

Syntax

Distanční studijní text

Jana Svobodová

Opava 2017

**SLEZSKÁ
UNIVERZITA**
FILOZOFICKO-
PŘÍRODOVĚDECKÁ
FAKULTA V OPAVĚ

Obor: Jazykověda, pedagogika, společenské vědy.

Klíčová slova: Věta, výpověď, větné členy, souvětí, syntaktické vztahy, koordinace, dominance, kongruence, rektice, adjunkce, adordinace, základní textové jednotky, gramatický větný vzorec, valence, slovesná vazba, verbum finitum, potenciální, obligatorní valenční pozice, základové větné struktury, větné členy základové a nezákladové, komunikativní funkce výpovědi, akt referenční, akt propoziční, akt predikační, propoziční obsah, akt komunikačního záměru mluvčího, komunikační funkce výpovědi, performativní slovesa, situační podmínky, výukový dialog, komplement, suplement, interpunkce, interpunkční pravidla, diktát, pravopis, podmět (subjekt), levovalenční pozice, vedlejší věta podmětná, bezpodmětné struktury, přísudek (predikát), přísudek slovesný jednoduchý, přísudek slovesný složený, přísudek jmenný se sponou (slovesně-jmenný), spona, vedlejší věta přísudková, tzv. větný ekvivalent, předmět (objekt), vedlejší věta předmětná, příslovečné určení (adverbiale), vedlejší věta příslovečná, doplněk, doplněk subjektový, doplněk objektový, vedlejší věta doplňková, přívlástek (atribut), přívlástek shodný a neshodný, několikanásobný a postupně rozvíjející, těsný a volný, vedlejší věta přívlástkové, souvětí, spojovací prostředky, parataktické spojení (parataxe), hypotaktické spojení (hypotaxe), bezespoječné (asyndetické) spojení, vedlejší věta, vsuvka, složité souvětí, souvětí souřadné, spojovací prostředek, významový poměr, souvětí podřadné, hypotaktické spojovací prostředky.

Anotace: Studijní opora představuje výklad o syntaktických jevech určený pro vyučovací předmět Syntax. Jsou zde vysvětleny hlavní pojmy, jako je věta a výpověď, větné členy a souvětí. Jednotlivá témata jsou obsahem samostatných kapitol, v nichž jsou vysvětleny základní pojmy daného tématu. Každá kapitola je také opatřena cvičeními k upevnění získaných vědomostí. Cílem studijní opory je, aby student/ka získali základní informace o syntaktických jevech, aby se dokázali orientovat v teorii, ale také praxi. Součástí textu jsou tedy i interpunkční diktáty, prostřednictvím nichž jsou studenti vedeni k pochopení zásad správné interpunkce v české větě.

Autor: **prof. PhDr. Jana Svobodová, CSc.**

Obsah

ÚVODEM.....	5
RYCHLÝ NÁHLED STUDIJNÍ OPORY	6
1 ZÁKLADNÍ SYNTAKTICKÉ POJMY	7
1.1 Skladba neboli syntax.....	7
1.2 Věta a výpověď	9
1.3 Gramatický větný vzorec.....	10
1.4 Vlastnosti výpovědi.....	18
1.4.1 Propoziční akt	19
1.4.2 Akt komunikačního záměru mluvčího	21
2 SYNTAKTICKÉ VZTAHY	27
2.1 Zmnožení.....	28
2.2 Koordinační skupina	29
2.3 Adordinační skupina	31
2.4 Syntaktický vztah dominance	34
2.4.1 Shoda (kongruence)	34
2.4.2 Řízenost (rekce)	34
2.4.3 Přimykání (adjunkce)	35
3 VĚTNÉ ČLENY.....	37
3.1 Základové a nezákladové větné členy	40
4 SUBJEKT (PODMĚT)	41
4.1 Bezpodmětné struktury.....	44
5 PŘÍSUDEK (PREDIKÁT).....	47
5.1 Slovesný přísudek	48
5.2 Slovesně-jmenný přísudek.....	49
5.3 Prísudek v neslovesné větě (tzv. větné ekvivalenty).....	53
6 OBJEKT (PŘEDMĚT)	56
7 ADVERBALE (PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ).....	61
7.1 Příslovečné určení místa.....	62
7.2 Příslovečné určení času	62
7.3 Příslovečné určení způsobu	63
7.4 Příslovečné určení zřetele	65

7.5	Přísluvečné určení příčinného charakteru	65
8	DOPLNĚK.....	68
9	ATRIBUT (PŘÍVLASTEK)	72
9.1	Shodný přívlastek.....	73
9.2	Neshodný přívlastek.....	75
10	SOUVĚTÍ	77
10.1	Souvětí	77
10.2	Způsoby klasifikace vedlejších vět.....	78
10.3	Složité souvětí	78
10.4	Pozor na vsuvku	79
11	PARATAXE A PARATAKTICKÉ (SOUŘADNÉ) SOUVĚTÍ	81
12	HYPOTAXE A HYPOTAKTICKÉ (PODŘADNÉ) SOUVĚTÍ.....	85
13	INTERPUNKČNÍ DIKTÁTY	88
13.1	Interpunkční diktát č. 1 – s řešením a odůvodněním.....	88
13.2	Interpunkční diktát č. 2 – s řešením a odůvodněním.....	90
13.3	Interpunkční diktát č. 3 – s připojeným samostatným řešením (bez odůvodňování)	93
13.4	Interpunkční diktát č. 4 – s připojeným samostatným řešením (bez odůvodňování)	94
13.5	Interpunkční diktát č. 5	94
13.6	Interpunkční diktát č. 6	95
	LITERATURA	97
	SHRNUTÍ STUDIJNÍ OPORY	98
	PŘEHLED DOSTUPNÝCH IKON.....	99

ÚVODEM

Tento distanční text se opírá o autorčinu syntaktickou kapitolu z učebnice J. Hubáčka, E. Jandové a J. Svobodové *Čeština pro učitele*, vybírá z ní stěžejní pasáže o větě a výpovědi, o větných členech a o souvětí. Připojuje k nim komentáře i adekvátní náměty k zamyšlení nebo úkoly distanční povahy. S jeho pomocí by měl student bohemistiky získat přehled o základní syntaktické problematice. Některé detailnější výklady jsou vynechány (např. zvláštnosti a nepravidelnosti ve větných konstrukcích nebo sémantická klasifikace souvětí; poučení lze získat z výše uvedené učebnice).

S ohledem na zaměření příručky nejsou některé navazující části tak detailní jako úvodní výklady. Například dvě dílčí pasáže (*Propoziční akt* a *Přísudek v neslovesné větě, tzv. větné ekvivalenty*), které jsou sice potřebné z hlediska kontinuity i úplnosti výkladu, není nutné studovat podrobně, lze je jen pročíst.

Jako další kapitola je připojena velmi stručná a spíš prakticky pojatá část týkající se interpunkce, k jejímu doplnění poslouží tištěná příručka J. Svobodové *Průvodce českou interpunkcí*.

Věřím, že text bude studentům užitečný jako srozumitelná výchozí kostra, na niž je možno podle potřeby navázat prohlubujícím výkladem z dalších zdrojů.

Hodně zdaru při studiu syntaxe přeje autorka.

Pozn.: Původní text do nové šablony převedla a opatřila rámcovými částmi, např. Rychlý náhled kapitoly, včetně textů uvnitř těchto rámcových částí, PhDr. Soňa Schneiderová, PhD. Původně čtyři kapitoly byly rozděleny do třinácti kapitol, ovšem při zachování stejného rozsahu textu původního. Doplněna byla i studijní literatura (v částech *Další zdroje*). Byly provedeny i jiné, drobnější, spíše formální, úpravy. Pozměněn byl i název studijní opory na Syntax (oproti původnímu názvu *Základy syntaxe*). Distanční studijní text paralelně doplňuje LMS kurz, který obsahuje především kontrolní test a konkrétní požadavky úspěšného absolvování kurzu.

RYCHLÝ NÁHLED STUDIJNÍ OPORY

Studijní opora přináší výklad o syntaktických jevech. Jsou zde vysvětleny hlavní pojmy, jako je věta a výpověď, větné členy a souvětí. Jednotlivá témata jsou obsahem samostatných kapitol, v nichž jsou vysvětleny základní pojmy daného tématu. Každá kapitola je také opatřena cvičeními k upevnění získaných vědomostí. Cílem studijní opory je, aby student/ka získali základní informace o syntaktických jevech, aby se dokázali orientovat v teorii, ale také praxi. Součástí textu jsou tedy i interpunkční diktáty, prostřednictvím nichž jsou studenti vedeni k pochopení zásad správné interpunkce v české větě.

1 ZÁKLADNÍ SYNTAKTICKÉ POJMY

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Cílem této části je uvedení do základního pojmosloví současné syntaxe a objasnění valenční teorie. Úkolem je objasnit pojmy skladba, syntax; věta a výpověď, základní textová jednotka, gramatický větný vzorec, valence, slovesná vazba, verbum finitum (VF), potenciální a obligatorní valenční pozice, základové větné struktury, větné členy základové a nezákladové; komunikativní funkce výpovědi, akt referenční, akt propoziční, akt predikační, propoziční obsah, akt komunikačního záměru mluvčího, komunikační funkce výpovědi, performativní slovesa, situační podmínky, výukový dialog.

Výklad je provázen příklady, které usnadní pochopení dané problematiky.

CÍLE KAPITOLY

- Uvedení do základního pojmosloví současné syntaxe.
- Objasnění valenční teorie.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

skladba, syntax, věta a výpověď, základní textové jednotky, gramatický větný vzorec, valence, slovesná vazba, verbum finitum (VF), potenciální a obligatorní valenční pozice, základové větné struktury, větné členy základové a nezákladové, komunikativní funkce výpovědi, akt referenční, akt propoziční, akt predikační, propoziční obsah, akt komunikačního záměru mluvčího, komunikační funkce výpovědi, performativní slovesa, situační podmínky, výukový dialog

1.1 Skladba neboli syntax

Skladba neboli **syntax** se jako součást mluvnice (gramatiky) zabývá vyššími mluvnickými celky, které vznikají spojováním a usouvztažňováním slov i víceslovných pojmenování do různě složitých větných a souvětných struktur.

Upozorňujeme na skloňování slova *syntax*, jako podstatné jméno ženského rodu se skloňuje podle vzoru „píseň“, tzn. tvar 2. pádu j. č. je *syntaxe*.

Současná syntax nestuduje pouze formální popis **výrazové** (formální) stránky izolovaných větných celků. Věnuje velkou pozornost i jejich vzniku během komunikačních aktů, kdy na ně působí kontext a celá vnější situace, díky tomu odhaluje jejich rozdíly a odstíny **významové**. Zkoumání **významového hlediska** je pro teoretickou syntax příznačné, proto ji označujeme za **sémanticky** orientovanou. Nelze pominout ani **pragmatickou** orientaci dnešních syntaktických výzkumů; pragmatika zohledňuje vnější mimojazykové souvislosti a vztahy, které ovlivňují jazykové chování mluvčích a adresátů v procesu komunikace (konkrétně princip zdvořilosti, vztahy podřízenosti a nadřízenosti apod.).

Syntax tedy podává nejen celistvý **popis**, ale rovněž **výklad** výrazové, významové a komunikační struktury jazykových jednotek, které fungují při komunikaci a které mohou mít kromě základní komunikační funkce (viz níže) také další specifické funkce.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Doplňte substantivum *syntax* ve správném tvaru.

JÁ A MOJE ZKUŠENOSTI SE .....

Kolegyni Jitku brzy čeká zkouška ze ..... Nerada bych ji strašila, sama mám tuto disciplínu za sebou a musím přiznat, že mi kvůli ..... bylo občas úzko. Nejhorší vzpomínku mám na trapný pocit, když jsem dlouho před zkouškou poslala své vyučující e-mailem dotaz tohoto znění: „MOHLA BYSTE VYPSAT TAKE NEJAKE ODPOLEDNI TERMINYNA ZKOUSKU ZE SYNTAXU?“ Podotýkám, že moji vyučující nijak nepohoršil text bez diakritiky, ale něco jiného. Její reakce byla odměřená, přesto mě neopomněla poučit, že znalost ..... začíná už správným skloňováním tohoto feminina. Díky tomu, že jsem se potom zmíněnou ..... zabývala systematicky, zkouška nakonec dopadla skvěle. S potěšením jsem zjistila, že jde o logický a dobře fungující systém a že jsem k ..... získala vřelý vztah. Už zkrátka nemusím mít ze ..... obavy! Určitě si budu pamatovat, že substantivum *syntax* je ženského rodu, skloňuje se podle vzoru „píseň“ a moje otázka týkající se zkoušky měla správně znít takto: „Mohla byste vypsát také nějaké odpolední termíny na zkoušku ze .....?“ Jak vidíte, už jsem teď doplnila i diakritická znaménka – to pro jistotu, aby závěr této doplňovačky zabývající se ..... nikoho z vás nezmatl.

1.2 Věta a výpověď

Školská syntax pokládá za základní jednotku syntaktické roviny jazyka **větu**, avšak moderní teoretická syntax označuje jako větu pouze **typickou a ustálenou formu** určitých komunikačních struktur, jimiž se dorozumívají během komunikace mluvčí s adresátem.

Tyto základní komunikační struktury čili elementární komunikáty, které **fungují** při dorozumívání mluveném nebo psaném jako základní složky souvislých textů, pak pojmenovává jako **výpovědi** neboli **základní textové jednotky** (ZTJ). Syntax studuje hlavně takové výpovědi, které mají **ustálenou** a společenským uživatelům jazyka **všeobecně přijatou formu**, tedy výpovědi větné povahy (= **věty**), ale v širším pohledu nevynechává ani různé další méně typické struktury, které klasickou formu věty nemají.

Strukturu **věty** je možno analyzovat při různě vysokém stupni abstrakce. Nejabstraktnější je pojetí, které respektuje výhradně **mluvnickou** (gramatickou) stránku celé struktury. V tomto smyslu je pak termín **věta** totožný s větnou strukturou, který se dá zachytit **gramatickým větným vzorcem** (viz níže).

Ve školské praxi se prozatím neseťkáváme s rozlišováním vět a výpovědí ve výše vymezeném smyslu. Hovoří se pouze o větě a té se přisuzují všechny tři stránky:

- **obsahová** (věta vypovídá o něčem ze skutečnosti);
- **modální** (věta je míněna mluvčím jako oznámení, otázka, rozkaz, popř. přání);
- **mluvnická** (věta je určitým způsobem vnitřně organizována, má formální stránku).

Např.: *Jiří dočetl kapitolu.*

Dozvídáme se (je nám sděleno), že Jiří dočetl kapitolu. Jde o oznámení.

Věta obsahuje podmět v 1. pádě, sloveso v určitém tvaru a předmět ve 4. pádě.

Definic věty existuje řada, přesto nelze jednoznačně určit, která z nich je nejužitečnější. Většina z nich zdůrazňovala hl. **obsahovou** stránku věty, srov. např. klasickou definici z *České mluvnice* autorů Bohuslava Havránka a Aloise Jedličky (Praha: SPN, 1960): „Myšlenky a duševní hnutí vyjadřujeme větami. Věty se skládají ze slov, a jsou tedy vyjádřením myšlenky slovy. Novější definice Miroslava Grepla a Petra Karlíka (*Skladba spisovné češtiny*, 1987) větu vymezuje takto: „Pod pojmem věta se **běžně** rozumí elementární komunikativní jednotka textu, tedy vlastně výpověď.“ V novější práci stejné autorské dvojice (*Skladba češtiny*, Praha 1998) je už v předmluvě zdůvodněno, že „základním **teoretickým** východiskem je pro nás snaha rozlišovat mezi pojmy věta a výpověď. Soudíme, že je to dnes jedna z možných cest, jak naplnit (splnit) jeden ze základních požadavků současné lingvistiky, tj. postulát zkoumat jazyk (jazykový systém) v procesech jeho užívání, fungování (v řeči). **Větou je** tedy (ve smyslu součásti jazykového systému) myšlena „**abstraktně míněná**, tj. v komunikační situaci nezakotvená, **jazyková jednotka obsahující VF** (verbum finitum).“

1.3 Gramatický větný vzorec

Věty, tzn. jejich **formálně gramatickou stránku**, lze zaznamenávat **gramatickými větnými vzorci**. Používají se v nich abstraktní symboly značící jednotlivé **nezbytné** součásti větné struktury. Vychází se od jejího organizačního centra, jímž je určitý slovesný tvar (zkráceně **VF**). Ten funguje jako přísudek, případně je jeho stěžejní součástí.

K zaznamenávání gramatického větného vzorce (ve zkratce **GVV**) v tomto textu používáme zjednodušené symboly, např.:

- S_1 (= substantivum v 1. pádě);
- S_4 (= substantivum ve 4. pádě);
- VF (= verbum finitum neboli určitý slovesný tvar).

Vznikne tak obecný gramatický větný vzorec:

$$S_1 - VF - S_4$$

Takový abstraktní gramatický větný vzorec můžeme v češtině naplnit pestrými způsoby, v komunikaci podle něho mohou být vytvářeny obsahově i modálně naprosto odlišné výpovědi, jímž je společná jediné jejich **vnitřní mluvnická stavba**, tedy přítomnost složek S_1 , S_4 a VF. Přitom nezáleží na tom, jaký slovosled bude v konkrétní výpovědi. Gramatický větný vzorec zůstane stejný. Srov. např. $S_1 - VF - S_4$:

*Kapitolu dočetl Jiří.
Jiří dočetl kapitolu.
Dočetl Jiří kapitolu?*

Symbol VF se v GVV zapisuje doprostřed. **Vlevo** od něho je pozice pro substantivum v 1. pádě (čili **pozice podmětu**, pokud je ve větě přítomen; levovalenční pozice) a **vpravo** pro další **nezbytné** (nutné) **složky** věty (pravovalenční pozice), např. právě předmět reprezentovaný čtvrtým pádem substantiva: *Jan miluje poezii.*

*Sestra nekupuje noviny.
Sleduje Pavel politiku?
Jakub obdivuje Miladu.
Kdo problematiku nepochopil?
Ať někdo napíše pravdu!
Kéž by Milada vyslyšela Jakuba!*

Pozn.: Číslování pádů v podobě dolních indexů představuje ve srovnání s vysokoškolskými učebnicemi skladby nebo valenčním slovníkem určité zjednodušení, uvedené publikace zavádějí do indexu zkratky latinských názvů pádů, tedy např. pro substantivum v 1. pádě S_{nom} , pro substantivum ve 2. pádě S_{gen} atd. V našich výkladech

vybíráme jen nezbytnou základní symboliku, vyhýbáme se i složité hierarchizaci podskupin.

Složkami gramatického větného vzorce (GVV) jsou **pouze stěžejní složky věty**, a to:

- **VF** jako její organizační centrum;
- **nutná doplnění** tohoto určitého slovesného tvaru (pouze to doplnění, bez něhož by výpověď neměla smysl).

Nutná doplnění se také nazývají **konstitutivní komponenty** a jejich počet i formální podoba jsou dány **valencí** plnovýznamového slovesa, které je ve výpovědi použito, proto se jim říká **levovalenční** a **pravovalenční**.

Pozor! Uvědomte si rozdíl mezi pojmy **valence** a slovesná **vazba**:

- **Vazba** je pojem užší, označuje jen ta nutná pravovalenční doplnění slovesa, která jsou v pevném pádě (i v pádě předložkovém), nikoli však v nominativu (ani ve vokativu, který se ze struktury pádů v češtině vymyká).
- **Valence** zahrnuje veškerá nepostradatelná doplnění VF coby přísudku, a to:
  - jak zleva, **levovalenční** pozice, kde se vyskytuje výhradně S_1 , případně jeho ekvivalent, např. infinitiv);
  - tak i zprava, **pravovalenční** pozice, kde mohou být jak substantiva v pevných pádech daných vazbou slovesa, tak další nutná, avšak nevazebná doplnění slovesa), např. příslovecné určení (značka ADV):
Milada se chová přátelsky.
 $S_1 - VF - ADV$

Ukázka sloves **dvojvalenčních**:

- Sloveso *luštit* má jedinou vazbu se 4. pádem bez předložky (*luštit něco*), je však dvojvalenční, protože vyžaduje také **levovalenční** doplnění formou S_1 : *Pavel luští křížovky.*
- Stejně fungují i další dvojvalenční slovesa, viz výš příklady s *milovat*; *kupovat/nekupovat*; *sledovat*; *obdivovat*; *napsat*; *pochopit/nepochopit*; *vyslyšet* aj., další jsou např. *ztratit*, *otevřít*, *vylopit*:
Jiří ztratil brýle.
Lenka otevřela slovník.
Zloději vyloupili galerii.
 $S_1 - VF - S_4$
- Sloveso *věřit* (ve významu „důvěřovat“) je také dvojvalenční, obsazuje dvě pozice, avšak pravovalenční doplnění je v dativu (S_3). Stejně by se chovalo i sloveso *důvěřovat*:
Děti věří rodičům.
Jakub důvěřuje Miladě.

$S_1 - VF - S_3$

- Sloveso *záležet* je dvojsvalenční. Nevyžaduje však podmět, obsazuje jen dvě pozice **pravovalenční**, má tedy dvojí vazbu, a to se třetím pádem bez předložky a s 6. pádem **s předložkou *na***; také tuto předložku je třeba zapsat do GVV:

Záleží Miladě na Jakubovi?

$VF - S_3 - na S_6$

Ukázka sloves **trojsvalenčních**:

- Sloveso *darovat* je trojsvalenční a má dvojí vazbu, neboť obsazuje dvě **pravovalenční** pozice, obě v pádech bez předložky; vedle toho obsazuje pozici podmětu:

Pavel daroval Lence vázu.

$S_1 - VF - S_3 - S_4$

- Stejně je to u slovesa *vysvětlit*, je také trojsvalenční:

Jakub vysvětlil Miladě postup.

$S_1 - VF - S_3 - S_4$

Ukázka sloves **jednosvalenčních**:

- Sloveso *svítit* je jednosvalenční. Vyžaduje jenom podmět v pozici S_1 , nemá žádnou vazbu zprava:

Slunce svítí.

$S_1 - VF$

- Slovesa vyjadřující zejména změnu stavu, např. *vyblednout*, *onemocnět*, *usnout*, *spát/nespát*; *rozplakat se*, jsou také jednosvalenční a vyžadují jen **levovalenční** doplnění formou S_1 :

Malba vybledla.

Jiří onemocněl.

Lenka usnula.

Já nespím.

Dítě se rozplakalo.

$S_1 - VF$

Pozn.: Jak je vidět z předposledního příkladu, pozice S_1 může být obsazena i jinak než morfologickým substantivem, zde konkrétně zájmenem. Ve výchozích výkladech jsme úmyslně obsazovali valenční pozice jen jednoslovnými výrazy. Na GVV se nic nezmění, když danou pozici obsadíme víceslovným výrazem:

Nejmladší dítě se rozplakalo.

$S_1 - VF$

Jako **VF** můžeme (pro jednoduchost) zapsat do GVV i případ s tzv. přísudkem jmenným se sponou, protože také spona (sponové sloveso – obvykle *být* – ve tvaru VF) spolu se jmennou částí se chová jako jeden výraz; často je slovesem v podobě VF nahraditelný:

Počasí bylo nestálé.

Počasí nevydrželo.

Počasí se zhoršilo.

S₁ – VF

Slovesa mívají zprava nejen **valenci jmennou**, která je v pevném pádě a kterou zapisujeme symbolem **S** s indexem daného pádu, ale i **valenci adverbialní**. Tato valence není tak rozšířená jako vazebná pravovalenční doplnění a bývá primárně realizována zejména **pomocí příslovcí**. Do GVV ji zapisujeme symbolem **ADV**. Tento zápis zachováváme i v případě, že místo příslovce je použit obrat, jehož základem je podstatné jméno (srov. blíž v části o příslovečném určení).

Ukázka dvojvalenčních sloves s adverbialní valencí (není jich mnoho):

- Dvojvalenční slovesa *chovat se* (= ve smyslu „mít chování“), *tvářit se* nebo *vypadat* vyžadují adverbialní doplnění způsobu.

Jakub se chová zdvořile.

Dítě vypadá zklamaně.

S₁ – VF – ADV

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Posuďte, zda slovesa z následujícího textu jsou správně rozdělena na trojice. Vysvětlete princip rozdělení na takové 3 skupiny.

V parku

Honzík se směje. Maminka mu čte pohádku. Pohádkovou knížku jim darovala Honzíkova babička. Doporučil jí to děda. Obloha ztmavla a připluly černé mraky. Maminka se lekla blížící se bouřky. Raději malého syna obleče a zamíří domů.

Trojice sloves z textu:

- smát se, ztmavnout, připlout;*
- darovat, doporučit, číst;*
- bát se, oblect, zamířit.*

Ne všechny české věty obsahují pozici podmětu S_1 . Ty věty, které jsou skutečně bez podmětu (bezpodmětné konstrukce; školsky řečeno jednočlenné) v GVV tuto pozici zaznamenány mít nemohou. Někdy má tedy GVV pouze podobu VF. Vyskytují se v nich slovesa **bezvalenční**; ta fungují nejčastěji právě ve slovesných stavových větách bez podmětu; pojmenování „stavové“ naznačuje, že takovými větami se popisuje stavy vnějšího prostředí:

Rozpršelo se.

Je deštivo.

Na podobě GVV se nic nezmění, ani kdybychom stavovou větu obohatili nevalenčními doplněními:

Včera navečer se v celém kraji hustě rozpršelo.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Jsou uvedená slovesa bezvalenční? Pokuste se doplnit podmět, je-li to možné:

Rozednívá se. Zamžourám. Mrholí. Bude pršet. Vstávám.

Uvedené příklady jasně ukazují, že **verbum finitum** (VF) je ve větách **organizačním centrem**. Běžně se v nich uplatňuje jako **predikát** (přísudek). **Valenci** lze definovat především jako **vlastnost slovesných predikátů**; je to jejich **schopnost vyžadovat určitý počet nutných valenčních doplnění**, většinou v pevně stanovených tvarech (= pádových formách). Valenční doplnění pochopitelně může mít i větnou podobu, srov. zde pozice S_4 u slovesa *splnil by*:

Jakub by Miladě splnil každé přání//, co by jí na očích uviděl.

Jak jsme už uvedli, byly valenční pozice v předcházejících gramatických větných vzorcích nejčastěji obsazeny příslušným jednoslovným výrazem (např. ve formě S_1 , S_3 , S_4 nebo ADV). Je třeba podtrhnout, že v komunikaci bývá hojně jejich **vyjadřování výrazy víceslovné povahy**. Ve větné struktuře se tedy nesetkáváme pouze s tzv. „holými“ členy, ale najdeme zde častěji **syntaktické dvojice (syntagmata**; 1. p. j. č (to) syntagma), **bohatěji členěné větné členy** (fráze) nebo další začleněné věty, jak uvádíme o odstavci výš. V GVV i takovou členitější víceslovnou **frázi zapisujeme stejně**, jako by šlo o nerozvitý (holý) člen, neboť zaznamenáváme pouze existenci valenční pozice, jejíž **základ** je tvořen příslušnou pádovou formou S_1 , S_3 , S_4 nebo příslovečným výrazem ADV:

Náš dlouholetý kamarád Jiří ztratil včera večer klíče od domu.

$S_1 - VF - S_4$

S_1 = náš dlouholetý kamarád Jiří

S_4 = klíče od domu

nevalenční výraz: včera večer – k tomu viz další výklad níž

Jindy se můžeme setkat s **několikanásobným** obsazením téže (stejně, tedy jediné) valenční pozice; srov. zde S_4 :

Jiří ztratil klíče od domu a peněženku.

S_4 = klíče od domu a peněženku (jeden předmět S_4 , ale několikanásobný)

Ty valenční pozice, které musí být závazně obsazeny, aby vytvořená výpověď dávala smysl, označujeme jako **obligatorní** (povinné). Vedle nich existují ještě valenční pozice **potenciální**, které není nutno obsadit samostatným výrazem za předpokladu, že z kontextu je dostatečně zřejmé, čeho se výpověď týká. **Potenciální** valenční pozice zapisujeme v gramatickém větném vzorci do závorek, abychom zachytili jejich jistou postradatelnost. Specifickým způsobem je v češtině potenciální rovněž pozice podmětu, ten může totiž být **nevyjádřený** (a přitom pozice S_1 je přítomna). I potenciálních podmět zapisujeme do závorčky, zde srov. nevyjádřený podmět *on (Jiří)*:

Ztratil klíče od domu.

$(S_1) - VF - S_4$

Ukázka defektní výpovědi, kterou nelze v běžné komunikaci použít, protože v ní chybí obsazení **obligatorní** (povinné) pozice předmětu S_4 :

*Jakub koupil Miladě.

Jako srozumitelné sdělení v příslušném kontextu se jeví až následující výpověď, v níž je tato obligatorní pravovalenční pozice S_4 plnohodnotně obsazena (některým z naznačených způsobů):

Jakub koupil Miladě vázu/vkusnou vázu/, co si nejvíc přála.

U pozice podmětu S_1 platí, že nemusí být v češtině obsazena samostatným slovem (ani zájmenem jako v jiných jazycích), stačí, že se podmět naznačí (signalizuje) zakončením VF:

Spěchám (= já); *Spěcháš* (= ty); *Spěchá* (= on, ona, ono); *Spěcháme* (= my) ...

(S₁) – VF

Gramatické větné vzorce zachycují podobu jádra (**základu**) výpovědi, proto se hovoří také o tzv. **základových větných strukturách** (ZVS), které jsou tvořeny pouze predikátem s příslušnými valenčními doplněními (jak obligatorními, tak potenciálními). Podle třídění *Mluvnice češtiny (MČ 3)* se ty větné členy, jejichž přítomnost ve větě je vyžadována predikátem (tzn. vyplývá z jeho valence), podílejí spolu s predikátem na tzv. základové větné struktuře. Tyto stěžejní složky věty označujeme jako **členy základové**. Kromě nich bývají ve větě další složky, které už neobsazují pozice dané valencí predikátu; těm se říká **nezákladové** (fakultativní).

Např. ve větě *Na hřišti se děti občas chovají rozpustile* jsou nezákladovými (fakultativními) členy (složkami) dvě nerozvitá příslovečná určení (*na hřišti* a *občas*), kdežto zbývající členy jsou základové, a to včetně valenčního příslovečného určení způsobu *rozpustile*, které naplňuje pravou valenci slovesa *chovají se*. V příkladu výš *Náš dlouholetý kamarád Jiří ztratil včera večer klíče od domu* se jako nezákladová (fakultativní) složka chovalo příslovečné určení *včera večer* (tj. určení času).

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Porovnejte následující dvě dvojice. Jedná se o stejné věty, které by se zapsaly stejným GVV?

První dvojice: *Kamilův otec Ivo rád čte detektivní romány amerických autorů.*

Ivova mladá manželka Jitka obdivovala sousedova krátkosrstého jezevčíka s průkazem původu.

Druhá dvojice: *Jakubova přítelkyně Milada touží po nádherné dovolené v Karibiku.*

Jakub se spokojí s odpočinkem na chalupě a sledováním televize.

Jako nezákladové členy fungují i součásti těch rozvitých větných členů, které mají charakter **jmenné** (nominální) **fráze**. Ve větě *Náš malý Honzík si oblíbil televizní pořady o přírodě* se jako nezákladové chovají všechny použité přívlastky, tzn. shodný postupně rozvíjející *náš malý* u substantiva *Honzík*; shodný *televizní* i neshodný *o přírodě* u substantiva *pořady*.

Jinde se chová jako **nezákladový člen složka rozvitého příslovečného určení**, jehož základ valenční povahy je rozvíjen měrovým příslovcem; např. *velice* ve větě *Děti se chovaly velice rozpustile*.

Podrobnější pohled na slovesnou valenci a následně usouvztažňovací a větotvornou funkci u nejfrekventovanějších českých sloves nabízí valenční slovník *Slovesa pro praxi* –

valenční slovník nejčastějších českých sloves (Academia, 1997), který byl zpracován autorskou trojicí Naďa Svozilová, Hana Prouzová a Anna Jirsová. Také *Slovník slovesných, substantivních a adjektivních vazeb a spojení* (Academia, 2005) totožného autorského kolektivu souhrnně zpracovává slovní vazby v češtině, aby každý, kdo pocítí nejistotu v oblasti zaznamenávající vývoj a změny (např. *zmiňovat se o něčem – zmiňovat něco; tušit něco o něčem – tušit o něčem*), měl k dispozici příručku, kde si lze slovní vazby ověřit.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Doplňte do formulací A) až C) chybějící slovo nebo slova:

A) Věty, tedy jejich ..... stránku, lze zaznamenávat gramatickými větnými vzorci.

Nabídka k A):

Aa) sémantickou; Ab) pragmatickou; Ac) formálně gramatickou; Ad) modální.

B) Používají se v nich abstraktní symboly značící jednotlivé nezbytné součásti větné struktury. Vychází se od jejího organizačního centra, jímž je určitý ..... tvar (zkráceně VF).

Nabídka k B):

Ba) grafický; Bb) slovní; Bc) valenční; Bd) slovesný.

C) Nutná doplnění se také nazývají ..... komponenty a jejich počet i formální podoba jsou dány valencí plnovýznamového slovesa, které je ve výpovědi použito, proto se jim říká levovalenční a pravovalenční.

Nabídka k C):

Ca) konstitutivní; Cb) abstraktní; Cc) komunikační; Cd) větné.

PRO ZÁJEMCE

Ukázka z publikace *Slovesa pro praxi – valenční slovník nejčastějších českých sloves*; prohlédněte si případně ve slovníku i jiná hesla:

DOMNÍVAT SE ned.
 ‚pokládat za skutečné, předpokládat‘

Val 1 – VF – Val 2

někdo – se domnívá – že...

Val 1: S nom [hum > coll, instit]

Val 2: že SENT

Domnívám se, že ta událost je už dávno zapomenutá. – Kamarád měl výčitky svědomí, bláhově se domníval, že mi zkažil šanci. – Francouzi se domnívali, že obsazením Moskvy už vyhráli válku. – Vláda se domnívá, že nejspřávnější formou překonávání potíží je dialog.

Pozn. 1: Uplatňuje se nově i o S loc [inform]: *O mnoha takových věcech se člověk domnívá, že jsou k životu nepostradatelné. – Vybrali jsme pro vás myšlenky, o nichž se domníváme, že jsou mimořádně aktuální i dnes. – Také o čs. rozhlase se slovenská strana domnívá, že by mohl být společnou institucí. – Nevh. publ.: O tom, co bude následovat, se můžeme jen domnívat.*

Pozn. 2: Někdy (zprav. v mluveném projevu) může být větné vyjádření Val 2 substituováno zájmenem: *To se nedomnívám. – Kdybych se to domníval, musel bych navrhnout jiné řešení.*

Obrázek 1

Ukázka z publikace *Slovník slovesných, substantivních a adjektivních vazeb a spojení*:

zmizet dok.

1 (o člověku, o zvířeti) odněkud; nějak (‚opustit něj. místo, odejít‘): *Najednou z pokoje všichni zmizeli. Astor popadl kus masa a rychle zmizel z kuchyně. – Několik hostů zmizelo bez placení.*

2 někam; někde; někomu {někam; někde}; v něčem (‚vzdálit se z dosahu něčího vnímání, stát se těžko viditelným‘): *Pachatelé zmizeli neznámo kam. – Srnka se srnčaty zmizela v lese / mezi stromy. – Toník ještě zamával a pak nám zmizel za roh. Kočka zmizela svým pronásledovatelům za vraty / ve stodole. – Vlak zvyšoval rychlost a vesnička zmizela Barborce za kopcem. – Pak zmizeli v mlze i poslední chodci. Město zmizelo ve smogovém oparu. # Najednou nám děti zmizely z dohledu.*

3 (o věci) odněkud (‚být postrádán‘): *Z kostela zmizely cenné svícny a sošky.*

Obrázek 2

1.4 Vlastnosti výpovědi

Každá výpověď (minimální komunikát) je vždy zakotvena v nějaké konkrétní komunikační situaci. Jednotlivé komunikáty jsou mluvčím míněny a při úspěšném průběhu komunikace také adresátem správně pochopeny jako oznámení, prosby, pobídky, rady, výhrůžky, otázky, přání atd. Toto zaměření výpovědi v komunikaci nikdy neschází, říká se mu **komunikativní (komunikační) funkce výpovědi (KF)**. Kromě KF mívá výpověď většinou také svůj vlastní věcný obsah; ten je označován jako **propoziční obsah (PROP)**.

Výpovědi vznikají při komunikaci, jsou produktem tzv. komunikativních neboli mluvnických aktů. Účastníci mluvnických aktů nejen konstatují nějaká fakta nebo popisují realitu mimojazykovou či jazykovou, ale snaží se také např. ovlivnit jeden druhého, změnit názor partnera, přetvořit jeho postoj, podnítit změnu jeho chování, přimět ho ke slovní reakci nebo ke splnění požadované činnosti aj. V rámci mluvnického aktu lze rozlišit dílčí akty nižšího řádu. Nejvýznamnější z nich jsou:

- akt **propoziční**;
- akt **komunikačního záměru**.

1.4.1 PROPOZIČNÍ AKT

Během propozičního aktu je především nezbytné srozumitelně a jednoznačně **označit** osoby, předměty nebo další jevy skutečnosti, jichž se komunikace týká. Toto pojmenování se nazývá **aktem referenčním**.

Např. *Jakub* = konkrétní osoba s tímto jménem, která je známa jak mluvčímu, tak adresátovi; stejná osoba může být srozumitelně vymezena (určena) i jinak, a to *náš nový soused; ten vysoký blondák; Jitčín syn; Miladín přítel* atd.

O úspěšnosti referenčního aktu se dá hovořit tehdy, jestliže adresát správně spojí referenční výraz s příslušnou osobou (objektem), kterou měl mluvčí na mysli. Referenčním výrazům ve výpovědi jsou potom mluvčím přisuzovány (predikovány) určité příznaky (činnosti, vlastnosti nebo stavy). Tento druhý dílčí akt, který je součástí aktu propozičního, se označuje jako **akt predikace**. Realizujeme-li tedy obě nutné součásti propozičního aktu, tj. referenci a predikaci, vytvoříme **propoziční obsah** (PROP) dané výpovědi.

ÚKOL K ZAMYŠLENÍ

Propojte čarami jednotlivé termíny. Požádejte vyučujícího o kontrolu.

Propoziční obsah

AKT PREDIKACE

PREDIKACE

REFERENCE

PREDIKACE

V něm je jazykově ztvárněna např. nějaká událost. Kromě tohoto propozičního obsahu (PROP), o němž je možno hovořit pouze u skutečných výpovědích, existuje ještě obecnější

termín **propozice**, tedy obecně míněný věcný obsah větného sdělení. Tuto propozici mají např. i modelové příkladové věty uváděné v mluvnicích, nikoli jen reálné živé komunikáty.

- **Akt predikace**

Pod pojmem akt predikace je míněno aktuální přisouzení určitého **příznaku** (predikátového výrazu) jeho nositeli, obvykle označeného výrazem v pozici podmětu S_1 . Aktuálnost přisouzení příznaku nositeli spočívá v tom, že sdělovaný příznak je zařazen **časově** a **modálně** tak, jak odpovídá realitě v dané komunikační situaci. K časovému přisouzení slouží kategorie slovesného času, k přisouzení modálnímu kategorie slovesného způsobu. Obě tyto kategorie označujeme jako **predikační** (též **aktualizační**). Společně s kategorií osoby pak spoluvytvářejí určité slovesné tvary (verba finita; VF).

Predikovaný příznak (predikátový výraz) může označovat:

- stav (*bdít, spát*);
- proces (*kvést, růst*);
- činnost (*uklízet, tancovat*);
- vlastnost (*být statečný, být trpělivý, být na sladké*).

Nositelem predikovaných příznaků může být např. osoba pojmenovaná vlastním jménem (*Lenka; Jiří*) nebo jiný referenční výraz, např. obecné označení osoby, pojmenování neživého objektu či jevu mimojazykové skutečnosti (*kamarádka; mléko*).

Postaví-li se **nositel příznaku** a **predikátový výraz** prostě vedle sebe, nevznikne ještě plnohodnotná gramaticky správná věta.

Srov. * *Lenka růst*; * *Kamarádka tancovat*; * *Mléko zkysnout*.

Teprve až podle toho, o jaké **aktuální** situaci mluvčí vypovídá a jaké predikační (aktualizační) kategorie k tomu zvolí, vznikají použitelné i srozumitelné výpovědi typu:

Lenka (ještě) roste. Lenka (dřív) rostla (ještě rychleji).

Kamarádka (ráda) tancuje. Kamarádka (závodně) tancovala (, když byla mladší).

Kamarádka by (závodně) tancovala (, kdyby jí to rodiče dovolili).

Mléko (brzy) zkysne. (V teple) by mléko zkyslo.

VF je tady nejen nositelem zmíněných **predikačních** kategorií, ale současně i kategorií kongruenčních (shodových – viz níže).

Predikační akt je realizován nejen ve výpovědích, které mají povahu tradičních českých dvojčlenných vět s částí podmínkou a částí přísudkovou. Predikace se vyskytuje i ve

výpovědích, jejichž větná struktura neobsazuje pozici podmětu, protože použité VF levou valenci vůbec nemá, tedy věty **bezpodmětné**.

Např.: *Sněží. Ráno bude mlhavo. V krbu zapraskalo. Ve mně hrklo, když jsem tu zprávu slyšel.* V těchto výpovědích je příznak predikován přímo vnější skutečnosti, jevům či objektům, které buď nelze slovně vyjádřit vůbec (*Sněží; Ráno bude mlhavo*), anebo je nanejvýš možné je obecně naznačit výrazem zájmené povahy (*V krbu „to“ zapraskalo; Ve mně „to, ono“ hrklo*). Predikační akt je **akt větotvorné povahy** a není možné ho ztotožňovat se syntaktickými vztahy.

Predikační akt je realizován rovněž **ve výpovědích čistě jmenné povahy**, v nichž **VF úplně chybí**. Tyto výpovědi nejsou sice pro češtinu typické, ale v určitých kontextech se vyskytují. Například jde o nápisy, nadpisy či různá situační sdělení a otázky. Jako náhrada za slovesný způsob slouží v hovoru intonace. Srov.: *Cukrárna; Galerie Mlýn; Příliš moderní? Působivé!*

Predikátový výraz se v takových případech vztahuje bezprostředně k nějakému **přítomnému** (ne tedy minulému ani budoucímu!) jevu vnější skutečnosti, tím je také výpověď zařazena **časově do přítomnosti**. Pokud bychom chtěli predikátový výraz zařadit do minulosti či budoucnosti, museli bychom už použít sponové sloveso (*být*) a další referenční výraz (*toto*): *Toto byla dřív cukrárna.*

1.4.2 AKT KOMUNIKAČNÍHO ZÁMĚRU MLUVČÍHO

Konkrétní výpovědi v komunikaci mají svůj propoziční obsah (PROP), který je výsledkem souběžné realizace aktu referenčního (pojmenování) a aktu predikace (přisouzení). Propoziční obsah výpovědi je nutně provázen vyjádřením **záměru mluvčího**; spočívá v tom, že mluvčí formuluje svou výpověď tak, aby vzhledem k adresátovi srozumitelně vyjádřil, zda výpověď míní jako prosté sdělení, informaci pro adresáta, otázku, radu, nabídku, varování, prosbu, přání apod. Tyto a případně ještě další specifické **komunikační** (též komunikativní) **funkce výpovědi** (KF) může mluvčí signalizovat různě, důležité však je, aby signalizaci záměru mluvčího náležitě interpretoval adresát, aby tedy mohla být komunikace pokládána za úspěšnou.

Úplný výčet veškerých komunikačních funkcí výpovědi je takřka nemožný; je jich nepřeborné množství a některé z nich by bylo možno chápat i jako významové podskupiny jiných KF. Z tohoto důvodu se ukazuje jako výhodnější sdružit komunikační funkce do čtyř základních okruhů, které se kryjí s dosavadní klasifikací vět podle postoje mluvčího. Rozlišujeme tedy tyto **obecné komunikační funkce**:

1. KF oznámení;
2. KF otázky;
3. KF výzvy;
4. KF přání.

Jazyk disponuje pro vyjadřování těchto obecných KF **určitými soubory formálních prostředků**:

- některé z nich jsou **lexikální** (rovina slovní zásoby); patří sem zejména částice, modální a tázací slova;
- jiné **gramatické** (rovina mluvnická); řadíme sem hlavně slovesný způsob;
- další **fonické** (rovina zvuková); nejdůležitější z prostředků zvukových je koncová intonace výpovědi.

Dílčí prostředky se různě kombinují a vytvářejí schémata daných výpovědních typů. Ustálené soubory těchto dílčích prostředků označujeme jako **výpovědní formy** (Vfo).

Např. běžná výpověď s KF výzvy má schéma

IMPERATIV + KLESAVÁ KONCOVÁ INTONACE

(1) *Počkejte chvíli.*

Každá obecná KF může být naznačena nejen odpovídající základní Vfo, jak uváděl pro KF výzvy příklad (1), ale také užitím souvětí, v němž hlavní věta signalizuje pouze příslušnou KF, a to pomocí tzv. **performativně užitého slovesa**, a teprve další věta v pořadí (formálně vedlejší) přináší (propoziční) obsah sdělení:

(2) *Žádám vás (tímto), abyste chvíli počkali.*

Tato výpověď se může jevit jako oznámení, znamená však v dané komunikační situaci **výzvu** stejně jako předchozí typ (1). Indikátorem její výzvové KF je právě „předsunuté“ performativní sloveso *žádat*.

Příklad (2) užívá tzv. **performativního slovesa**, která se mohou použít v explicitních performativních formulích. Ty mají podobu souvětí, v němž úvodní hlavní věta obsahuje indikátor KF (= toto performativní sloveso) a až navazující vedlejší věta vyjadřuje tzv. propoziční obsah výpovědi (PROP). K performativním slovesům patří především slovesa s významem sdělování (zvl. ústního):

1. KF oznámení: *Sdělují vám, že zítra nepřijedu.*

Oznamujeme, že prodejna bude otevřena pouze dopoledne.

Hlásím, že jsou všichni zdraví.

2. KF otázky: *Ptám se, kde se sejdeme.* (= Kde se sejdeme?)

Tážeme se, zda dorazíte.

3. KF výzvy: *Vyzývám tě, aby ses neloudal!* (= Neloudej se!)

Žádám vás, abyste dorazili včas.

4. KF přání: *Přeji si, abych se uzdravila.* (= Kéž bych se uzdravila!)

Performativně užitá slovesa **nemohou mít formu minulého nebo budoucího času**, nesignalizovala by už KF výpovědi. Znamenala by pouze **konstatování** nějakého minulého nebo očekávaného děje:

Sdělila jsem vám, že nepřijedu.

Ptala jsem se, kde se sejdem.

Žádala jsem vás, abyste dorazili včas.

V hovoru se často stává, že mluvčí nepoužije pro vyjádření svého komunikačního záměru ustálenou Vfo ani konstrukci s jednoznačným performativním slovesem. Užije soubor prostředků, které jsou v dané situaci zvláštní a které běžně slouží k vyjadřování jiného komunikačního záměru. Tento postup je označován jako **nepřímé (indirektní) vyjadřování KF**.

Např. ve stejné situaci, která vedla k formulaci výzev (1) a (2), může mluvčí pronést nepřímou výzvu, která má formální podobu oznámení:

(3) *Bylo by lepší chvíli počkat.*

(4) *Není kam spěchat.*

Jak výpověď (3), která je pojata neosobně, tak také výpověď (4) mohou v příslušné situaci vést ke komunikační úspěšnosti mluvčího, který takto nepřímou výzvou (poprosil, požádal) adresáta.

Totéž se děje, je-li mu ze strany mluvčího kladena zdánlivá otázka zjišťovacího charakteru:

(5) *Nebylo by lepší chvíli počkat?*

Z komunikační praxe víme, že pouhá kladná odpověď na takovou „otázku“ by byla hodnocena jako drzost. Záporná odpověď pak působí jako výraz špatných osobních vztahů mezi mluvčím a adresátem, i když sloveso užitá v původní výzvě ve formě záporu by mohlo vést k domněnce, že záporná odpověď je na místě (jako např. u **skutečných** zjišťovacích otázek a odpovědí typu „*Nebylo ti tam smutno?*“ – „*Ne, nebylo.*“).

Z uvedených příkladů je vidět, jak působí v komunikačních situacích řada vnějších faktorů, které způsobují volbu jazykových prostředků. Vnější faktory sleduje tzv. **pragmatika**, která se zabývá vztahy situační povahy, myšlenkovými pochody mluvčího a adresáta, pokud mají vliv i na jejich jazykové chování, a hodnotí působení dalších mimojazykových okolností. Vedle roviny **formální** a roviny **významové** se tím do popředí zájmu jazykovědců dostává rovina **pragmatická**. Rozmanité okolnosti komunikace, které způsobují, že adresát náležitě chápe i různě nepřímou vyjádřené KF, se nazývají **pragmatické presupozice** (předpoklady). Aby byla KF výpovědi shodně chápána oběma partnery komunikace, je nutné respektovat příslušné **situační podmínky**, jimiž jsou základní komunikační situace vymezeny.

Soubor situačních podmínek se dá stanovit pro každou ze čtyř hlavních (obecných) KF. Budou do něho patřit:

- předpoklady mluvčího o adresátovi (o jeho informovanosti, schopnosti a ochotě komunikovat nebo jednat aj.);
- postoj mluvčího k obsahu sdělení (= k PROP);
- vlastní záměr mluvčího.

Podrobnosti k situačním podmínkám jednotlivých komunikačních funkcí najdete v publikaci *Čeština pro učitele*.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Uvažujte, zda následující sdělení může být v komunikaci užito i jinak než oznámení. Jak by se dalo přeformulovat, aby komunikační funkce vynikla zřetelněji?

Tento kabát ti moc nesluší.

Komunikační aspekty ve výukovém dialogu:

Ve školní výuce platí, že žák nebo student by měl být nenásilně podněcován k pozornosti a aktivitě už slovním projevem učitele.

Ve školním dialogu ve vyučovací hodině se hojně vyskytují KF výzvy a otázky. Není podstatné, zda z teoretického pohledu vnímáme tuto skupinu jako jedinou, anebo zda každou z podskupin označíme za dílčí KF v rámci nadřazené KF výzvy a otázky. Obě spřízněné složky/komunikační funkce se vyznačují tím, že komunikant-žák je komunikantem-učitelem vybízen, aby vyvinul nějakou aktivitu:

- buď pouze řečovou (= odpověď na otázku),
- anebo aby vykonal/nevykonal označenou činnost (řečovou nebo neřečovou).

Ve školské praxi při konkrétních vyučovacích hodinách bývají řečová a neřečová činnost navzájem velice úzce spjata, protože mnohdy: žák např. něco slovně vysvětluje a současně to i zapisuje nebo graficky znázorňuje na tabuli, to obojí na učitelův pokyn typu *Vysvětli; Znázorni*, ale i *Jak bys vysvětlil?*, popřípadě také *Uměl bys vysvětlit?* aj.

Z toho vyplývá, že i každou otázku by bylo možno pokládat za podtyp širě pojaté výzvy, totiž za výzvu k poskytnutí slovní odpovědi. Základní rozdíl mezi výzvoým a otázkovým pólem široké kategorie KF výzvy a otázky spatřujeme v tom, že:

- zřetelné **výzvy** se vyznačují zdůrazněním **vůle** mluvčího;

- zřetelné **otázky** naopak **požadují informaci** ze strany mluvčího směrem k adresátovi; hodnota této informace bývá ve škole často odlišná od toho, co otázka skutečně obsahuje (žák-adresát není dotazován „nevědomým“ učitelem-mluvčím, protože učitel většinou pouze zjišťuje, zda si žák osvojil příslušná fakta; jde tedy o jakousi „hru na dotazování“).

Bez ohledu na délku praxe učitelů a jejich další zkušenosti s výukou se ukazuje, že pro školskou komunikaci učitele se žáky jsou příznačné **některé typické výzvové a otázkové konstrukce**, představované příslušnými tázacími a rozkazovacími větami, ale také ustálené konstrukce, jimž učitelé zjevně dávají při výuce přednost. Např. typické **školní výzvy** jsou nejvíc zastoupeny: pokyny k práci, pobídkami, ostřejšími příkazy a zákazy, napomenutími, radami a doporučeními, jen výjimečně prosbami.

- Nejčastější jsou **imperativní Vfo** s VF ve tvaru pro 2. os.: *Podepište se! Vezměte si učebnici.*
- Ne vždy je respektován protiklad jednotného čísla (při výzvě k jedinci) a množného čísla (při výzvě ke kolektivu) a řada učitelů na ZŠ nenáležitě využívá „tykání“ i pro výzvu celé třídě; žáky není taková transpozice čísla právě vítána. Srov. *Zkontroluj si to a odevzdej!* (= všichni odevzdejte)
- Jinou zvláštností výukového dialogu je využití indikativu pro 1. os. mn. č. místo imperativů, je zde zdánlivě zahrnut i mluvčí: *Otevřeme si učebnice a vypracujeme do sešitů první cvičení.* Takové výzvy jsou žáky přijímány vcelku kladně, nepřekáží ani fakt, že učitel se do činnosti ve skutečnosti sám nezapojí.
- Ani indikativní tvary v jiných osobách (zvl. ve 2. a 3. sg. i pl.) nejsou při formulaci školních výzev řídké: *Nejdřív se podepíšete; Matěj nechá toho napovídání.* Nedoporučuje se však uplatňovat „vojenské“ výzvy v 1. os. sg.: *Nikam se neohlížím a píšu!*
- Vhodné se jeví také přiměřené využití kontextových elips bez VF, které šetří čas a v příslušné komunikační situaci jsou plně srozumitelné; Strohlost elips bývá mnohdy zmírněna oslovením. *Ještě jednou a přesněji, děvčata. Ondřeji, další cvičení.*

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Samostatně uvažujte nad tím, které z těchto výzev působí ve škole vhodněji:

Všichni si test ještě jednou přezkontrolujte.

Ještě jednou si test přezkontrolujete.

Ještě jednou si test přezkontrolovat!

Kolikrát mám říkat, abyste si test ještě jednou přezkontrolovali?

Buďte tak laskaví a milostivě si test ještě jednou přezkontrolujte.

Zkontrolované testy na kraj lavic!

Školní otázky lze pracovní rozdělit na tři skupiny:

- a) **prověřovací:** jde o pseudootázky, učitel žákova odpověď nepřináší žádnou neznámou informaci, pouze se zjišťuje, zda si ji osvojili také žáci;
např. *Kdo je autorem Zbabělců?* Správná eliptická odpověď: *Josef Škvorecký.*
- b) **podněcovací:** vhodně kladené podněcovací otázky mají žáka vést k úvaze, přimět ho k zaujetí stanoviska apod.; odpovědi na tyto otázky by mohly být širší, nikoli eliptické, jak je ukázáno u otázek prověřovacích; mohou být ve výukovém dialogu také kombinovány se zřetelnými výzvami: *Proč jsem vypsala právě tato slovní spojení? Zkuste na to přijít sami;*
- c) **skutečné:** učitel jimi zjišťuje neznámé informace; bývají to jak otázky doplňovací, tak občas i zjišťovací: Např. *Kdo dnes chybí? Už jste dopsali?*

Zkušený učitel by se měl snažit, aby jím vedený **výukový dialog** obsahoval **různé typy výzev a otázek**, aby se v něm střídaly podněty, na něž žák či student reaguje stručnou odpovědí, s podněty, které vyžadují delší repliku žáka. Není správné, aby byly tyto učitelovy podněty příliš dlouhé a mnohomluvné, žák by se v nich pak špatně orientoval. Někteří učitelé si ve snaze o rychlejší komunikaci se žákem na vlastní otázky i sami odpovídají, to je určitě nežádoucí.

KONTROLNÍ OTÁZKY

1. Dorozumíváme se větami, anebo výpověďmi?
2. Kolik tvarů VF obsahuje česká věta?
3. Kolik pozic označených jako S_1 může věta nanejvýš obsazovat?
4. Musí mít každá česká věta obsazenou pozici S_1 ?

SHRNUTÍ KAPITOLY

Kapitola pojednává o základních syntaktických pojmech, se kterými je nutné se obeznámit, neboť na jejich pochopení záleží i pochopení následujících výkladů. V kapitole jde nejen o upevnění teoretických pojmů, ale zejména o pochopení daného jevu. Výklady jsou tedy doprovázeny četnými názornými příklady a cvičeními, v nichž si student/ka mohou ověřit získané informace.

2 SYNTAKTICKÉ VZTAHY

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Kapitola popisuje typy syntaktických vztahů – koordinace, adordinace a dominance. Jsou zde vysvětleny způsoby a prostředky jejich vyjádření.

CÍLE KAPITOLY

- Objasnit pojem syntaktické vztahy
-

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

syntaktické vztahy, koordinace, adordinace, zmnožení, dominance, kongruence, rekce, přimykání

Syntax se zabývá vyššími celky větné povahy, které vznikly spojením a usouvztažením slov a víceslovných pojmenování (sousloví, fráze). Dílčí složky těchto vyšších celků jsou navzájem spjaty vztahy, říkáme jim vztahy **syntaktické**. Syntaktické vztahy mohou být realizovány:

- mezi větnými členy (v rámci věty);
- mezi větnými celky navzájem (v rámci souvětí).

Rozlišujeme **dva základní syntaktické vztahy**, a to vztah mezi členy nebo celky:

- **na téže syntaktické úrovni, tj. ZMNOŽENÍ** (dříve koordinace);
- **na různých syntaktických úrovních, tj. DOMINACE** (dříve determinace, subordinace).

Termín **zmnožení** (z *MČ* 3) signalizuje, že jde o zmnožené (vícečetné) obsazení téže syntaktické pozice. Díky syntaktickému vztahu zmnožení vznikají ve větě členy obsazující více složek, a to buď skupiny **koordinační**, anebo **adordinační**:

- a) tzv. **koordinační skupina** pojmenovává různé dílčí jevy (entity), vznikají vícenásobné (**několikanásobné**) větné členy, srov. např.:

dědeček, babička, vnučka a vnuk; příjemná a ochotná (prodavačka); (koupil) víno i chlebičky; (psal) zajímavě, ale pomalu aj.

- b) pomocí tzv. **adordinační skupiny** se pojmenovává tentýž jev (tataž entita), ale různými výrazy, srov. např. označení téže osoby dvěma složkami tvořícími skupinu (vlastní jméno osoby + připojené další označení, zařazení) *Jan Amos Komenský, učitel národů*; větný člen představovaný adordinační skupinou není několikanásobný, ale **komplexní**.

Podle MČ 3 je pravým syntaktickým vztahem až **dominace**, tedy vztah mezi nestejnorodými členy nebo celky, z nichž jeden je nadřazen druhému (dominuje nad ním). Realizací syntaktického vztahu dominance:

- v rámci věty vznikají **skladební dvojice** (neboli v pl. syntagmata, v sg. (to) syntagma, bez syntagmatu): *čerstvé ovoce, mladá herečka, otcovo auto; test inteligence, toužit po penězích, poslouchat rodiče; stěna u okna, mluvit zřetelně aj.;*
- v souvětí se setkáváme s tzv. **hypotaktickým souvětím**, v němž jsou věty na různých syntaktických úrovních. Hlavní věty, které jsou na úrovni nejvyšší, jsou vždy mluvnicky nezávislé, věty vedlejší jsou závislé:
Jiří nám nikdy neprozradil, že se chce stát spisovatelem.
Dlouho tajil, jaké má ambice.

2.1 Zmnožení

Zmnožení je v souvětí zastoupeno řetězci dvou nebo více vedlejších vět stejného typu, které jsou obdobou několikanásobných větných členů, např.: *Lenka mě požádala, abych k ní odpoledne přišla na návštěvu a donesla jí nějaká jablka z naší zahrady. Honzík věděl, že tentokrát se jeho známky tatínkovi líbit nebudou a že si je bude muset opravit.*

Dál bývá tvořeno parataktickým (souřadným) souvětím s více hlavními větami: *Chlapci pobíhali po hřišti, děvčata si hrála na slepou bábu, některé děti poslouchaly zajímavé vychovatelčino vyprávění a kuchařky se snažily dovařit oběd co nejrychleji.*

Spojení stejnorodých složek (nevětných nebo větných) se nazývá **parataktické** (viz u 3.1).

Kromě tradičních několikanásobných větných členů (koordinačních skupin) se nověji řadí do rámce syntaktického vztahu zmnožení také poněkud odlišný typ vícečetného obsazení syntaktické pozice, který je představován tzv. **adordinační skupinou** neboli skupinou s přístavkem. Dosavadní školská praxe řadila přístavky mezi shodné přívlastky, i když ve skutečnosti má přístavková skupina rovněž **rysy vícečetnosti**, tzn. vícekrát se v ní pojmenovává táž realita (zatímco ve skupině koordinační je pod každým dílčím výrazem skryta další odlišná realita).

Příklad adordinační skupiny:

Přijela Jana, moje výborná kamarádka, povoláním středoškolská učitelka, výchovná poradkyně zdejšího gymnázia, matka dvou dcer. Zde platí, že Jana je jak moje výborná kamarádka, tak také středoškolská učitelka a výchovná poradkyně zdejšího gymnázia a zároveň matka dvou dcer.

V této souvislosti upozorňujeme na **pravopisný rozdíl** mezi koordinační a adordinační skupinou ve větě:

- u koordinační skupiny (několikanásobného větného členu) **klademe čárku – pokud k tomu nastal důvod – pouze mezi její součásti (složky)**, nikoli za celou skupinu:
Babička, dědeček a jejich vnuk jezdí často na hory.
Filip, Jakub, Matěj a Vojtěch mají společné zájmy.
V obchodě jsme koupili minerálky, pečivo, ovoce a zeleninu.
Vzdělaný oděvář potřebuje znát kapsu lištovou, nakládanou nebo patkovou.
- u adordinační skupiny **vždy oddělíme čárkami její součásti a čárku umístíme pokaždé i za skupinu**:
Jana, moje výborná kamarádka, povoláním středoškolská učitelka, výchovná poradkyně zdejšího gymnázia, matka dvou dcer, se s rodinou loni přestěhovala na vesnici.
Na výběru kamenů by bylo ovšem radno domluvit se předem, aby pak nedošlo k rozmlškám třeba mezi Věrou Chytilovou, režisérkou, a Václavem Marhoulem, tehdejším barrandovským šéfem.
Na jaře 1995 mi zavolala Soňa Čechová, šéfredaktorka týdeníku Mosty, a tázala se mě, zda bych byl ochoten přijet.

2.2 Koordinační skupina

Uvnitř koordinační skupiny se rozlišují různé **významové poměry** mezi složkami skupiny, která syntakticky funguje jako **jeden (několikanásobný) větný člen**:

- a) **slučovací** – paratakticky spjaté členy plní stejnou měrou společnou syntaktickou funkci; základní spojovacím prostředkem je spojka *a* (*děvčata a chlapci*), dalšími pak *i*, *ani*, zdvojené *ani – ani*, *jednak – jednak*, *dílem – dílem*, *hned – hned*, *zčásti – zčásti*, *tu – tu* a dvojitá slučovací spojka *jak – tak*. Při zdvojení spojovacích výrazů je **nutno psát čárku mezi součásti koordinační skupiny** (mezi složky členu nebo větné celky). Při použití slučovacích spojek *a*, *i*, *ani*, *nebo*, *či* se čárka mezi složky neklade. Za koordinační skupinou se čárka nepíše.
 Např.: *Přijedou děvčata i chlapci.*
Nepřijedou děvčata ani chlapci.
Přijedou jednak děvčata, jednak chlapci.
Jak děvčata, tak chlapci si výlet do skanzenu pochvalovali.

- b) **stupňovací** – vyskytuje se mezi součástmi koordinační skupiny, které mají nestejnou míru závažnosti (obvykle je jeden významnější). Pokud významnější člen koordinační skupiny stojí na druhém místě, jde o spojení **vzestupné**, např. *Odpovídal mi stručně, ba (až) jednoslovně*. Méně se setkáváme se spojením **sestupným**: *Odpovídal mi ne-li jednoslovně, pak alespoň (dost) stručně*. Jednoduchá stupňovací spojka je *ba* (bývá provázena výrazy *dokonce, i, ještě, navíc, až*), v běžném užití však mizí. Častější je dvojitá stupňovací spojka *nejen – ale (i)* a také *nejen – nýbrž (i)*.

Např.: *Koupili si nejen noviny, ale i časopisy.*

Jiří si přál napsat nejen povídku, nýbrž i moderní román.

- c) **odporovací** – složky koordinační skupiny plní sice stejnou syntaktickou funkci, jsou ale významově v rozporu:

- pokud platí jen jeden ze členů, jde o význam **opakový** (*ne povídka, ale román; v knihovně, a ne/nikoli ve studovně*); základní odporovací opakovou spojkou je *ale*; používáme také *nýbrž*, případně *a* se zápornou *ne/nikoli*;
- pokud není ani jeden ze členů zcela popřen a je pouze omezen, jde o význam **omezovací** (*nový, avšak nemoderní; muž se choval slušně, a přece podezřele*); u tohoto významu se používají spojky *ale, avšak* a další prostředky jako *zato, zato však, a přece* aj.

- d) **vylučovací** – součásti koordinační skupiny nemohou platit souběžně, tzn. platí pouze první, druhá nebo jiná uvedená varianta; v rámci vylučovacího poměru rozlišujeme:

- **nezvýrazněná** (eventualitní) spojení: nejčastěji spojená spojkou *nebo, anebo* a *či*, která se blíží slučovacímu významu a v písmu se čárkou neodděluje: *Ráda si přečtu nový román nebo soubor povídek.*

Vybírám si je podle rad přátel anebo podle doporučení kritiky.

- **zvýrazněná** a striktně se vylučující spojení, jejichž složky je nutné čárkou oddělit; nejčastěji se užívá jak spojka *nebo/anebo*, tak dvojitá spojka *bud' – (a)nebo*, ta neslučitelnost variant ještě zdůrazňuje:

Kritik je bud' objektivní, nebo předpojatý.

Knihu budu číst bud' ještě před spaním, anebo zítra cestou ve vlaku.

Méně se zde uplatňují spojky *ať – ať, ať – nebo, ať – či*, také při jejich použití se mezi součásti koordinační skupiny píše čárka.

- e) **důsledkový** – vyskytuje se v takové koordinační skupině, kde druhý výraz v pořadí uvádí něco, co plyne z významu výrazu předchozího (je jeho následkem); užívá se víc mezi větami v souvětí (*Šárka onemocněla, a proto se nemohla zúčastnit zájezdu.*) než v rámci několikanásobného větného členu (*Byla mladá, a tedy i naivní. Kupovala si značkové, a proto i drahé oblečení.*) – také zde se klade čárka pouze mezi součásti koordinační skupiny; nejfrekventovanějšími spojovacími prostředky jsou: (*a*) *proto*, (*a*) *tedy* (*i*).

Mezi větami v souvětí se u parataktických spojení vyskytuje navíc ještě významový poměr **příčinný** (srov. i v části 3.1).

K **interpunkci** je třeba si pamatovat, že mezi součástmi koordinační skupiny je **téměř vždy čárka**, jen při použití slučovacích spojek *a, i, nebo, či, ani* se čárka neklade. Znovu připomínáme, že **za koordinační skupinu** se běžně čárka **nepíše**.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Rozhodněte, zda je interpunkce použita správně. Při odůvodnění používejte termíny koordinační a adordinační skupina.

Zdeněk Miler, známý český výtvarník, je autorem postavičky krtka, oblíbeného hrdiny dětských knížek i filmů.

Koordinační skupinou může být představován v podstatě **každý větný člen**, uvnitř dílčí věty má pak podobu členu několikanásobného. U přísudku se setkáme s některými typy, které je lépe hodnotit ne jako několikanásobný přísudek, ale jako další větu v souvětí. Tomuto souvětnému pojetí dávala naše syntaktická tradice přednost (vymezoval se jediné několikanásobný přísudek s jednou sponou a několikanásobnou jmennou částí: *Byl mladý a vzdělaný; Psi jsou věrní a přítulní.*). Za větu s **několikanásobným přísudkem** se nyní kromě uvedeného případu považují tyto typy:

- a) **vyjádření jednoho děje několika VF** (obvykle nevyžadujícími pravovalenční doplnění), která označují fáze nebo složky tohoto děje:
Hrušky zrály a voněly; Štěňata kňučí, štěkají a perou se; Nebe se zatahovalo a tmavlo;
- b) **použití více VF**, přičemž jednotlivá slovesa jsou společně rozvíjena stejným větným členem na nižší syntaktické úrovni, zvl. předmětem nebo příslovečným určením:
Milada chápala a tolerovala Jakobovy koníčky; Svatebčané jedli, pili a radovali se až do rána; Jiří tvořil a publikoval od mládí;
- c) **použití více infinitivů, které významově doplňují VF** představované slovesem modálním nebo fázovým:
Měli byste/Musíte/Začněte častěji větrat a uklízet; Chtěla bych dostudovat češtinu a věnovat se svému oboru; Nesmíš se zbytečně trápit ani rozčilovat.

2.3 Adordinační skupina

Školsky bývá tato skupina hodnocena jako syntagma (skladební dvojice), kde na vyšší syntaktické úrovni stojí **první výraz představovaný nadřazeným substantivem**. To je **rozvíjeno tzv. přístavkem** neboli shodným substantivním přívlastkem, který je postponován a volně připojen na druhé místo. Takové řešení vyplývá z charakteru skupiny s přístavkem, který se zčásti skutečně chová skutečně jako závislý člen, neboť významově

zpřesňuje první substantivum (první substantivum bývá významově širší, to druhé jeho význam konkretizuje). Stojí tedy na pomezí mezi skladební skupinou (ta vzniká díky dominanci) a zmnožením coby vícečetným větným členem.

(1) *Vysokopecní struska, (tedy) vedlejší produkt při výrobě surového železa, se díky svému složení hodí i k využití ve stavebnictví.*

(2) *Z první naší rodinné finanční investice, totiž koupě rodinného domu, jsme měli zprvu velké obavy.*

- Skupina s přístavkem se podobá také několikanásobnému členu, a to tím, že **pořadí jejích součástí je zaměnitelné**, což u syntagmatu nepřichází v úvahu (v syntagmatu se nemůže řídicí člen proměnit v závislý a naopak):

Vedlejší produkt při výrobě surového železa, tedy vysokopecní struska, se díky svému složení hodí i k využití ve stavebnictví.

Z koupě rodinného domu, první naší rodinné finanční investice, jsme měli zprvu velké obavy.

- Lze také použít jen jedinou (libovolnou) část původní skupiny s přístavkem, aniž se poruší základní smysl sdělení:

Z koupě rodinného domu jsme měli zprvu velké obavy.

Jak vyplývá z předchozího výkladu, výrazy ve skupině s přístavkem lze rovněž chápat jako **jediný (vícečetný) člen obsazující** ve větném celku **tutéž syntaktickou pozici**; celou skupinu tedy považujeme za tzv. **komplexní větný člen** (nikoli několikanásobný jako u skupiny koordinační). Toto pojetí se pokládá za modernější.

Současná syntax vnímá podobnost skupin adordinační a koordinační při **obsazování téže syntaktické pozice**, a proto obě skupiny řadí vedle sebe jako dva poněkud odlišné případy **zmnožení** coby syntaktického vztahu. Významová odlišnost mezi oběma skupinami spočívá v tom, že:

- složky koordinační skupiny tvoří člen několikanásobný, pojmenovávají více **rozdílných** entit (= osob, vlastností, objektů reality apod.);
- zatímco složky skupiny adordinační (přístavkové) pojmenovávají **stále tutéž** entitu, a to více výrazy.

V příkladové větě (1) tvoří výraz *Vysokopecní struska, (tedy) vedlejší produkt při výrobě surového železa* komplexní podmět, ve větě (2) je adordinační skupina komplexním předmětem (*Z první naší rodinné finanční investice, totiž koupě rodinného domu*).

Zmnoženy, a tedy představovány jak skupinou koordinační, tak skupinou adordinační mohou být i další větné členy. Výrazy v adordinační skupině nebývají na rozdíl od skupiny koordinační spjaty běžnými spojky, ale zvláštními tzv. adordinačními (přístavkovými) výrazy. Univerzální výraz je *tj.*, původně větné vyjádření „to je; to jest“, dále pak *totiž*; *a to* nebo *tedy*. Adordinační spojovací výraz může i scházet. Přístavky coby součást

adordinační skupiny znamenají nejčastěji prosté vysvětlení, pak jsou připojeny výše uvedenými adordinačními výrazy; výraz často chybí:

Praha, hlavní město České republiky, se pyšní řadou známých památek.

V našem jídelníčku by neměly chybět hrách a sója, (tj.; tedy; totiž) luštěniny s vysokým podílem rostlinných bílkovin.

Na Lence se mi nelíbí jedna její nepěkná vlastnost, a to prostořekost.

Další příklady a bližší specifikaci adordinačních výrazů najdete v publikaci *Čeština pro učitele*.

K interpunkci v rámci adordinační skupiny dodáváme:

- v případě, že první součást (obvykle dvojdílné) adordinační skupiny je představována vlastním jménem, pojímá se druhá složka jako původní „klasický“ volně připojený přístavek a odděluje se vždy čárkami;
- je-li však pořadí opačné, není zvykem vlastní jméno čárkami oddělovat; celá skupina se chová jako těsná, pokud ovšem není vlastní jméno připojeno nějakým speciálním adordinačním výrazem;

Karel Slaviček, otcův nejlepší kamarád z dětství, k nám jezdívá o prázdninách s rodinou X ale: *Otcův nejlepší kamarád z dětství Karel Slaviček k nám jezdívá o prázdninách s rodinou.* Na rozdíl od varianty se speciálním adordinačním výrazem u vlastního jména na 2. místě: *Otcův nejlepší kamarád z dětství, tedy/jmenovitě Karel Slaviček, k nám jezdívá o prázdninách s rodinou.*

SAMOSTATNÝ ÚKOL

V následujících různorodých celcích rozlišujte skupiny koordinační a adordinační. V obou skupinách se zamyslete nad interpunkcí.

1. *Jak bratr, tak sestra přijede o víkendu na návštěvu.*
2. *Oba souhlasili s mým návrhem, totiž s uspořádáním rodinné oslavy u příležitosti bratrových zásnub.*
3. *Koupíme mu společný dar, a to horkovzdušnou troubu.*
4. *Podpoříme tím bratrova koníčka, tj. vaření.*
5. *Na troubu nám přispěje i jeho dlouholetý spolupracovník a kamarád Emil Rybář.*
6. *Emil nejí maso, ryby ani houby.*
7. *Kvůli němu připravíme co nejvíce moučných jídel, hlavně palačinky a lívance.*

2.4 Syntaktický vztah dominance

Tento syntaktický vztah je podstatný pro vnitřní výstavbu každé výpovědi, jak bylo už připomenuto, pokládá se tedy za **základní syntaktický vztah**. **Dominance** spočívá v tom, že jeden z výrazů je užit v daném spojení jako člen **nadřazený (dominující)**, další výraz (výrazy) jsou na něm **závislé** (jsou to členy **dominované**). Přitom platí, že bez užití členu dominujícího by nemohly existovat ani závislé (dominované) členy.

Realizací syntaktického vztahu dominance mezi dvěma výrazy nevětné povahy vzniká **syntagma** čili **skladební dvojice**. Závislost dominovaného členu v rámci syntagmatu se projevuje formálně, a to trojím způsobem: shodou, řízeností nebo přimykáním.

2.4.1 SHODA (KONGRUENCE)

Shoda je realizována uvnitř skladební dvojice tak, že dominující člen určuje základní gramatické kategorie i členu dominovanému, kategorie jsou tedy totožné, shodné. Dominovaný člen je od dominujícího kopíruje, srov. např.:

- shodný adjektivní přívlastek se shoduje s dominujícím substantivem v pádě, čísle a jmenném rodě, u maskulin v plurálu ještě v životnosti: *malý chlapec, od malého chlapce... s malým chlapcem; malí chlapci* atd.

Shoda je realizována také mezi přísudkem a podmětem, který slovesnému tvaru zadává shodové kategorie, tj. osobu, číslo, popř. (v minulosti) jmenný rod a (u maskulin v plurálu) životnost: *Středověký hrad chátral. Středověké hrady chátraly. X Všichni Jakobovi kamarádi toužili po vlastní motorce.*

Složitější případy kongruence nastávají jak u shody přísudku s podmětem několikanásobným, tak u podmětů jinak atypických (genitivních, včetně vyjádřených; viz u 2.1.1). Shodná je i většina doplňků.

2.4.2 ŘÍZENOST (REKCE)

Řízenost spočívá v tom, že dominující člen nasměruje člen, který na něm závisí, **do** příslušné **pevné pádové formy**. Týká se to především předmětových sloves, která vyžadují předmět v pevném pádě (prostém či předložkovém). Vazba s příslušným pádem se objevuje také u některých adjektiv: *Zaplatil účet; Snil o motorce; Byl spokojený s výkonem.*

Řízeností lze vyjádřit rovněž závislost jednoho substantiva na druhém, nejčastěji se jedná o neshodné genitivní přívlastky: *volba povolání; koloběh života*; srov. genitiv adnominální.

Řízené neshodné přívlastky v jiném pádě než v genitivu se vyskytují u dějových substantiv, která vznikla ze sloves a převzala i původní slovesnou vazbu: *blahopřání novomanželům; běh přes překážky; víra v budoucnost; snaha o kompromis.*

2.4.3 PŘIMYKÁNÍ (ADJUNKCE)

Při přimykání **není závislost** členu dominovaného na členu dominujícím nijak **formálně vyjádřena**. Oba členy stojí prostě vedle sebe, aniž se člen závislý (dominovaný) formálně podřizuje členu na vyšší syntaktické úrovni. Nejzřetelněji lze adjunkci pozorovat u příslovečných určení, která jsou primárně vyjádřena příslovci, ta totiž jako neohebný slovní druh svůj tvar ani změnit nemohou:

Oznámili to přesně/jasně/hned/brzy. Přišla domů/nahoru/rychle.

O přimykání hovoříme i tehdy, má-li příslovečné určení jinou podobu, tj. podobu substantivního tvaru nebo předložkového pádu. Pád takového závislého substantiva není v tomto případě dán vazbou (může se měnit pád i předložka):

Oznámili to v rozhlase/prostřednictvím rozhlasu. Přicházela schodištěm/po schodech/rychlým krokem.

Přimykání se vyskytuje také u všech tvarově neřízených neshodných přívlastků:

skříňka na knihy/s knihami/nad stolem/u okna/vedle postele; obrázek od syna/ pro maminku/k narozeninám/z lásky/v albu; pád z kola/na zem/pod stůl/do vody...

SAMOSTATNÝ ÚKOL

V následujících celcích určete, kde a jakými formálními prostředky je realizován syntaktický vztah dominance:

1. *Maminka často vzpomínala na dětství.*
2. *Hodiny v ložnici potichu tikaly.*
3. *V noci se občas ozvalo neklidné kňučení psa.*
4. *Jakub se upřímně radoval z Miladiných úspěchů.*
5. *Pověz mi o svých pocitech.*
6. *Přípravy na dovolenou proběhly v klidu.*
7. *Návrat domů jsme očekávali s napětím.*

SHRNUTÍ KAPITOLY

Kapitola je zaměřena na pochopení syntaktických vztahů, jako je koordinace, adordinace, dominance a **způsoby jejich vyjádření**, jako je kongruence, rektce, adjunkce a juxtaopozice a asyndeton (tedy spojení bezspojkové). Zároveň je potřeba věnovat pozornost i **prostředkům vyjádření syntaktického vztahu**. Těmito prostředky jsou: ohýbací přípony, podřadící spojky, vztažné výrazy, slovosled a větosled (u přimykání a juxtaopozice), souřadící spojky.

---

3 VĚTNÉ ČLENY

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Tato část se týká výkladu Tato část je zaměřená především na poskytnutí zestručněného (základního) přehledu informace o základových a nezákladových větných členech. Výklad je provázen příklady, které napomáhají lepšímu pochopení dané problematiky.

CÍLE KAPITOLY

- Podat základní charakteristiku pojmu větný člen a jeho kategorií.
- Podat základní přehled jak základových, tak nezákladových větných členů.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

základové, nezákladové větné členy, komplement, suplement

Větné členy se definují jako **syntaktické funkce výrazů ve větném celku**. Popis vlastností větných členů je pokládán za jeden z hlavních úkolů syntaxe. Kritéria tohoto popisu mohou být různá. *MČ 3* volí jako základní ukazatel postavení větného členu ve větném celku vzhledem k základové větné struktuře (ZVS). Zvlášť jsou vymezeny tzv. členy **základové**, tj. složky ZVS, od nich jsou odlišeny členy **nezákladové** (fakultativní). Tohoto pojetí se přidržíme při dalším výkladu.

Větný člen může být tvořen jak **výrazem povahy nevětné**, tak také **výrazem povahy větné**: např. podmínky v následujících dvou příkladech (1) a (2):

(1) *Miladě vyhovovalo, že je Jakub spolehlivý.*

(VV podmíněná)

(2) *Miladě vyhovovala Jakubova spolehlivost.*

(základ podmínětu – *spolehlivost*)

Nevětného obsazování pozic větných členů se objevuje především u slovních druhů **autosémantických** (mají plný lexikální význam). Pozice větného členu nemusí být obsazena pouze izolovaným slovem (tzv. holý čili nerozvitý člen), ale může se v ní uplatnit slovní spojení nebo víceslovná fráze.

Větné členy

Např.: *Jakub čte poezii i prózu.* (S1 – VF – S4)

X

Miladin přítel Jakub ve volném čase rád čte klasickou poezii i prózu.

Slovní druhy vystupují jako větné členy jednak ve své primární funkci, jednak mohou plnit i funkci sekundární.

Slovní druh	primárně	sekundárně
Podstatné jméno	<ul style="list-style-type: none"> podmět (Jakub odpočívá.) předmět (Koupil knihu.) 	<ul style="list-style-type: none"> neshodný přívlastek (<i>kniha básní</i>) přísluvečné určení (<i>Knihu pošli poštou</i>.)
Přídavné jméno	<ul style="list-style-type: none"> shodný přívlastek (krásná literatura) 	
Příslovce	<ul style="list-style-type: none"> přísluvečné určení (<i>Jednal rozvážně</i>.) 	<ul style="list-style-type: none"> neshodný přívlastek (<i>dveře vzadu</i>)
Sloveso	<p>pouze ve tvaru VF</p> <ul style="list-style-type: none"> přísudek (<i>Jakub odpočívá</i>.) 	<p>ne ve tvaru VF – např.:</p> <ul style="list-style-type: none"> podmět (<i>Číst je povznášející</i>.) předmět (<i>Jakub se snažil číst</i>.) přívlastek (<i>touha číst</i>)

Zájmena a číslovky nemají vyhraněnou primární funkci, získávají větněčlenskou platnost podle toho, jaký slovní druh ve větě zastupují: zájmena bývají na místě substantiv a adjektiv, číslovky nejvíce na místě adjektiv nebo adverbíí.

Sekundárně se mohou jako větné členy uplatnit i slova synsémantická (bez lexikálního významu). Např. tyto podměty (resp. základy podmětů – jsou zvýrazněny): **Protože** je spojka. (spojka)

Tichounké au bylo slyšet jen slabě. (citoslovce)

Od se pojí se 2. pádem. (předložka)

Sestřino ne mě velmi mrzelo. (částice)

Běžně však synsémantické slovní druhy funkci samostatných větných členů neplní, jelikož:

- spojkami se větné členy (nebo celé věty) spojují;
- předložky jsou pouze součástí předložkových obrátů a samy o sobě se jako větný člen nehodnotí;
- částicemi nejčastěji zvýrazňujeme některý člen nebo jimi signalizujeme KF výpovědi;
- ani citoslovce běžně nebývají členem syntagmatu, vystupují samostatně – buď jako vytčený, předsunutý samostatný člen (*Au, to bolí!*), anebo jako izolovaná neslovesná věta – tzv. větný ekvivalent: *Ach! Au!*

Čeština má dále slova, která označujeme jako **neplnovýznamová**. Především to jsou slovesa, která potřebují být doplněna plnovýznamovým výrazem, aby vznikl co do významu kompletní větný člen. Patří sem:

- **slovesa modální:** muset, moci/mocht, smět, chtít, mít (= povinnost);
- **slovesa fázová:** začít, přestat, zůstat;
- **slovesa sponová:** zvl. být a stát se.

Při použití modálních a fázových sloves ve tvaru VF je nedílnou součástí základu přísudku infinitiv slovesa plnovýznamového: *Děti **musí odpočívát**. **Mají po obědě spát?** Děda **přestal sportovat**.*

Ke sponovým sloves přistupuje jako nezbytné plnovýznamové doplnění slovní druh jmenné povahy, nejčastěji adjektivum či substantivum, dohromady tvoří základ přísudku: ***Jsme rozumní; Staneme se rodiči.***

Neplnovýznamová slovesa (modální, sponová, fázová) se však mohou ve větě vyskytovat i ve tvaru neurčitém a fungovat jinak než jako součást přísudku:

***Muset denně čelit problémům** je úmorné* (= součást podmětu);

***Být závodníkem** si Pavel přál od dětství* (= součást předmětu);

*Jakubův záměr **přestat studovat** Miladu nepotěšil* (= součást přívlastku) aj.

Je třeba připomenout, že z terminologického hlediska je nutné rozlišovat mezi tzv. **holým** (tj. nerozvitým) větným členem a **základem větného členu**. Jako holý hodnotíme pouze takový základ větného členu, který není rozvit žádným dalším výrazem na nižší syntaktické úrovni. Nelze tedy ztotožňovat základ rozvitého větného členu se členem holým, protože je-li člen rozvítý, není současně holý. Vhodnější je pracovat s opozicí **nerozvítý – rozvítý!**

Srov.: *Šestiletý Honzík už výborně počítá.* V této větě se nejedná ani o nerozvitý (holý) podmět, ani o nerozvitý (holý) přísudek. Podmět *šestiletý Honzík* (rozvitý) má základ *Honzík*, přísudek *výborně počítá* (také rozvitý) má základ *počítá*. Nerozvitý (holý) podmět i přísudek má naproti tomu věta *Honzík počítá*.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Posuďte, zda fungují stejně infinitivy v těchto větných celcích:

- a) *Potřebujeme zvládnout syntaktickou problematiku.*
- b) *Chceme zvládnout syntaktickou problematiku.*
- c) *Snažíme se zvládnout syntaktickou problematiku.*

3.1 Základové a nezákladové větné členy

Podle současné syntaxe náleží k základovým větným členům **predikát** (přísudek) a **členy obsazující jeho valenční pozice**, a to:

- levovalenční pozici (podmět);
- pravovalenční pozice (předmět; valenční příslovečné určení, popř. valenční doplněk).

Valenční syntax pracuje hlavně se základovými větnými členy, k nimž řadí **predikát**, **subjekt** a **komplement** (poslední z nich zahrnuje všechny druhy pravovalenčních doplnění predikátu, a to jak objektového, tak adverbialního rázu, popř. nutné doplňky). Zbývají pak ještě členy, které nemají valenční povahu; ty lze souhrnně označit jako **suplement**. Suplement nepatří do základové větné struktury, je to člen **nezákladový (fakultativní)**.

Domníváme se, že obdobný jednoduchý přehled základových a nezákladových větných členů by mohl být vhodně rozpracován už pro základní školy, pokud by se žáci včas seznamovali (v nejnižších třídách jen na příkladech a bez náročné odborné terminologie) s pojmem **valence**.

SHRNUTÍ KAPITOLY

Větné členy jsou v dané kapitole definovány jako **syntaktické funkce výrazů ve větném celku**. Důležité je jejich rozdělení na větné členy základové a nezákladové, uvědomění si jejich vztahu k slovním druhům, a pozici ve větě. Jde o pozice pravovalenční a levovalenční.

4 SUBJEKT (PODMĚT)

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Úkolem kapitoly je podat základní přehled o větném členu podmět. Výklad se týká subjektu jako levovalenčního větného členu, objasněny jsou způsoby jeho vyjádření, část výkladu je věnována bezpodmětným strukturám.

CÍLE KAPITOLY

- Definovat podmět jako větný člen.
- Objasnit způsoby jeho vyjádření.
- Vyložit pojem bezpodmětná struktura a uvést příklady.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

podmět (subjekt), levovalenční pozice, vedlejší věta podmětná

Subjekt (podmět) je přítomen pouze v tzv. dvojčlenné větě; jinak řečeno je to **výraz v levovalenční pozici**. Většinou pojmenovává **nositele** predikovaného příznaku; to bývá často konatel (agens) děje vyjádřeného verbem finitem. **Syntakticky je nadřazen slovesu** ve tvaru VF a vyžaduje z jeho strany jednosměrnou shodu. (Tato vlastnost kontrastuje s jeho rolí pouhého levovalenčního **doplnění VF**, které je naopak vyžadováno ze strany predikátového slovesa.) Pro podmět volíme **symbol S₁**, bývá totiž představován hlavně substantivem v nominativu. Proto se na podmět lze také zeptat pádovou otázkou *kdo?, co?*.

Zapamatujte si, že pro zjištění, zda věta **obsahuje podmět**, je podstatné, zda je použitým VF obsazována **levovalenční pozice**, nikoli to, zda se v dané větě vyskytuje nějaké substantivum v nominativu.

- Podmět v české větě může zůstat nevyjádřen samostatným slovem, pouze naznačen zakončením VF (srov. *Spěchám* (= já); *Spěcháš* (= ty); *Spěchá* (= on, ona, ono); *Spěcháme* (= my).
- Další možnosti vyjádření podmětu jinými slovními druhy (opět v nominativu):
  - zájmenem: *Každý si přeje uspět. Já nebudu lhát.*
  - adjektivem: *Ocenění dostali odměnu. Moudřejší ustoupí.*

Subjekt (podmět)

- výjimečně i číslovkou: *Dva se omluvili. Tři to lehce zvládnou.*
- Funkci podmětu mohou primárně plnit **zájmena** různých druhů, a to **včetně vztažných** zájmen, která ve vedlejší větě současně plní funkci spojovacích výrazů:
Jitka zatelefonovala kamarádce, která pracuje v bance.
Slovník, který leží na stole, patří Jiřímu.
- Sekundárně se mohou stát podmětem i zájmena přivlastňovací, která jsou funkčně totožná s adjektivy; podmětem jsou v případě, že zastupují celý původně rozvitý podmět, v němž přivlastňovací zájmeno bylo přivlastkem:
Naši (= tenisté) včera porazili Chorvaty.
- Jindy zůstane ve větě ve funkci podmětu původní přívlastek představovaný výrazy, které nejsou zájmenné povahy, zvl. substantivními předložkovými obraty, popř. i příslovcem:
Na fakultě jsou vstřícní (= učitelé);
V práci/Doma nebudou nadšeni (= kolegové; rodiče).

Pozice podmětu může být obsazena výrazem nahrazujícím S_1 , např. infinitivem: *Lenošit je někdy příjemné. Není nezbytné křičet.* Infinitiv může být i bohatěji rozvit, vzniklá infinitivní konstrukce se však nadále chová jako těsný člen (zde rozvitý podmět): *Policistům se podařilo zadržet pachatele trestného činu. Pozorovat řemeslníky při práci může být poučné.*

- Někdy zaujímá pozici podmětu i jiný výraz, který nemůže dodržet nominativní formu, a to **vedlejší věta podmětná**:
Je překvapivé, že Lenka nikdy nepracovala.
Není divné, že ji za to kamarádky odsuzují.
Sousedu udivilo (to), že Jiří čte poezii.

Zvýrazněné odkazovací zájmeno „to“ v závorce u posledního uvedeného příkladu, které může, ale nemusí být použito, není samo o sobě větným členem. Plní zde pouze roli **pádového ukazatele**: naznačuje nominativním tvarem, že sloveso *udivit* ve tvaru VF vyžaduje levovalenční doplnění S_1 . Nezávisle na výskytu pádového ukazatele funguje vedlejší věta spojková (připojená spojkou) jako větné vyjádření podmětu, tedy podmětná věta.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Je v některém z následujících větných celků ve funkci podmětu číslovka?

1. *Tři je Kamilovo šťastné číslo.*
2. *Tři koblihy si Kamil nechal na svačinu.*
3. *Tři koblihy na vzduchu ztvrdly.*

4. *Tři lidé už tvoří tým.*
5. *Tři už tvoří tým.*

Jiná situace nastane tam, kde se v rámci řídicí věty vyskytne tzv. **korelativum**, tj. souvztažné zájmeno, jehož protějškem je vztažné zájmeno připojující vedlejší větu vztažnou. **Korelativa** pokládáme za **součást** příslušného větného **členu** (zde podmětu), ba dokonce za jeho **základ**:

To, *co Jiří čte, není žádná pokleslá literatura.*

Ten, *kdo stále pracuje, nezná nudu.*

Tyto vztažné vedlejší věta tvoří sice s korelativem **komplexní pojmenovávací jednotku**, která celá obsazuje pozici podmětu, avšak vlastní vedlejší věta není podmětná, nýbrž **přívlastková**. Korelativum **to** hodnotíme jako výraz zastupující substantivum, tedy syntaktické substantivum. Platí, že každé zpřesnění substantiva (nevětné i větné) se syntakticky chápe jako přívlastek.

Všimněte si, že pokud **korelativum vynecháme**, vedlejší vztažná věta bude plnit funkci příslušného větného členu zcela samostatně; v našich příkladech by pak tato vedlejší věta zastupovala substantivum v nominativu a fungovala by jako podmětná. Tzn.: **Co Jiří čte, není žádná pokleslá literatura. Kdo stále pracuje, nezná nudu.**

Podmětová pozice S_1 může být v trojím případě obsazena také **substantivem v genitivu**:

- a) tzv. genitiv **partitivní** slouží pro označení částečnosti po slovesech jako *přibýt, ubýt, napadnout*:
V pokladně ubylo peněz. Hospodáři přibýlo starostí. Loni napadlo sněhu, že jsme měli problémy s jeho odklizením.
- b) genitiv **záporový** se zachoval v ustálených konstrukcích jako pozůstatek staršího stavu, že se po slovesech v záporu téměř vždy užíval genitiv (to platilo v historické češtině do 17. stol.). Srov. dnes u sloves existence:
Nebylo tam ani živáčka/ani živé duše. Nezůstalo tam po nich ani stopy/ani památky. Neminulo týdne, aby nezatelefonoval. Nebylo důvodů k pochybám.
Záporové genitivy mohou být popř. nahrazeny nominativem, není-li obrat příliš vžitý v původní staré podobě: *Nebyly důvody k pochybám.*
- c) **numerativ** čili numerativní genitiv stojí závazně po číslovkách základních od 5 výše a po číslovkách neurčitých. U takového spojení substantiva s číslovkou **bereme za základ stále substantivum**:
Sedm děvčat na sraz nedorazilo. Několik studentů úkol nesplnilo. Mnoho žen má oporu ve svém muži. (Výraz udávající kvantitu, tzn. číslovka, je v těchto spojeních shodným přívlastkem.)

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Jsou základy podmětu ve všech celcích v numerativu?

- Sešlo se zde několik zájemců.*
- Podělili se o několik úkolů.*
- Mají dost svých starostí.*
- Neodradilo ji ani hodně starostí.*

4.1 Bezpodmětné struktury

Typickým představitelem bezpodmětných (bezpodmětových) struktur jsou v češtině tzv. jednočlenné slovesné věty, tedy struktury s VF. Nemají vůbec pozici podmětu S_1 , nelze ji tedy obsadit ani náhradním způsobem (ukazovacím zájmenem, infinitivem slovesa nebo vedlejší větou podmětnou). Proto je lépe označovat je jako **bezpodmětné**. Nositel predikovaného příznaku v nich není pojmenován, a to proto, že:

- často není ani znám: *Celý týden pršelo; Na Vánoce sněžilo; V noci se ochladilo;*
- záměrně ho nechceme označit přesněji a volíme vyjádření všeobecně pojaté: *Mluvílo se o tom po celé vesnici* (= sousedé o tom mluvili);
- u některých typů bezpodmětných vět se může vyskytnout na počátku *to* nebo *ono*, avšak tato slova nehodnotíme jako zájmena v platnosti podmětu, nýbrž jako citové částice, které větným členem nejsou; stejné citové částice může ostatně obsahovat také dvojčlenná větná struktura, v níž je podmět vyjádřen substantivem: *To nám celý den lilo! Ono tam už zase sněží!* (struktury bez podmětu) X *To je dnes krásné počasí! Ono už opravdu přišlo jaro! To se babičce letos narozeniny vydařily!* (= struktury s vyjádřeným podmětem; v příkladech je zvýrazněn);
- v některých bezpodmětných slovesných strukturách může být příslušný konatel vyjádřen, ne však ve formě S_1 , ale většinou jako S_3 *Nechtělo se jí opustit domov. Večer se už mamince klížily oči.*

Pozn: Stojí za zmínku, že v těchto větných strukturách se uplatní pasivum zvrtné (a nemůže zde být nahrazeno pasivem opisným), avšak u jiných struktur lze použít jak běžnější pasivum zvrtné, tak ustupující pasivum opisné: *O babiččině stěhování se rozhodlo během léta/ O babiččině stěhování bylo rozhodnuto během léta.*

Jak jste si mohli všimnout, doposud uváděné bezpodmětné věty vesměs obsahovaly tzv. slovesný přísudek. Kromě nich však **existují také bezpodmětné struktury s přísudkem slovesně-jmenným**. Prísudek se v těchto konstrukcích skládá ze sponového slovesa ve

tvaru VF a ze jmenné části, kterou představuje tzv. **predikativum** neboli **stavové příslovce**, popř. jeho ekvivalent (viz u 2.1.3.2).

Např.: *Ráno bývá chladno/mlhavo; Bylo jí často smutno/teskno/špatně/nanic; Po dešti bude venku vlaho/mokro/syrovo/příjemně.*

Predikativa (končí většinou na -o) jsou signálem, že **větná struktura je bez podmětu**. Jak naznačil poslední příklad výš, existují i některá predikativa tvarově shodná se způsobovými příslovci: *Bylo mu nepříjemně/zle/špatně/divně*. Další predikativa mohou tvarově splývat se substantivy, liší se od nich funkčně, protože např. nemohou být rozvíjena adjektivními přívlasky, ale jen adverbii ve funkci příslovečného určení: *Bylo tam velice tma/mimořádně zima/příliš teplo/hodně sucho/nebývale chladno/nepříjemně dusno*.

V bezpodmětných strukturách se mohou uplatnit i ekvivalenty predikativ, tj. různé ustálené obraty, popř. také ekvivalenty větné:

Bylo jí na padnutí/do pláče/do tance. Venku bylo, že by psa nevyhnal.

Příkladové věty popisují psychosomatické stavy jedince či vnější stavy prostředí a nazývají se **stavové**.

Také **modální predikativa** signalizují ve větě neexistenci pozice podmětu: *Úklid je nutno provádět pravidelně. Nákupy je možno/lze/je třeba realizovat ještě dnes*.

Modální predikativum (*možno, lze, třeba* aj.) se zde chová podobně jako **modální sloveso**, tzn. pojí se s infinitivem plnovýznamového slovesa. U *lze/nelze* se spona (tedy konkrétně sloveso *být* ve tvaru VF) už nyní nepoužívá!

Také v bezpodmětných strukturách můžeme použít modální nebo fázové sloveso v určitém tvaru. Spona pak stojí v infinitivu a přísudek je **složený**: *Mohlo by už zase být slunečno/pěkně. Začalo mi být úzko/zle*.

O **složeném** přísudku slovesně-jmenném hovoříme také u bezpodmětných struktur, v nichž se vyskytuje modální predikativum (*nutno, možno, dlužno, radno, záhodno, třeba/potřeba* a *lze*), např.: *Na děkanát je nutno/lze/není možno zatelefonovat okamžitě*.

Je pravda, že jako bezpodmětné by bylo možno pojímat i struktury, kde je modální predikativum nahrazeno modálním adjektivem *nutné, možné, potřebné*, ale vhodnější je konstatovat, že ty už **tvorí přechod** směrem ke strukturám s **infinitivním podmětem**: *Je nutné poslat peníze složenkou*. Funkci modálního predikativa výjimečně přebírá také ekvivalent *čas*: *Je čas sdělit pravdu* (= je třeba); *Není čas zabývat se detaily* (= není možno).

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Rozhodněte, kdy se jedná o bezpodmětnou strukturu.

1. *Na semináři mluvilo o moderní české próze.*
2. *Zaznělo několik kritických postřehů a připomínek.*
3. *Řadu nových knižních titulů si ještě musíme přečíst.*
4. *Mnoho autorů zatím blíže neznáme.*
5. *Je vhodné posuzovat texty bez znalosti souvislosti?*
6. *Všechny studenty zajímalo, co si myslí vyučující.*

Rozlište bezpodmětné struktury od vět s podmínkem.

- a) *Počátkem léta bylo deštivo.*
- b) *Léto nás překvapilo náhlými výkyvy počasí.*
- c) *V srpnu se počasí zlepšilo.*
- d) *I v září bylo slunečno.*
- e) *Od října opět pršelo.*
- f) *Bude nejlepší nosit s sebou denně deštník.*

Uvažujte nad tím, zda všechny vedlejší věty jsou podmětne.

- a) *Není mi jasné, zda poznám každou podmětnou větu.*
- b) *Není mi jasné, jak poznám podmětnou větu.*
- c) *Dozvěděli jsme se, jak máme poznat podmětnou větu.*
- d) *V učebnici bylo uvedeno, že podmětná věta představuje větné obsazení pozice podmětu.*
- e) *V učebnici bylo vysvětleno, jak podmětné věty poznáme.*
- f) *Postačí, když si výklad důkladně prostudujeme.*

SHRNUTÍ KAPITOLY

Kapitola podala základní charakteristiku větného členu podmět. Výklad se týká podmětu (subjektu) jako levovalenčního větného členu, který je nadřazený slovesu; objasněny jsou způsoby jeho vyjádření (zájmenem, adjektivem atd.). Část výkladu je věnována bezpodmětným strukturám, v nichž nositel predikovaného příznaku není pojmenován a nelze ho ani doplnit.

5 PŘÍSUDEK (PREDIKÁT)

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Úkolem kapitoly je podat základní přehled o větném členu přísudek. Výklad se týká přísudku jako specifického větného členu, jenž je základem věty. Objasněny jsou druhy přísudku a způsoby jeho vyjádření, část výkladu je věnována vedlejší větě přísudkové a přísudku v neslovesných větách (jde o tzv. větné ekvivalenty).

CÍLE KAPITOLY

- Definovat pojem přísudek.
- Objasnit prostředky vyjádření přísudku.
- Vysvětlit pojem vedlejší přísudková věta a uvést příklady tohoto jevu.
- Vysvětlit pojem tzv. větný ekvivalent.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

přísudek, přísudek slovesný jednoduchý, přísudek slovesný složený, přísudek jmenný se sponou (slovesně-jmenný), spona, vedlejší věta přísudková, tzv. větný ekvivalent

Přísudek je výraz označující určitý příznak v širokém smyslu, který je někomu nebo něčemu přísuzován (tj. predikován), nejčastěji nositeli v pozici S_1 .

V české větě rozlišujeme dva typy přísudku (predikátu), a to:

- **slovesný**, ten je vyjádřen určitým tvarem (VF) plnovýznamového slovesa; součástí jeho základu může být i modální či fázové sloveso ve tvaru VF, to je však zapotřebí doplnit (coby neplnovýznamové) infinitivem slovesa plnovýznamového (*Zamyšlím se/Musím se zamyslet*);
- **slovesně-jmenný** (též sponově-jmenný), který obsahuje sponu (verbalizátor, predikátorizátor) slovesa významově vyprázdněného, a jmennou část (doplňující potřebný lexikální význam); zde se rovněž může uplatnit sloveso modální nebo fázové, v tom případě přebírá od spony predikační kategorie a spona pak stojí v infinitivu: *Jsem zamyšlená/ Chci být opatrnější/Přestanu být naivní/ naivka*.

Oba typy přísudku se uplatňují jak ve strukturách s podmínkou, tak ve strukturách bezpodmětných.

5.1 Slovesný přísudek

Slovesný přísudek může být:

- **nerozvitý** (holý): pouze tehdy, pokud VF větné struktury nevyžaduje žádné pravovalenční doplnění; tj. u sloves:
  - jednovalenčních s podmínkou v pozici S_1 , např.: *Růže voní*;
  - bezvalenčních sloves v bezpodmětných strukturách, např.: *Mrzlo*.
- **rozvitý**: vyskytuje ve všech strukturách, kde pozici VF zaujímají slovesa s pravou valencí, a to:
  - jak ve větách s podmínkou, tak v bezpodmětných, např.: *Milada aranžovala květiny. Pavel se tvářil udiveně; Pacientce se ulevilo*,
  - tak i slovesa, která jsou doplněna v příslušné větě nikoli valenčním, ale nevalenčním komponentem, např.: *Dnes v noci slabě mrzlo*.

Slovesné přísudky ve větách bezpodmětných i dvojčlenných mohou být také **složené**, pokud obsahují víceslovný základ, jehož součástí je určitý tvar modálního nebo fázového slovesa. Rovněž tyto složené přísudky se dělí na:

- nerozvité: *Začalo mrznout; Chtěli bychom uspět*;
- rozvité: *Chlapci se přestalo dařit ve škole; Museli jsme mu nabídnout pomoc*.

Nastat mohou také případy, že ve větném celku je v **rámci složeného přísudku** zastoupeno nejen modální, ale současně i fázové sloveso; potom je ve tvaru VF jen modální sloveso, které se používá jako první v pořadí: *Mohlo by přestat mrznout; Měli bychom začít systematicky studovat*.

Za slovesný přísudek pokládáme i typy se srovnávacími obraty s *jako* a kondicionálem: *Všichni jako by oněměli. Jiří jako by neuměl postavit se k pravdě čelem*.

Pozn.: Je třeba počítat s tím, že základem slovesného predikátu se stávají také pasivní slovesné tvary (jak pasivum zvrtné, tak opisné). *Je jimi vyjadřován/Vyjadřuje se jimi děj situovaný do minulosti, přítomnosti či budoucnosti: Informace o počasí se hlásí/jsou hlášeny v každé zpravodajské relaci*. Právě tímto vyjadřováním **průběhu děje** se liší slovesné přísudky v pasivu opisném od formálně velmi blízkých přísudků slovesně-jmenných. Slovesně-jmenné přísudky tohoto typu vyjadřují výsledný **stav** plynoucí z nějakého předchozího děje. Poznají se i tak, že je bez posunu významu není možno nahradit zvrtným pasivem: *Tomáš je vždy náležitě připraven/připravený. Trávník na hřišti je pečlivě udržovaný*. V současnosti mnohá média přestávají opisné pasivní podoby úmyslně používat, nahrazují je konstrukcemi s adjektivními tvary: *Po poruše byla trať zprovozněna za dvě hodiny* (pův. pasivum *byla zprovozněna*).

U vedlejších vět připojených pomocí spojek *aby* a *kdyby* platí, že tyto spojky **v sobě integrují součást kondicionálních slovesných tvarů**, proto se podoby těchto spojek mění: *kdybych, kdybys, kdyby, kdybychom, kdybyste...* Např. v souvětí *Honzík by vstup do školy zvládl lépe, kdyby překonal ostych* je základ slovesného přísudku v první větě *zvládl by*, ve druhé větě *překonal by*. Oba základy přísudku jsou sice představovány **složeným slovesným tvarem** (kondicionálem přítomným), ale složené přísudky to nejsou (neobsahují modální ani fázové sloveso).

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Posuďte, zda všechny tři věty mají složený slovesný přísudek:

- a) *Chtěla bych studovat syntax systematictěji.*
- b) *Zkusila jsem studovat syntax systematictěji.*
- c) *Rozhodla jsem se studovat syntax systematictěji.*

Kromě VF může být slovesný predikát sekundárně ztvárněn jiným (zástupným) slovním druhem, a to:

- citoslovcem imitujícím pohyb nebo zvuk: *Žabka hup do vody. Honzík šup za dveře. Dítě žuch na zem;*
- okrajově i zájmenem: *Já už to nějak to/tento* (= zařídím, udělám).

Citoslovce či zájmeno se může slovesu přiblížit nejen takto svým uplatněním jako přísudku, tedy funkčně, ale mnohdy také formálně, tj. zcela se **verbalizovat**: z citoslovcí či zájmen pak vzniknou slovesa typu *hupnout, šupnout, žuchnout*, popř. *tentovat* (se speciálním významem).

5.2 Slovesně-jmenný přísudek

Přísudek slovesně-jmenný (zvaný také sponově-jmenný) se ve školské terminologii dosud označoval jako jmenný se sponou. **Spona** (v novější syntaktické terminologii u Grepla a Karlíka nejprve (1987) označována také jako **verbalizátor**, neboť umožňuje syntakticky verbalizovat („zeslovesnit“) následující jméno či jiný výraz tvořící jmennou část, později (1998) jako **predikátorizátor**, neboť umožňuje neslovesnému výrazu, aby se včlenil do víceslovného analytického predikátoru) je **významově prázdné nebo téměř prázdné sloveso**, které slouží pouze jako nositel predikačních (ev. shodových) kategorií. Vlastní lexikální význam je doplněn až jmennou částí: *Honzík je šikovný/šikula/nováčkem ve sportovním kroužku.*

Ze syntaktického hlediska zde funguje spona *být* společně se jmennou částí jako jeden celek, jakési „syntaktické sloveso“ *být šikovný/být šikula/být nováčkem* (ve sportovním

Přísudek (predikát)

kroužku), což je doloženo např. případy, kdy takto v infinitivu supluje ve větě jiný větný člen: *Pozorovali jsme na něm snahu **být nestranný*** (přívlastek k substantivu *snahu*); *Bratr si přál **být řidičem kamionu*** (rozvitý předmět).

Pozor! Sloveso *být* někdy funguje jako plnovýznamové. Nastává to však jen ve dvou případech:

- jako sloveso existence (je nahraditelné slovesem „existovat“):
Láska je! Spravedlnost není!
- je-li zpřesňováno místním nebo časovým určením a zastupuje-li přesnější sloveso plnovýznamové:
Děti jsou na zahradě. (= hrají si); *Schůze bude dnes odpoledne* (= koná se, proběhne);
Auto bylo na parkovišti (= stálo).

Také sloveso *mít* se v češtině používá jako spona, avšak není to jediná možnost jeho syntaktického uplatnění. Může vystupovat jako:

- **plnovýznamové** (s významem „mít ve vlastnictví“, „vlastnit“):
Máme na venkově chalupu. (slovesný přísudek)
- přes částečně významově oslabené a **blížící se sponě** (je zapojené v ustálených obratech):
Mám dojem, že mě neslyšela.
Mám pocit, jako by ...
Mám obavy/strach, aby...
Mám radost, že ...
Mám chuť/zájem/snahu...
Mám na paměti/na zřeteli/na mysli/za to...
- **sponové**, významově téměř vyprázdňené (ponechán příznak nástupu nebo změny příznaku):
(mám = „je“) *Mám dítě nachlazené/doma navařeno.*
Mám všechno hotovo/spadeno na...
Máme napilno.
Máme zjištěno, že...
- významově prázdné: *Zahrada se mi stala koníčkem. Stal se senátorem.*

Také tato spona společně se jmennou částí představuje „syntaktické sloveso“ a to může v infinitivu nastupovat ve větě do dalších větněčlenských rolí:

Stát se matkou bylo pro ni naplněním životního snu. (podmět)

Jan od dětství toužil *stát se hercem*. (předmět: GVV S₁ –VF – po S_o)

Životní touhu *stát se spisovatelem* si Jiří nesplnil. (přívlastek)

Jak ukázaly příklady, jmenná část se sponou spolu tvoří obsahovou jednotku, ta se může uplatnit i mimo predikát, proto je vhodnější přísudek slovesně-jmenný chápat jako **jediný kompaktní větný člen** (ne jako dvě složky).

Ke sponově-jmennému přísudku se může připojit sloveso modální nebo fázové; vznikne tak **složený** slovesně-jmenný přísudek:

Jako dítě jsem se chtěla stát učitelkou. Anička začíná být vypočítavá.

Nesmíme být rozhazovační, mohlo by to být nebezpečné pro státní pokladnu.

Sponu můžeme vypustit, pokud přísudkový výraz označuje vlastnost aktuálně platnou. Vznikne tzv. **čistě jmenný přísudek**, což je slovesně-jmenný přísudek s elipsou (vynechávkou) spony. V písmu se může **na místě spony** objevit **pomlčka**, nikoli však čárka. (Pomlčka naznačuje, že bylo něco vypuštěno; čárka by nevhodně oddělovala podmět od zbylé jmenné části přísudku.) Pokud nechceme naznačovat elipsu spony pomlčkou, neuzívá se žádná interpunkce (čárka se tedy nepíše):

Duben – měsíc ptactva;

Pes – nejlepší přítel člověka;

Sliby chyby.

Spona může být vypuštěna i u jiných konstrukcí, v nichž je podmět vyjádřen slovesným infinitivem. Jmennou částí v nich bývají výrazy *hanba, škoda, hrůza, lépe, radši*: *Hanba nevědět. Hrůza pomyslet. Škoda nevyužít výhodnou nabídku. Lépe/Radši nevědět.* V těchto větách fungují jmenné výrazy jako ekvivalenty adjektiv (= *je hrozná/hanebné/lepší...*).

Jmenná část slovesně-jmenného přísudku bývá představována různými výrazy. Nejčastěji ji tvoří adjektivum, dále se zde uplatňuje substantivum, někdy příslovce, příslovečné či jiné výrazy, výjimečně infinitiv. Zvláštní typ jmenné části slovesně-jmenného přísudku představuje větné vyjádření, tedy tzv. **vedlejší věta přísudková**.

a) **Adjektivum** po sponě *být (bývat)* stojí v nominativu: *Honzík je modrooký. Pavel už je šedivý. Rána bývají chladná.*

- Adjektivum po sponě *být* může být i nesklonné: *Klobouk od maminky byl pro Lenku příliš usedlý.*
- Nejrozšířenější dnes jsou složené tvary adjektiv: *S programem jsme byli spokojeni. Jitka byla příliš mladá na založení rodiny.*
- Vedle skutečných morfologických adjektiv se v platnosti jmenné části slovesně-jmenného přísudku vyskytují rovněž adjektiva utvořená z trpných přičestí a používají k označení **výsledku** děje: *Ten dopis mám napsán/napsaný. Honzík je připraven/připravený na cestu do školy.*

Po sponě *stát se* (*stávat se*) klademe adjektivní jmennou část nejčastěji v instrumentálu: *Tepelnou úpravou se maso stane poživatelným. Náš dědeček se stal v důchodu veřejně činným.*

b) **Substantivum** ve jmenné části slovesně-jmenného přísudku po sponě *být* (*bývat*) stojí téměř vždy v nominativu nebo v instrumentálu.

- **Nominativ** po sponě *být* zařazuje nositele do nějaké skupiny nebo k nějakému druhu, případně má hodnotící charakter: *Soused je řidič. Sylva je parádnice.* Základové substantivum může být zpřesněno přívlastkem: *Soused je výborný řidič. Sylva je známá parádnice. Osvojení dítěte je závažné životní rozhodnutí.*
  - Také jmenná část slovesně-jmenného přísudku může být několikanásobná (a jistě i rozvitá): *Stabilní manželství je životní výhra i trvalý závazek.*
- **Instrumentál** po sponě *být* nastupuje tam, kde je zapotřebí vyjádřit, čím se nositel zabývá, jaké má povolání, funkci apod.; je zde zdůrazněn rys přechodnosti, nestálosti: *Byl mistrem v přípravě pizzy. Nejprve byla ředitelkou školy, pak (byla) školní inspektorkou.*
  - Existují však i četné případy, že po sponě *být se* může uplatnit jak nominativ, tak instrumentál substantiva, neboť významový rozdíl tu není tak výrazný: *Rozvážnost a vytrvalost jsou cenné vlastnosti/cennými vlastnostmi mladých lidí. Náš Pavel je král/králem mezi kuchaři.*

Možný výskyt obou pádů nám dovolí otestovat si sporné případy, kdy váháme, které ze dvou přítomných substantiv v nominativu je ve větě základem podmětu a které patří do jmenné části slovesně-jmenného přísudku. K přísudku náleží ten z nominativů, který je možno převést také do podoby instrumentálu: *Ostrava je průmyslové město/je průmyslovým městem X nikoli *Průmyslové město je Ostravou. Orel je dravec/dravcem X nikoli *Dravec je orlem.*

- Spona *stát se* vyžaduje pouze substantivum v instrumentálu: *Její přání se mu stalo rozkazem.*
- Instrumentál substantiva je závazný, pokud je složený slovesně-jmenný přísudek se slovesem modálním či fázovým v podobě VF, a to bez ohledu na to, zda je sponou *stát se* nebo *být*: *Chtěl se stát mým přítelem. Přestal být mým přítelem.*
- Ojediněle bývá jmennou částí tohoto přísudku **substantivum v jiném pádě** než v nominativu nebo instrumentálu, a to v genitivu, popř. v předložkovém pádě (ty už tvoří přechod k příslovečným obrátům, viz u c) níže): *Bud' té dobroty a nelži. Babička bývá stále veselé mysli. Ačkoli je Honzík po nemoci, je stále při chuti. Jeho názory byly k pláči/k smíchu/k neuvěření.*
  - Vyskytují se i srovnávací obraty s *jako*: *Jitka byla jako tělo bez duše/jako bez srdce/jako u vytržení.*

c) **Příslovce, příslovečné obraty** a jiné výrazy (např. citoslovce) jsou stejně jako infinitivy ve funkci jmenné části přísudku spíše řídké; jen některé příslovečné obraty a citoslovečné výrazy jsou hojnější v neformálním hovoru: *Okno bylo dokořán; Oblečení*

je naruby; Sako je mi dobře; Zkouška je z krku; Peníze jsou fuč/pryč/v háji; Jsme ze hry/v bryndě/pro smích; Jakub je fit/ve formě/hrr; Jsem z toho pař/bez sebe/vedle/mimo/na prášky; Bylo to na pováženou/k nevydržení/k uzoufání/ na vážkách; Po malování je tam všechno vzhůru nohama/bez ladu a skladu/páté přes deváté; Žít není jenom jíst; Studovat není jen využívat výhody a oddalovat práci.

d) **Vedlejší věta přísudková** se může vyskytovat v souvětí jedině jako větná **náhrada jmenné části** slovesně-jmenného přísudku. Je vyloučeno, aby zastupovala celý slovesně-jmenný přísudek (tak jako nikdy nemůže nahradit přísudek slovesný). Příspěvkové vedlejší věty jsou:

- spojkové (= připojené podřadicí spojkou, nejčastěji *jako*);
- vztažné (= připojené vztažným slovem, nejčastěji zájmenem).

Řídící věta, v níž zůstala spona, může obsahovat navíc ještě významově prázdné **odkazovací slovo**, které samo o sobě nemá charakter jmenné části a chápe se jako složka celé komplexní pojmenovávací jednotky (zde celé přísudkové části; je to obdoba fungování předložek v rámci předložkových obrátů): Zpravodajství *má být takové, aby posluchače upoutalo* (= poutavé). *Obloha byla (taková), jako by ji vymetl* (= čistá). *Milada byla i po letech taková, jakou ji znal z mládí* (= nezměněná).

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Porovnejte přísudky v těchto větných celcích a přesněji je určete. Převažují přísudky slovesné, anebo slovesně-jmenné? Nezapomeňte, že poslední celek je souvětí.

1. *Létání na dovolenou není levná záležitost.*
2. *Vždycky jsme chtěli odcestovat letadlem někam daleko.*
3. *Cestování letadlem je rychlé a pohodlné.*
4. *Začali jsme se zajímat o letecké spojení do Karibiku.*
5. *Přáli jsme si promarnit přesunem na dovolenou co nejméně času.*
6. *Dovolená byla taková, že jsme o ní nadšeně vyprávěli všem známým.*

5.3 Příspědek v neslovesné větě (tzv. větné ekvivalenty)

Kromě slovesných a slovesně-jmenných větných struktur bez podmětu existují rovněž takové **bezpodmětné struktury**, v nichž není přítomno žádné VF. Chybí v nich tedy slovo, které by neslo predikační (aktualizační) kategorie. Větotočrný akt predikace v nich nemůže být vyjádřen explicitně jako ve skutečné větě, ale jen náhradním způsobem; proto se jim říká **větné ekvivalenty**. Základ větných ekvivalentů tvoří výrazy jmenné povahy (hl. substantiva a adjektiva), **jde tedy o neslovesný příspědek** v atypických bezpodmětných strukturách.

- a) **Substantivní větné ekvivalenty** obsahují jako základ substantivum v nominativu, označují sdělovaný příznak a přímo se vztahují k mimojazykovému jevu; jsou spjaty se situací, v níž vznikly; mohou být jak oznamovací, tak tázací. Radíme sem:
- nadpisy a nápisy typu *Obřadní síň; Pedikúra; Salon Lenka; Lékárna; Hledání ztraceného času* (= televizní pořad); *Myslivost* (= časopis) aj.;
  - některé situační otázky: *Obřadní síň?* (= Je toto obřadní síň?).
- Pozn.: K substantivním větným ekvivalentům **nepatří** eliptické výpovědi, v nichž zůstalo **substantivum v jiném pádě než v nominativu**. Ty totiž vznikly jako pozůstatky původně dvojčlenných konstrukcí, z nichž byly některé části vypuštěny: *Šťastnou cestu!* (= pův. *Přejeme vám šťastnou cestu.*) *Ještě jeden džus.* (= pův. *Doneste mi ještě jeden džus.*)
- Mezi substantivní větné ekvivalenty naopak patří citově zabarvené výpovědi, které mají v platnosti nominativu tzv. genitiv partitivní: *Těch starostí! Takového pláče a nářku!*
- b) **Adjektivní větné ekvivalenty** mohou být – stejně jako výše zmiňované substantivní – také oznamovací i tázací. Obsahují jako základ adjektivum v nominativu, a to vždy závazně v neutrálním tvaru pro singulár středního rodu. Adjektivum blíže kvalifikuje mimojazykovou skutečnost: *Vynikající. Krásné! Krásné? Spiš divné. Příliš barevné?*
- c) **Adverbiální** obsahují nějaké kvalifikující příslovce v pozitivu (1. st.), např.: *Výborně. Správně. Skvěle! Dobře. Špatně*. Patří sem také větné ekvivalenty tvořené částicemi, jimiž mluvčí na něco přitakává nebo něco popírá: *Ano/Jistěže/Samozřejmě/Ovšem. Ne/Kdepak*.
- d) **Infinitivní** obsahují slovesný tvar, vždy však v infinitivu a ten je svou povahou blízký jménům. Infinitiv sice neobsazuje levovalenční pozici, ale ponechává si své pravovalenční pozice, navíc může být doprovázen doplněními nevalenční povahy, takže výsledné neslovesné větné struktury jsou někdy členitější:
- časté bývají infinitivní výzvy a příkazy, dále různá přání: *Ihned se ozvat! Nemlčet! Vystoupit s připomínkami veřejně!*; oznámení s odstínem podivu až rozhořčení: *Takhle lehkomyšlně hazardovat! A ještě se tomu smát!*;
  - zdánlivé otázky, které mají tázací pouze formu, ale fungují jako návrhy; obsahují částice *co* nebo *což* (většinou spolu s *tak*; *takhle*): *Co tak jít dnes do kina? Což takhle pozvat rodiče na oběd?*
- e) **Vokativní** větné ekvivalenty tvoří přechod mezi substantivními a citoslovečnými typy. Vokativ označuje adresáta a také má posloužit k navázání kontaktu mluvčího s ním: *Jakube! Pane sousede! Ty náš šikulo!*
- Vokativy substantiv se nezačleňují do rámce věty, nejsou dominovaným členem v žádném syntagmatu (i když mohou být rozvity), stojí:
    - izolovaně (oddělené od ostatního textu v písmu čárkou a v hovoru pauzou): *Milado, zítra mi zavolej. A teď, milé děti, uvidíte pohádku o zlobivé mašince;*

- anebo zcela samostatně coby větné ekvivalenty (viz příklady výš).

f) **Citoslovečné** větné ekvivalenty mohou obsahovat citoslovce:

- objektivní (= napodobující zvuky; zvukomalebná): *Cink; Prásk!*
Pozn.: Objektivní citoslovce lze sekundárně užít v syntagmatu místo VF či substantiva: *Kamínek žbluňk do vody. Stadionem znělo jásavé hurá.* V takovém případě se však citoslovce stávají plnohodnotnými větnými členy.
- subjektivní (= citová, upozorňovací); většina těchto citoslovečných větných ekvivalentů ztratila povahu skutečných sdělení a nemá výpovědní schopnost: *Fuj! Brr! Hej! Haló.*

Na úroveň citoslovcí, resp. kontaktních slov částicového charakteru, mohou poklesnout i jiné původně autosémantické slovní druhy. Takové výrazy mají pak jen kontaktní funkci, nic dalšího nesdělují a lze je z textu vypustit: *Ty bláho/Ty brd'o/Človče, neplet' se mezi nás! Panečku, ten pořad byl výborný. Bože/Božínku, Honzík zase vyrostl! Poslechni/Poslyš/Podívej se, dnes mám moc práce. Víš, já se nechci zavazovat.*

SHRNUTÍ KAPITOLY

Úkolem kapitoly bylo podat základní charakteristiku větného členu přísudek. Výklad se týkal přísudku jako specifického větného členu, jenž je základem věty. Objasněny byly druhy přísudku (slovesný a slovesně-jmenný) a způsoby jeho vyjádření včetně zvláštních případů přísudku v podobě citoslovce nebo zájmena. Část výkladu je věnována vedlejší větě přísudkové a přísudku v neslovesných větách (jde o tzv. větné ekvivalenty). Výklad se týká i toho, jak se oba typy přísudku (slovesný a slovesně-jmenný) uplatňují ve strukturách s podmíněním a ve strukturách bezpodmětných.

6 OBJEKT (PŘEDMĚT)

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Úkolem kapitoly je představit předmět (objekt) jako větný člen, vysvětlit způsoby vyjádření objektu a jeho typy, Vysvětlit přechodné formy mezi předmětem a příslovečným určením, vysvětlit formu a funkci vedlejší věty předmětné.

CÍLE KAPITOLY

- Charakterizovat předmět jako větný člen.
  - Kategorizovat typy a formy předmětu.
  - Vysvětlit přechodné formy mezi předmětem a příslovečným určením.
  - Vysvětlit funkci vedlejší věty předmětné.
-

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

předmět (objekt), vedlejší věta předmětná

Objekt je **pádově řízený** větný člen, který **naplňuje buď vazbu slovesa, anebo adjektiva**. Pokud stojí u VF nebo u adjektiva, které je složkou základu predikátu tvořeného „syntaktickým slovesem“, pak je to vždy valenční člen a představuje součást základové větné struktury. Tento konstitutivní komponent GVV můžeme zapsat jako S v příslušném pádě (prostém nebo předložkovém). Pokud je v předložkovém pádě, také předložku do GVV zapíšeme.

Předmětové substantivum je řízeno do pevného pádu podle toho, jakou vazbu vyžaduje použité sloveso nebo adjektivum v roli nadřazeného (dominujícího) členu syntagmatu. Na předmět je možno se tázat pouze **pádovými otázkami**, nikoli však otázkami dalšími (typu *kde?*, *kam?*, *odkdy?*). Následuje stručný přehled způsobů vyjádření předmětu (podrobněji viz *Čeština pro učitele*, s. 214–220).

Substantivní nevětně vyjádřený předmět:

- a) bývá ponejvíce **v akuzativu** bez předložky; vyskytuje se u tzv. sloves přechodných (tranzitivních); akuzativní předmět stojí u činných tvarů těchto sloves (*přinášíme*

noviny) a lze jej převést do nominativu, kde funguje jako podmět, přechodné sloveso je pak ve tvaru pasivním (*noviny jsou přinášeny*);

b) v **genitivu** se stále drží zvl. u dvou skupin zvrtných sloves; jsou to:

- slovesa dotyku: *dotknout se S₂, chopit se S₂, zmocnit se S₂, dožadovat se S₂* aj.; sloveso *dosáhnout* není zvrtné, podleho tendenci nahrazovat genitiv akuzativem a má nyní vazbu obojí;
- slovesa s významem odlukovým: *pustit se S₂, vzdát se S₂, zbavit se S₂, štítit se S₂, zhostit se S₂, zříct se S₂* aj.;

c) v **dativu** nacházíme často jako druhý předmět u sloves, která mají dvojí vazbu, nejčastěji S₃ – S₄, a to u sloves:

- s významem „dát někomu něco“, resp. naopak „vzít někomu něco“: *půjčit S₃ – S₄, věnovat S₃ – S₄, poslat S₃ – S₄, odcizit/ukrást S₃ – S₄, odejmout/odebrat S₃ – S₄* aj.;
- s významem „sdělit někomu něco“: *pošeptat S₃ – S₄, povědět S₃ – S₄, ohlásit S₃ – S₄, rozkázat S₃ – S₄, zatelefonovat S₃ – S₄, slíbit S₃ – S₄* aj.

Samostatný dativní předmět je také častý, a to jak u sloves, tak u adjektiv: *vzdát se S₃, škodit S₃, podřídít se S₃, přizpůsobit se S₃, vzdorovat S₃, ustoupit S₃; podezřelý/podřízený/věrný/podobný/vzácný/divný/ srozumitelný S₃.*

Pozn.: Takzvaný **volný dativ** představuje ne vazebný, slovesem neřízený pád (není ho proto možno chápat jako skutečný dativní předmět); jeho výskyt není vyloučen ani u sloves bezpředmětových; ve školském pojetí se i tento volný dativ běžně řadí k předmětům, třebaže není naplněním slovesné vazby; hranice mezi dativem vazebným a tzv. volným není vždy ostrá; obvykle se vymezují čtyři typy volného dativu:

1. **prospěchový**, který se blíží příslovečnému určení účelu: *Děti natrhaly mamince květiny*;
2. **zřetelový** neboli dativ zainteresování, který má nejbliže k příslovečnému určení zřetele: *Na tabuli nám to napíše Honzík*;
3. **přivlastňovací**, který má některé rysy shodné s přivlastkem: *Mamince květiny nezvadly (=maminčiny květiny)*;
4. **kontaktní** a **emocionální**, ty poklesly natolik, že ztrácejí charakter větneho členu (chápu se jako dativ sdílnosti čili etický): *Já jsem vám ji včera potkala na schodech!* (kontaktní – v emocionální výpovědi); *On si klidně leží u televize!* (emocionální);

d) v **prostém instrumentálu** tvoří pomezí směrem k příslovečnému určení; tento instrumentál bývá **častěji příslovečným určením** než předmětem. Jen **některé typy** lze chápat jako **naplnění slovesné vazby, a tedy předmět**; patří sem:

- instrumentály u sloves s významem „pohybovat něčím“, např. *kroutit S₇, vrtět S₇, mávat S₇, (po)krčit S₇, cloumat S₇, lomcovat S₇, vrhat S₇*;

Objekt (předmět)

- instrumentály u sloves s širokým významem „disponovat něčím“, zvl. *zabývat se* S_7 , *šetřit* S_7 , *plýtvat* S_7 , *oplývat* S_7 , *vynikat* S_7 , *pohrdat* S_7

Některé další prosté instrumentály lze považovat za **přechodové typy**, které už výrazněji **inklinují k příslovečným určením**. Do této skupiny se obvykle řadí:

- instrumentály u sloves s významem „opatřit něco něčím“, např. *natřít* $S_4 - S_7$, *pokryt/zakryt/překryt* $S_4 - S_7$, *obalit* $S_4 - S_7$;
- instrumentály u sloves širše pojatého smyslového vnímání, např.: *vonět* S_7 , *páchnout* S_7 , *cítit/čpět* S_7 , *znít* S_7 , *zářit* S_7 ;
- instrumentály po slovesech označujících průběh nebo změnu psychosomatického stavu, např.: *trápit se* S_7 , *soužit se* S_7 , *unavit se* S_7 , *uklidnit se* S_7 , *potěšit se* S_7 , *vzplanout* S_7 ;

Existují také některá adjektiva s předmětem v instrumentálu: *oplyvající* S_7 , *posedlý* S_7 , *postižený* S_7 , *pověstný* S_7 , *proslulý* S_7 ;

- e) v **různých předložkových pádech** – tvoří značně početnou a velice pestrou skupinu; připojujeme pouze **výběr ilustrativních příkladů** předložkových vazeb (předmětů v předložkových pádech), jak je uvádí valenční slovník a učebnice skladby: *bát se o* S_4 ; *bojovat proti* S_3 /s S_7 ; *cítit s* S_7 ; *dívat se na* S_4 ; *dohodnout se s* S_7 /o S_6 /na S_6 ; *hájit se proti* S_3 ; *hovořit o* S_6 ; *chránit* (S_4) *před* S_7 ; *jednat s* S_7 ; *líbat se s* S_7 ; *mračit se na* S_4 ; *nadchnout se pro* S_4 ; *odpovídat za* S_4 ; *prát se s* S_7 ; *provinit se proti* S_3 ; *přednášet o* S_6 ; *přemýšlet o* S_6 ; *štvát proti* S_3 ; *tahat za* S_4 ; *toužit po* S_6 ; *uvažovat o* S_6 /nad S_7 ; *volat na* S_4 ; *vrazit do* S_2 ; *vyprávět o* S_6 ; *zajímat se o* S_4 ; *zaměřit se na* S_4 ; *žasnout nad* S_7 apod. Z adjektiv lze uvést jako některé příklady předmětů v předložkových pádech: *nadšený pro* S_4 ; *náchylný k* S_3 ; *odpovědný za* S_4 ; *příslušný k* S_3 ; *závislý na* S_6 aj.

Existují také mnohé přechodové případy, u nichž není možno zcela jednoznačně stanovit, zda předložkové doplnění slovesa je vazebné, anebo ne. Přehled slovesných vazeb zpracovávají výběrový **valenční slovník Slovesa pro praxi** (Academia, Praha 1997) a novější **Slovník substantivních a adjektivních vazeb a spojení** (Academia, Praha 2005).

Předmět může být **vyjádřen také větně**, tedy tzv. **vedlejší větou předmětnou**.

Srov.: *Během celého fotbalového zápasu jsem hlídala naše věci.*

Během celého fotbalového zápasu jsem hlídala, aby naše věci nikdo nevzal.

Pád větně vyjádřeného předmětu, není-li to typický akuzativ, může být naznačen pomocí pádové formy odkazovacího slova, za nímž následuje spojková věta: *Uvažovala jsem o tom, že/zda Jiřího požádám o půjčku. Nechci se smířit s tím, že Ivo nemá práci.*

Vedlejší spojkové věty bývají připojeny spojkami *že, aby, zda, jak*, popř. se tu mohou uplatnit také vztažné výrazy charakteru příslovcí (tzv. relativ) *kdy, kam, kde, kudy* aj. Také tyto vztažné typy mohou mít v řídicí větě pádový ukazatel (není větným členem): *Uvažovala jsem o tom, kde/kdy ho požádám o půjčku.*

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Jsou všechny připojené věty předmětné?

- a) *Vzpomínali jsme, kdo nás zval na návštěvu.*
- b) *Nevěděli jsme, zda pozvání trvá.*
- c) *Nevěděli jsme, kdy se tam vypravíme.*
- d) *Napsali jsme jim, aby nám své pozvání potvrdili.*
- e) *Uvažovali jsme o tom, jak k nim pojedeme.*
- f) *Oznámili jsme přátelům, kterým vlakem přijedeme.*
- g) *Požádali jsme je, ať na nás čekají na nádraží.*
- h) *Potěšilo nás, že naše návštěva byla tak dobře přijata.*

Jako předmětné věty nejsou chápány konstrukce, u kterých základ celého předmětu představuje **korelativum**, ke kterému se vztahuje vedlejší věta připojená vztažným zájmenem, neboť korelativa (souvztažná slova) zde mají platnost všeobecně pojatých (zástupných) substantiv:

*Mával **tím**, co měl v ruce. (= předmětem, který...)*

*Myslím **na toho, koho** mám ráda. (= na člověka, kterého)*

Tato vedlejší věta je přívlastková a rozvíjí zástupné *to*, které zde zastupuje substantivum a chová se jako základ celého spojení.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Srovnajte tuto trojici vedlejších vět.

- a) *Dívali jsme se, že k nám někdo jde.*
- b) *Dívali jsme se, kdo k nám jde.*

- c) *Dívali jsme se na toho, kdo k nám šel.*
-

Kromě možnosti obsazovat pravovalenční slovesné pozice substantivy v pevně stanovených pádech existuje další alternativa nevětného vyjádření předmětu, a to **nominalizace** (nahrazení větného výrazu jmennou nevětnou konstrukcí) předmětné věty **infinitivem** slovesa. Základem konstrukce je infinitiv, který má jmenný ráz a může v mnoha případech substantivum ve větě nahradit: *Snážil se, aby zapomněl/zapomenout. Navrhujeme, abychom se domluvili/domluvit se.*

Příklady naznačují, že předmětový infinitiv bývá pro vyjádření předmětu často vhodnější než dějové substantivum. **Předmětový infinitiv** je dvojího druhu:

- a) **tautoagentní** (také tautoaktantový) – u přísudkového VF a infinitivu je **totožný konatel děje** (agens); tato totožnost konatelů se projeví při převedení infinitivního děje zpět na vedlejší větu předmětnou v tom, že věta řídící (s původním přísudkovým VF) a věta vedlejší (s přísudkovým VF vytvořeným z původního infinitivu) mají též podmět: *Ivo se rozhodl studovat = Ivo se rozhodl, že (on = Ivo) bude studovat.* Podobně *Toužila pracovat. Nedokázal šetřit;*
- b) **heteroagentní** (také heteroaktantový) – každý z obou slovesných dějů má **jiného konatele**: *Doporučovali mi studovat = Oni mu doporučovali, aby (on) studoval.* Podobně *Umožnili jí pracovat. Donutili ho šetřit.*

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Funguje použitý infinitiv *navštívit* stejně u všech tří vět?

- a) *Toužili jsme navštívit Karibik.*
b) *Rozhodli jsme se navštívit Karibik.*
c) *Chceme navštívit Karibik.*
-

SHRNUTÍ KAPITOLY

Úkolem kapitoly bylo představit předmět (objekt) jako větný člen, vysvětlit způsoby vyjádření objektu a jeho typy, vysvětlit přechodné formy mezi předmětem a příslovečným určením, vysvětlit formu a funkci vedlejší věty předmětné.

---

7 ADVERBALE (PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ)

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Úkolem kapitoly je představit větný člen příslovečné určení a jeho jednotlivé druhy – příslovečné určení místa, času, způsobu, zřetele a příslovečné určení příčinného charakteru.

CÍLE KAPITOLY

- Charakterizovat větný člen příslovečného určení.
- Rozlišit jednotlivé typy příslovečného určení.
- Objasnit formu a funkci vedlejší věty příslovečné.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

příslovečné určení (adverbiale), vedlejší věta příslovečná

Adverbiale jako větný člen nenaplnuje vazbu slovesa ani adjektiva, **není pádově řízeno**. Stejně jako objekt funguje ve větné struktuře jako **člen dominovaný slovesem či adjektivem** (*čtu často/rychle; výborně/špatně připravený*), navíc může tvořit syntagma rovněž s **dominujícím adverbium** (*moc/značně/velice/příliš často*). K jeho vyjádření se často užívají **předložkové pády substantiv** (také s nevlastními předložkami, které se nikdy nemohou vyskytovat u předmětů).

Adverbiale může být **někdy** také **valenční povahy**, ale oproti předmětu má tento charakter komplementu adverbialního jen **menší skupina** příslovečných určení. Příslovečná určení valenčního charakteru lze při záznamu do GVV obecně značit symbolem **ADV**: $S_1 - VF - ADV$

Lenka se tvářila překvapeně/podle nálady.

Pavel vypadal zničeně/jako troska.

Honzík se chová divně/v rozporu se zvyklostmi.

Ostatní (nevalenční) příslovečná určení **nepatří mezi základové větné členy**, nepředstavují konstitutivní komponenty GVV a nezapisují se do něho (početně značně převažují nad valenčními). Z výpovědi by mohla být tato další příslovečná určení

vypuštěna, aniž se tím zkreslí **základní** smysl celého sdělení (sdělení by bylo jen významově chudší, poněkud co do obsírnosti okleštěno, ale jinak plně srozumitelné).

Např.: *Kamil zametl dvůr. X Včera Kamil velmi pečlivě zametl dvůr.*

Pro třídění adverbiale na skupiny podle významu se využívají různá kritéria.

Pozn.: Naše následující pojetí je upravené a zjednodušené; pokouší se částečně skloubit tradiční školský přístup i novější pohledy (např. Grepl a Karlík (1998) vymezují nyní těchto 10 podskupin: časoprostorová určení; způsobová a měrová určení; určení prostředku v širokém smyslu; určení původu; určení původce; určení zřetele; určení očekávaných, ale nenastalých okolností; určení zamlžených okolností; určení irelevantních okolností; určení příčinná v širokém smyslu).

7.1 Přísllovečné určení místa

Dělíme na dvě podskupiny, a to:

- statické (= odpovídá na otázku **kde?**: *dole, vlevo, vevnitř, doma, vzadu*);
- dynamické (= určuje směr a odpovídá na otázku **kam?, odkud?, kudy?**: *dolů, doleva, dovnitř, domů, dozadu* aj.).

Některá adverbia mají stejnou podobu jak pro vyjádření statická, tak pro dynamická: **kde?**: *Stáli daleko. Seděl vysoko.* **kam?**: *Odjeli daleko. Vyskočil vysoko.*

Děj nebo stav lze lokalizovat (tj. místně zařadit) také přísllovečnými výrazy, jejichž základem jsou substantiva, a vedlejšími přísllovečnými větami místními, které lze připojit vztažným výrazem: *kam, kudy, odkud, kde*. V řídicí větě bývá často použit korelativní výraz (*tam, tudy, někam* aj.), není však nezbytný.

Veverka se hbitě vyšplhala do velké výšky/(tam), kam oko nedohlédlo.

Přestěhovali jsme se na samotu/(tam), kde dávají lišky dobrou noc.

7.2 Přísllovečné určení času

Slouží k časovému zařazení děje nebo stavu; odpovídá na otázky typu: *kdy?, odkdy?, dokdy?, po jak dlouhou dobu?*. Pro vyjadřování časových přísllovečných určení se používají:

- časová adverbia: *Jiří se oženil včera/loni/nedávno. Předplatné uhradím hned/brzy/zítřa;*
- adverbialní pády (obraty se substantivním základem):
  - prosté pády: *Pracovala jsem hodinu/dva týdny/měsíc/celou věčnost;*

- předložkové pády (s předložkami vlastními i nevlastními): *Oženil se před týdnem/koncem roku/začátkem léta/během prázdnin/v průběhu července. Stavíme dům od jara/přes dva roky/od loňských prázdnin.*
- ustálené obraty *den co den, týden co týden, měsíc co měsíc, rok co rok*, které jsou nahraditelné prostým akuzativem, popř. i instrumentálem: *každý den/každým dnem; každý rok/každým rokem* apod.

K větnému vyjádření lze užít univerzální spojku *když* a také různé speciální spojky, zvl. *jakmile, sotva(že), než, až, dokud, kdykoli(v)* aj.: *Jiří se neženil, když/dokud neměl byt. Když/Sotvaže/Jakmile si pořídil byt, požádal Miladu o ruku. Dokud/Když bydlel u rodičů, neměl žádné finanční starosti.*

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Zvažte, zda se použité příslovečné určení *na výletě* dá jednoznačně zařadit do některé z výše probraných podskupin.

Na výletě se děti chovaly rozpustile.

7.3 Příslopečné určení způsobu

Tato skupina adverbialie je různorodá, proto je komplikovanější i hierarchizace na podskupiny. Patří sem veškerá určení způsobových okolností, která odpovídají na základní společnou otázku ***jak?***. **Dominujícím výrazem** bývá:

- sloveso (*běhat často/rychle/pomalů/nehobabane; vypadat zničene*);
- adjektivum (*světle růžový, nově/čerstvě vymalovaný*);
- případně adverbium (*velmi nešikovně, příliš bolestivě*).

K podskupinám patřícím ke způsobovému adverbialie řadíme:

- a) **příslopečné určení vlastního způsobu**, to vyjadřuje kvalitu dějů a vlastností: *předčítal hlasitě/pomalů/pěkně/výrazně/plynule; vypadal spokojeně/odpočatě/podivně/jinak; jasně/hráškově/tmavě zelený; chodil svižně/svižným krokem, usmíval se srdečně/od ucha k uchu, jednali s ní ohleduplně/v rukavičkách; postupoval podle otcovy rady.*

Dále je možno použít **způsobová přirovnání**, která mají původ ve srovnávací vedlejší větě příslovečné způsobové: *Plavala jako sekera ke dnu (/, jako padá sekera ke dnu); Smál se jako blázen (/, jako se směje blázen). Vypadal jako troska (/, jako vypadá troska).* Větně vyjádřené příslovečné určení vlastního způsobu většinou označuje srovnání dvou dějů nebo stavů: *Postupoval tak, jak mu radil otec.* Jiné způsobové

vedlejší věty se významově blíží účinkovým (viz zde níže u e) a dají se nominalizovat (nevětným) adverbialním předložkovým výrazem: *Zdravotní problémy ji rozlítostnily tak, že/až se rozplakala. Zdravotní problémy ji rozlítostnily k slzám/k pláči;*

- b) **přísluvečné určení míry**, které označuje stupeň, míru, intenzitu děje či vlastnosti: využívá se příslovci typu *málo, moc, trochu, mírně, docela, velmi, značně, příliš, úplně* aj. V hovoru jsou rozšířena expresivní měrová příslovce, např. *strašně, děsně, šíleně, hrozně* apod. ve významu „velmi“. S měrovými příslovci (adverbii) se významem shodují adverbialní pády s výrazem *až*: *Promrzl až na kost. Promokl až na kůži*. Vedlejší věta měrová mívá odstín srovnávací nebo účinkový a bývá často nominalizována: *Libor je mladší, než jsem (mladý) já. Libor je mladší než já. Dřela (tak), až byla úplně vyčerpaná. Dřela do úplného vyčerpání.* (= míra až **účinek**, srov. níž);
- c) **přísluvečné určení prostředku**: obvykle označuje nástroj, jímž se provádí činnost pojmenovaná slovesem, srov. *utřít hadrem; stříhat nůžkami; řezat pilkou/nožem* (nástrojové instrumentály – pojmenovávají skutečný nástroj činnosti); *jezdit autobusem/vlakem; dopravit se autem/v autě, plout lodí/na lodi* (instrumentály pro označení prostředků dopravy); v úvahu přicházejí i další typy vyjádření prostředku, mnohdy s využitím nevlastních předložek: *chodit na chůdách/s využitím chůd/o berlích/pomocí berlí/za pomoci berlí; komunikovali přes/prostřednictvím tlumočnicka;*
- d) **přísluvečné určení výsledku** přímo pojmenovává to, co je **konkrétním**, přímo hmatatelným výsledkem určitého děje, co vzniklo po nějaké změně; nejčastěji má nevětný charakter: *změnila se ve skálu; shrabali seno do kopek, rozemleli suché pečivo na strouhanku, špinavé prádlo naházeli na velkou hromadu, vyrostl v pohledného chlapce* aj.;
- e) **přísluvečné určení účinku** pojmenovává **abstraktně pojatý** výsledek (některé shodné rysy s přísluvečným určením míry): *Křičel do ochraptění; Dřeli do úmoru*. Frekventované je větné vyjádření pomocí vedlejší věty účinkové s *tak – až, tak – že, tolik – až, tolik – že* aj.: *Křičel tak/tolik, že ochraptěl*. Jak je vidět výš, při nevětném vyjádření se uplatňují dějová nebo stavová substantiva slovesného původu: *křičel do ochraptění; dřeli do úmoru; změnila se k nepoznání; zamiloval se k zbláznění;*
- f) **přísluvečné určení původu** pojmenovává přímo zdroj, východisko, z něhož něco pochází nebo je utvořeno (často látku, materiál, ale i různé jiné zdroje); většinou má nevětný charakter a k jeho vyjadřování slouží adverbialní výrazy s předložkou *z, od* popř. s předložkou *po*: *Bramborové knedlíky připravila z koupené směsi/z vlastních brambor; Ubrus jsme zašpinili od kečupu/od másla; Lenka přibrála po sladkém;*
- g) **přísluvečné určení původce děje** se vyskytuje pouze v **pasivních strukturách**, v nichž je konatel děje odsunut z pozice podmětu S₁ a ocitá se právě v pozici tohoto ADV: *Honzík je rodiči často chválen. Petrova diagnóza byla potvrzena odborným*

lékařem; místo ustupujícího pasiva opisného se v řeči využívá sponově-jmenný přísudek: *Honzík je rodiči často chválený*; vyskytnout se však může i adverbialní obrat s předložkou *od*: *Suché pečivo bylo okousáno/okousané od myši*; objevit se může také nevlastní předložka: *Adam je ze strany vedoucího nezaslouženě opomíjen*;

- h) **přísluvečné určení průvodních okolností** postihuje další okolnosti, jimiž je doprovázen základní děj, probíhají současně a ocitá se v nich osoba, zvíře nebo věc označená výrazem v pozici podmětu: *Vstoupila s úsměvem (= a při tom se usmívala)*; významově tvoří toto určení přechod k tzv. doplňku; od něho se liší pouze formálně tím, že se s ničím tvarově neshoduje: *Jakub odešel bez omluvy/s nepořizenu. Jednal bez přemýšlení/ na pokraji zoufalství*. Uplatnit se zde mohou také adverbia, často vzniklá ze slovesných adjektiv, popř. z přechodníků: *Uraženě odcházela. Hleděl za ní zklamaneč/vylekaně. Zhltl snídani vstoje/vestoje*. Výraznou podskupinu představují vedlejší věty s *aniž* (pro tzv. záporné průvodní okolnosti: a přitom ne-): *Vešel, aniž pozdravil*.

7.4 Přísluvečné určení zřetele

Přísluvečná určení zřetele se nověji vyčleňují mimo rámeček způsobových určení, i když obě skupiny k sobě mají významově značně blízko. Zřetelové určení udává, **ve vztahu k čemu, vzhledem k čemu** platí obsah dominujícího členu. Rozlišit je tu možno dvě podskupiny, a to:

- určení **zřetelově vymežovací**, která vymezují jistou oblast platnosti základního děje (lze v nich použít adverbialní výraz s *co do* a genitivem substantiva): *finančně výhodná investice/investice výhodná co do financí; vzhledově/vzhledem/co do vzhledu mladá*; mohou mít i větnou podobu, typický je pro ně obrat *pokud jde o/co/pokud se týče/týká* v řídicí větě: *Pokud jde o rodinnou situaci, jsme všichni spokojeni*;
- určení **zřetelově porovnávací** hodnotí něco nebo porovnává vůči něčemu jinému; nejčastěji se vyjadřují adverbialními předložkovými pády: *Pro vedení státu znamená evropský zákaz komplikace* (ale pro občany ne); *Na vdávání má Katka spoustu času* (ale přítele má); *Vůči matce se Ivo vždy choval ohleduplně* (ale s otcem si nerozuměl); *V porovnání s loňským rokem mám víc práce*; rozšířen je i zřetelový srovnávací obrat s *než*: *Otec byl starší než matka (= Ve srovnání s matkou je otec starší)*; uplatňují se i věty zřetelově porovnávací: *Na to, aby se staral o dítě, je příliš nevyzrálý*.

7.5 Přísluvečné určení příčinného charakteru

Toto přísluvečné určení označuje **děje a stavy, které jsou k základnímu slovesnému ději v různých příčinných vztazích**, primárně se zde uplatňují **vedlejší věty** (čeština totiž nedisponuje dostatkem příslovcí příčiny, jako jsou *schválně/naschvál, úmyslně, nechtě(ně), natruc, právem, omylem, náhodou, marně*).

Příčinné vztahy mají rozdílnou povahu, a proto se vyčleňují ještě čtyři dílčí podskupiny:

- a) **vlastní příčina:** běžně se vyjádří příčinnými vedlejšími větami se základní spojkou *protože*, dále spojkami *poněvadž* a *jelikož* (zastarávající); toto přísluvečné určení odpovídá na otázku *proč?, z jaké příčiny?, z jakého důvodu?*; jako příčina funguje to, co **způsobilo**, vyvolalo děj nebo stav vyjádřený predikovaným příznakem (= verbem finitem v řídící větě): *Honzíkovi nechutnala dušená mrkev, protože ji maminka vařila příliš často. Způsobil si na pracovišti nepříjemnosti, jelikož se choval neomaleně;* příčinná adverbia – např. *schválně, úmyslně, právem, omylem;*
- b) **účel:** rozumíme jím to, čeho má být (následně) dosaženo dějem nebo stavem, co je cílem, k němuž se míří; na určení účelu se tážeme *proč?, za jakým účelem?, s jakým záměrem?* se něco děje; děj účelové vedlejší věty musí časově navazovat na děj věty řídící (nastává později); primárně se účel vyjadřuje větně za využití typické účelové spojky *aby*: *Uvařila mu jeho oblíbené jídlo, aby ho potěšila. Honzík si začal uklízet své věci, aby ho rodiče pochválili;* v hovoru bývají účelové věty připojeny také částicí *ať*, která začíná fungovat i jako spojka: *Spěchám, ať stihnu nakoupit;* sekundárně se účel vyjadřuje nevětně, a to předložkovými výrazy *pro, na, k, v zájmu, za účelem, na znamení, s cílem* aj.: *Pro vylepšení chuti přidáváme divoké koření. Na znamení velké lásky se s ní oženil;* pouhý **účelový infinitiv** je běžný po slovesech pohybu (po nich se nevyskytuje infinitivní předmět, protože slovesa pohybu jsou bezpředmětová): *Chodil plavat/běhat/sbírat houby;* místo infinitivu někdy postačí osamostatněné výrazy s předložkou: *Chodil na houby. Jel na zkoušku/na dovolenou;*
- c) **podmínka:** tou se nazývá okolnost, na níž závisí splnění nějakého děje nebo stavu; ptáme se na ni otázkou *za jaké podmínky?* a primárně se vyjadřuje rovněž vedlejší větou, která je připojena charakteristickými spojkami *jestli(že), -li*, popř. *pokud* a *kdyby*: *Jestliže budeš mít vynikající pracovní výsledky/Budeš-li mít vynikající pracovní výsledky/Pokud budeš mít vynikající pracovní výsledky, můžeš se stát ředitelem podniku;*
- d) **přípustka** je označení negativní okolnosti, která průběhu slovesného děje nezabrání, třebaže by případně mohla ději vadit (děj proběhne navzdory této okolnosti); tážeme se otázkou *navzdory čemu?* (= nastal děj); primárně se vyjádří vedlejšími větami se speciálními přípustkovými spojkami *ač, ačkoli(v), třebaže, přestože, i když*, popř. *byť*: *Třebaže/Ačkoli/Přestože přšelo, odjely děti na výlet;* využít lze také složené spojovací prostředky jako: *přesto, že...; navzdory tomu, že...; vzdor tomu, že...; bez ohledu na to, že...; v rozporu s tím, že...: Ivo sledoval své zájmy bez ohledu na to, že manželka si přála něco jiného;* nominalizací vzniknou adverbialní obraty, v nichž se vedle substantiv uplatňují jak původní, tak nepůvodní předložky: *při, přes, oproti, proti, navzdory, vzdor, bez ohledu na: Jedou na výlet navzdory/vzdor dešti;* málokdy se přípustka vyjádří přímo přípustkovým adverbiem: *marně, bezdůvodně, bezděky/bezděčně.*

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Přiřaďte k sobě odpovídající dvojice (číslo a písmeno):

1. Milada se smála *jako sluníčko*.
  2. *Kvůli tvé nedochvilnosti* nám ujede vlak.
  3. Jiří rozbil vázu *na kusy*.
  4. Maminka spěchala *sebrat prádlo*.
  5. *Co do chuti* je oběd skvělý.
  6. Ovoce omyjte *čistou vodou*.
  7. Lenka přišla *s dobrou zprávou*.
  8. *Za pěkného počasí* budou děti dělat táborák.
- a) adverbiale způsobu – průvodních okolností
  - b) adverbiale způsobu – výsledku děje
  - c) adverbiale příčinného charakteru – podmínky
  - d) adverbiale způsobu – prostředku
  - e) adverbiale zřetele
  - f) adverbiale vlastního způsobu
  - g) adverbiale příčinné charakteru – účelu
  - h) adverbiale příčinného charakteru – vlastní příčiny

SHRNUTÍ KAPITOLY

Úkolem kapitoly je představit větný člen příslovečné určení a jeho jednotlivé druhy – příslovečné určení místa, času, způsobu, zřetele a příslovečné určení příčinného charakteru. Výklad je zaměřen také na prostředky vyjádření jednotlivých typů příslovečného určení. Pozornost je věnována rovněž popisu příslovečných vět a jednotlivým spojovacím prostředkům, jež jsou připojení daných vedlejších vět typické.

8 DOPLNĚK

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Úkolem kapitoly je představit větný člen doplňěk (říká se mu také atribut verbální). Vysvětlit rozdíly mezi doplňkem subjektivním a objektivním. Ukázat způsoby vyjádření doplňku. Charakterizovat formu a funkci vedlejší věty doplňkové.

CÍLE KAPITOLY

- Charakterizovat doplňěk jako větný člen.
  - Vysvětlit rozdíly mezi doplňkem subjektivním a objektivním.
  - Ukázat způsoby vyjádření doplňku.
  - Charakterizovat formu a funkci vedlejší věty doplňkové.
-

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

doplňěk, doplňěk subjektivní, doplňěk objektivní, vedlejší věta doplňková

Doplňěk se vyznačuje formálně tím, že jako jediný větný člen **patří současně do dvou syntagmat**:

- vztahuje se k přísudkovému slovesu, tím má blízko k předmětu nebo adverbiale,
- ale **současně** rozvíjí také substantivum, takže se podobá přívlastku.

Pozn.: Zavedení specificky českého termínu **doplňěk** bylo sice přínosem, ale jinak postupně vznikající upřesněná a pozměněná pojetí doplňku znamenala rozkolísanost v jeho vymezení, zbytečnou rozrůzněnost: za doplňěk se vydávaly sporné a obtížně zařaditelné výrazy ve větě.

Významová blízkost doplňků a příslovečných určení přivedla autory *MČ 3* k tomu, aby doplňěk nechápali jako samostatný větný člen, ale aby valenční typy podřadili pod **komplement** a nevalenční typy doplňku brali jako druh **suplementu**, tedy zcela analogicky jako u adverbiale (valenční vedle nevalenčního).

Ve shodě s *MČ 3* rozlišujeme dvě skupiny doplňků:

- **nutných** (= valenčních), ty označuje MČ 3 za komplement kvalifikační: *Soused vypadal odhodlaný; Soused zvalili za starostu/starostou;*
- **ostatních** doplňků, které mají ráz nevalenčních doplnění, tj. chovají se jako suplement: *Soused se vracel odhodlaný/ odhodlán.*

Za specifický podtyp nutného doplňku je třeba považovat případy, jaké bývají uváděny ve školních učebnicích jako **typické doplňky**: *Auto nám stačí ojeté; Ovoce nejíme neumyté; Káva mi chutná jen horká; Zeleninu kup jediné čerstvou; Uhřátý nepij nic studeného.* Tyto doplňky mají navíc význam časový až podmínkový: *Ovoce nejíme, není-li umyté; Pokud/Když jsi uhřátý, nepij nic studeného aj.*

Doplňek se vyjadřuje nejčastěji adjektivem, substantivem nebo infinitivem, podle toho se doplňky dělí na:

- a) **adjektivní;**
- b) **substantivní;**
- c) **infinitivní.**

Jiným kritériem klasifikace doplňku je to, k jakému dominujícímu substantivu je v syntagmatu dominovaným členem, tedy **který větný člen rozvíjí**:

- je-li dominující substantivum ve funkci podmětu (subjektu), hovoříme o **doplňku subjektivém**,
- je-li substantivní výraz ve funkci předmětu (objektu), jde o **doplňek objektový**.
Srov.: *Byt vypadal vymalovaný* (doplňek subjektivý);

Byt jsme opouštěli vymalovaný (doplňek objektový).

Pozn.: Jen zcela okrajově se lze setkat s doplňkem, který je dominován výrazem v platnosti příslovečného určení; mluvíme pak o doplňku **adverbiálním**: *Z bytu jsme se stěhovali vždy z vymalovaného.* Místo této formulace s doplňkem bývá běžná jiná konstrukce se skutečným shodným přívlastkem: *Vždy jsme se stěhovali z vymalovaného bytu.*

Ad a) **Adjektivní** doplňek bývá zpravidla **subjektivý**. Adjektivum v něm může mít podobu jmennou, mnohem častěji je však ve tvaru složeném:

Jakub se z vycházky vracel příjemně znaven/znavený. Kamil se seznámil se svou ženou velmi mlád/mladý. Libeček do všech pokrmů používáme drobně nasekaný.

Vyskytnout se může také subjektivý doplňek vyjádřený zástupně přechodníkem či celou přechodníkovou konstrukcí: *Matka vzpomínala na otce plačíc. Báł se, očekáváje špatné hodnocení.*

Pozn. k interpunkci: konstrukce s rozvitým přechodníkem není už nyní třeba oddělovat čárkou (ale možné to je, proto jsme čárku u posledního příkladu umístili do závorky).

K subjektivním adjektivním doplňkům patří i typy vyjádřené číslovkou:

*Matěj dorazil do cíle **třetí/jako třetí**. Do školy jsme stejnou cestou chodívali **tři**.*

Vedle toho se ve skupině **adjektivních doplňků** vyskytují i doplňky **objektové** (někdy jsou připojeny *jako*): *Přiměla ho spát **zakrytého** (peřinou). Čaj pila **neslazený**. Chléb kupujeme **propečený**. Zavolali ho (jako) **posledního**.*

Také tento typ může být vyjádřen číslovkou: *Batole přivezli záchranáři **jako první/první**. Kolegyně jsem zahlédla u stolu **obě/všechny tři**.*

Objektové doplňky adjektivní se většinou shodují v pádě s dominujícím substantivem, výjimku představují jen doplňky po slovesech *činit/učinit* a *dělat/udělat*, po nichž stojí adjektivum v instrumentálu: *Učinil ji **bohatou**; Jitka se snažila dělat vždy svého muže před lidmi **lepší**.*

- Ad b) **Substantivní** doplňky jsou vyjádřeny substantivním výrazem, který se shoduje v základních kategoriích (v pádě a čísle) s dominujícím substantivem. Často jsou připojeny pomocí *jako*; to je možno nahradit *coby* nebo *jakožto*. Substantivní doplněk může být subjektivní i objektový:

Soused pracuje jako zámečnick. Komenský se proslavil jakožto/coby vynikající pedagog. Pavel se vrátil jako vítěz. (subjektivní)

Pavla oslavovali jako vítěze. Maminky jsme si vážili jako vynikající kuchařky a hospodyně. (objektový)

Příklady dokumentují, že subjektivní doplněk se shoduje se subjektem (je v nominativu: *Pavel se vrátil jako vítěz*) a objektový doplněk je většinou ve stejném pádě jako objekt (např. v akuzativu: *Pavla oslavovali jako vítěze*).

Substantivní doplněk může však být vyjádřen i **prostým instrumentálem** či **předložkovým pádem**; tento typ, který se s dominujícím substantivním výrazem neshoduje, má obzvlášť blízko k příslovečnému určení: *Bratr byl na svatbě za svědka* (= jako svědek); *Spolužačku zvolili za miss třídy* (= jako miss); *Cítí se stále Čechem* (= jako Čech).

- Ad c) **Infinitivní doplněk** je výhradně **objektový**. Vyskytuje se po slovesech smyslového vnímání a vyjadřuje se často i vedlejší doplňkovou větou, kterou pokládáme v porovnání s doplňkovým infinitivem za primární: *Sledovala/Pozorovala jsem Honzika, jak/že uklízí nádobí./Sledovala jsem Honzika uklízet nádobí. Jakub nikdy neviděl Miladu, že by/aby pila alkohol./Jakub nikdy neviděl Miladu pít alkohol.*

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Najděte doplňky, začněte názvem.

KOHO UVIDÍME NA BESÍDCE VYSTUPOVAT?

- a) *Školní besídku jsme navštívili všichni.*
- b) *Už na chodbě jsme slyšeli dětské hlásky, jak vítají příchozí.*
- c) *Nejistá maminka se opatrně rozhlížela.*
- d) *Pavel vypadal klidný.*
- e) *Eliška jako kouzelnice zazářila ve své scénce nejvíc.*
- f) *Honzík se tvářil slavnostně.*
- g) *Děti nikdy neviděly rodiče tak nadšeně tleskat!*
- h) *Všichni jsme se nakonec vraceli domů spokojení.*
- i) *Pozorovali jsme, že i ostatní účastníci měli ze zdařilé besídky dobrý pocit.*

SHRNUTÍ KAPITOLY

Úkolem kapitoly bylo charakterizovat větný člen doplněk (říká se mu také atribut verbální). Byly vysvětleny rozdíly mezi doplňkem subjektivním a objektovým. Ukázali jsme způsoby vyjádření doplňku (formou substantiva, adjektiva a infinitivu). Nutný doplněk je označován také jako větný člen – **komplement kvalifikační**, a to podle MČ III, nevalenční doplněk je pak označován jako **doplňek**, tedy je to tradiční větný člen. V kapitole byla charakterizována rovněž forma a funkce vedlejší věty doplňkové.

---

9 ATRIBUT (PŘÍVLASTEK)

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Úkolem kapitoly je charakterizovat větný člen přívlastek (atribut), vysvětlit pojmy přívlastek shodný a neshodný, několikanásobný a postupně rozvíjející, těsný a volný. Ukázat způsoby vyjádření přívlastku. Charakterizovat formu a funkci vedlejší věty přívlastkové.

CÍLE KAPITOLY

- Charakterizovat větný člen přívlastek (atribut).
  - Ukázat prostředky vyjádření přívlastku.
  - Vysvětlit pojmy přívlastek shodný a neshodný, několikanásobný a postupně rozvíjející, těsný a volný.
  - Charakterizovat formu a funkci vedlejší věty přívlastkové.
-

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

přívlastek (atribut), přívlastek shodný a neshodný, několikanásobný a postupně rozvíjející, těsný a volný, vedlejší věta přívlastková

Přívlastek má vždy povahu suplementu, tzn. uplatňuje se ve větném celku jako nevalenční doplnění. Na rozdíl od všech jiných větných členů se nikdy nemůže stát primárně sám o sobě základovým větným členem a být zapisován do GVV. Přívlastky všech typů jsou **vždy dominovány substantivem** anebo výrazem, který má syntaktickou platnost substantiva (např. zájmenem). Spolu se substantivním základem tvoří přívlastek (nebo přívlastky) rozvité větné členy.

Podle toho, zda se přívlastek shoduje či neshoduje v základních gramatických kategoriích (zvl. v pádě a čísle) s dominujícím substantivem, rozlišujeme přívlastek **shodný** (kongruentní) a přívlastek **neshodný** (nekongruentní).

9.1 Shodný přívlastek

Tento typ přívlastku se shoduje s dominujícím substantivem zvl. v pádě, pak v čísle a jmenném rodě, ev. životnosti. Bývá vyjádřen:

- **adjektivem** (primárně), které nejčastěji stojí v antepozici, tj. v pozici před substantivem: *černý kabát, bez černého kabátu, nová sousedka, od nové sousedky* aj.; bohatěji rozvitě shodné přívlastky se spolu se všemi svými dalšími rozvíjejícími součástmi staví (coby bohatěji členěná jmenná fráze) jako celek až za dominující substantivum: *závěry **vyplývající z usnesení českého parlamentu*** (nikoli **vyplývající závěry z usnesení českého parlamentu*);
- **zájmeny** (ukazovacími a přívlastňovacími): *tyto závěry, taková nepříjemnost, ve své/tvé rodině* aj.;
- **číslovkami**: *jeden žák, několik vět, v prvním pádě*; potíže mohou nastat při určování větnečlenské platnosti určitých číslovek základních od pěti výš a číslovek neurčitých, které jsou shodným přívlastkem stejně jako jiné základní číslovky, i když v těchto spojeních v nominativu a akuzativu se mění základ celého spojení tím, že se substantivum závazně staví do tzv. numerativu (srov.: *Několik/Mnoho/Pět let jsme čekala na jeho návrat.*);
Pozn.: Připomínáme v této souvislosti, že numerativ se podle kontextu syntakticky chová jako nominativ nebo jako akuzativ a že substantivum v numerativu stále zůstává **základem** celého spojení, kdežto číslovka se chová jako přívlastek.
- **substantivem**: obě jména se shodují alespoň v základní jmenné kategorii – v pádě; shodné substantivní přívlastky se dělí na:
  - **citově zabarvené**, které lze odlišit od dominujícího základového substantivního výrazu, neboť je většinou je možno převést na přívlastky adjektivní: *chudák kluk* (= *ubohý/nešťastný kluk*);
  - **citově neutrální**: u tohoto spojení se hůře zjišťuje, který z výrazů je dominující a který dominovaný. M. Grepl a P. Karlík doporučují rozlišovat tři typy spojení:
    - a) dvě jména neživotná: *město Ostrava, řeka Rýn, kleště štípačky*;
    - b) dvě jména živočišná: *papoušek amazoňan, medvídek koala, rys ostrovid*;
    - c) dvě jména životná osobní: *prezident Masaryk, slečna sousedka, paní kolegyně*.

U typů a) a b) se chápe jako dominující substantivum první výraz, u typu c) se naopak za základ bere až druhé substantivum, takže jako shodný přívlastek se chová první složka spojení.

Pro všechna tato spojení a) až c) je typické, že obě součásti se v nich skloňují společně, jde tedy o shodné přívlastky (na rozdíl od nominativu jmenovacího).

Za **shodné přívlastky** se považují:

- přívlastky vyjádřené nesklonnými adjektivy přejatými (*lila šaty, fér jednání, piknik souprava, hifi věž*) nebo nespisovnými (*bezva/senza prázdniny*); postponovaná adjektiva (= připojená za dominující výraz) ve spojeních se zájmeny *něco, cosi, nic* aj.: *k něčemu pěknému, o ničem jiném, s čímsi záhadným*.

Shodný přívlastek může být vyjádřen i **větně**, a to nejčastěji vztaznou vedlejší větou připojenou relativy (zde vztaznými zájmeny) *který, jaký, co*, popř. ustupujícím *jenž*. Přívlastková věta by měla stát co nejbliž za dominujícím substantivním výrazem: *Přívlastek je větný člen, který rozvíjí substantivum v jakékoli větněčlenské platnosti*. Takové přívlastkové věty je možno i nominalizovat: *Přívlastek je větný člen rozvíjející substantivum v jakékoli větněčlenské platnosti* (= zde je základem spojení adjektivum slovesného původu *rozvíjející*; přívlastek s tímto základem se chová jako těsný, srov. níž).

Do postpozice za dominující výraz se může dostat i nerozvitý adjektivní přívlastek, má-li být zdůrazněn nebo postaven do protikladu k něčemu jinému: *Nejraději máme polévku koprovou. Ivo by nesnesl ženu lenivou a hádavou*.

Z pravopisného hlediska je třeba rozlišovat tyto přívlastky:

1. **volný**: přívlastek, jímž se nezužuje významový obsah dominujícího substantiva a jímž se pouze uvádí nějaká další vlastnost entity označené dominujícím substantivem, a to vlastnost, již lze pominout, vynechat, aniž se změní základní smysl celého sdělení; **volné přívlastky se v textu oddělují z obou stran čárkami**: *Česká republika, patřící už do Evropské unie, chrání některá svá národní specifika*;
2. **těsný**: přívlastek, který vyjadřuje podstatnou vlastnost výrazu označeného substantivem, omezuje tento výraz natolik, že při vypuštění přívlastku by se základní smysl sdělení porušil; **těsný přívlastek se v písmu neodděluje čárkami**, je těsně spjat s okolním textem: *Pacienti operovaní tento týden mají dietu. Ženy milující stejného muže jsou většinou nešťastné*;

Pravidla českého pravopisu (1993) uvádějí, že „volný přívlastek přináší informaci víceméně samostatnou, takže ji lze beze změny smyslu výpovědi přesunout do výpovědi jiné“: *Tato kniha, vydaná ještě před válkou, patří k autorovým nejlepším pracím* (= Tato kniha patří k nejlepším autorovým pracím. Byla vydána ještě před válkou).

Pozn.: Ve výpovědi se případně dají uvolnit i jiné členy než přívlastek, avšak jde už pak vždy o úmyslné stylistické ozvláštňení textu, nikoli běžné formulace! Běžné sdělení: *Křemílek a Vochomůrka bydleli v chaloupce u lesa poblíž potůčku*. Ozvláštňené sdělení: *Křemílek a Vochomůrka bydleli v chaloupce. U lesa. Poblíž potůčku*. Dá se zapsat (tedy stále jako ozvláštňené, nikoli běžné) také s čárkami: *Křemílek a Vochomůrka bydleli v chaloupce, u lesa, poblíž potůčku*. Při nácviu pravopisných zásad od těchto ozvláštňení pochopitelně odhlížíme.

3. **několikanásobný:** platí pro něj totéž co u jiných několikanásobných členů, tzn. členů tvořených koordinační skupinou: **čárka se klade mezi členy skupiny, je-li k tomu důvod**, ten nastává vždy, pokud nejsou součásti skupiny spjaty slučovacím *a, i, nebo, ani, či* (*klidný a spokojený, sváteční i každodenní*, ale pouze *spokojený, ale nervózní; buď majetný, nebo nemajetný*), nastává tedy i v případě, že součásti koordinační skupiny jsou spojeny asyndeticky (bezespoječně); u několikanásobných asyndeticky spojených přívlastků obvykle platí, že různými slovy vyjadřují totéž: *nepravdivá, lživá obvinění; sváteční, povznášející nálada*; mezi takové součásti přívlastkové koordinační skupiny lze vložit spojku *a, i* (nikoli jiné spojky), eventuálně také adordinační výraz *a to*;
4. **postupně rozvíjející:** z pravopisného hlediska platí, že se **mezi jeho součásti čárka neklade**, např.: *tato další nepravdivá obvinění; nový český film*; tento typ přívlastku může být i bohatší: *další nepravdivá obvinění*; postupné rozvíjení substantivního základu spočívá v tom, že původní dvojici s jedním shodným přívlastkem (*nepravdivá obvinění*) je **celá** zpřesněna dalším připojeným přívlastkem (*další*) a toto nově vzniklé spojení je opět **celé** rozvíjeno novým přívlastkem: *tato*.

9.2 Neshodný přívlastek

Neshodný přívlastek může být vyjádřen různými slovními druhy, nejčastěji je však představován **substantivním výrazem v postpozici** (v pozici za substantivem); při skloňování celého spojení se neshodný přívlastek nemění; syntakticky je řada neshodných přívlastků řízena do pevného pádu, jde zvláště o genitivu adnominální jako *vůně domova, kapka rosy, hromada knih, množství práce* aj. Jiné neshodné přívlastky mají přimykající charakter (nemohou být do žádného pádu řízeny), např. *pochod vzhůru, počasí loni, chuť studovat* apod.

Kromě genitivu bývají řízené neshodné substantivní přívlastky také:

- **v prostém dativu** nebo **instrumentálu**: *dar příteli, plýtvání penězi, vrh koulí* (zde je pád převzatý ze slovesné vazby – sloves *darovat, plýtvat, vrhat*);
- **v předložkovém pádě** – zvl. u dějových substantiv, která si také ponechala původní slovesnou vazbu s předložkovým pádem: *závislost na alkoholu, touha po moci, snaha o zlepšení* aj.;

Neshodný přívlastek lze nahradit vedlejší větou – vyskytují se zde jak častější věty vztažné – *Ucítil vůni, kteřá mu připomínala domov*; tak někdy spojkové – *Překvapila mě Lenčina snaha, aby si našla zaměstnání*;

Jak už bylo řečeno, mnohé neshodné přívlastky jsou **přimykající** (nejsou řízeny do pevného pádu): patří sem jednak adverbialní přívlastky (*pohled shora, okna dokořán, jízda dolů, počasí včera, hosté odevšad, předčítání nahlas* aj.), jednak přívlastky vyjádřené adverbialními výrazy (bez předložky nebo i s předložkami vlastními či nevlastními): *jízda*

Atribut (přívlastek)

svahem/po svahu/z kopce/na saních/podél plotu; předčítání dětem/pro děti/z knížky/kvůli zlepšení výslovnosti atd.

Za zvláštní druh neshodného substantivního přívlastku se pokládá tzv. **nominativ jmenovací**, ten si stále zachovává podobu 1. pádu, i když jeho dominující substantivum se pravidelně skloňuje (většinou se jím vyjadřují názvy a pojmenování, proto „jmenovací“): *román Zbabělci – v románě Zbabělci*; podobně: *časopis Myslivost, kino Mír, automobil Škoda, telefon Nokia* aj.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Rozlišujte shodné přívlastky od neshodných, začněte názvem.

VÝLET DO KRKONOŠ

- a) *Počasí o dovolené nám nebývale přálo.*
- b) *Každý rok jezdíme do hor.*
- c) *V tomto roce jsme navštívili Krkonoše.*
- d) *Během dlouhé cesty do Čech jsme si v autě zpívali písničky, které znal Honzík ze školy.*
- e) *Honzík chtěl zpívat něco veselého.*
- f) *Hora Sněžka nás přivítala vlídně, i když tradiční výstup vzhůru jsme vyměnili za pohodlnou jízdu lanovkou.*

Přívlastek je pouze v jednom celku. Najdete ho?

- a) *Nejlepší dostali ocenění.*
- b) *Nejlepší bude odejít.*
- c) *Ty jsi nejlepší!*
- d) *Nejlepší řešení bude poslední.*

SHRNUTÍ KAPITOLY

Úkolem kapitoly je charakterizovat větný člen přívlastek (atribut) jako člen dominovaný substantivem nebo výrazem, který substantivum zastupuje (např. zájmeno), vysvětlit pojmy přívlastek shodný a neshodný, několikanásobný a postupně rozvíjející, těsný a volný. Ukázat způsoby a prostředky vyjádření přívlastku. Charakterizovat formu a funkci vedlejší věty přívlastkové.

10 SOUVĚTÍ

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

V této kapitole jde o to, vyložit pojem souvětí. Cílem této kapitoly je upozornit na rozdíl mezi souvětím souřadným a podřadným, poukázat na základní spojovací prostředky užívané ke spojování vět v souvětí parataktickém (souřadném) i v souvětí hypotaktickém (podřadném). Součástí kapitoly jsou i stručné poznámky ke způsobu klasifikace vedlejších vět a poznámky věnované uvedení do problematiky složitého souvětí. Je zde vysvětlen pojem vsuvka.

CÍLE KAPITOLY

- Objasnit pojem souvětí.
- Ukázat druhy souvětí.
- Poukázat na důležitost různých spojovacích prostředků.
- Objasnit pojem vedlejší věta.
- Objasnit pojem složitě souvětí.
- Objasnit pojem vsuvka.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

souvětí, spojovací prostředky, parataktické spojení (parataxe), hypotaktické spojení (hypotaxe), bezespoječné (asyndetické) spojení, vedlejší věta, vsuvka, složitě souvětí

10.1 Souvětí

„Souvětí je syntaktický útvar tvořený více než jednou větou. Věty v souvětí spojené představují obsahový celek, jejich sémantické vztahy jsou vyjádřeny syntaktickými prostředky. Souvětí je většinou také jedním celkem po stránce zvukové (intonační).“ (Hirschová 2012: 94). Souvětí je celek gramatický, proto ne každý sled vět považujeme za souvětí.

Věty v souvětí bývají navzájem spojeny různými spojovacími prostředky, k nimž patří:

- spojky (jak podřadicí, tak souřadicí);
- vztažná slova (tj. hlavně příslovce a zájmena, souhrnně se jim říká *relativa*);
- jiné výrazy, např. další příslovce s oslabeným lexikálním významem.

Pozor! Mějte na paměti, že čárka je nejběžnější členicí (interpunkční) znaménko, nejedná se o **spojovací prostředek**. Čárka nic nespojuje, pouze v písmu slouží k **oddělení** složek textu v místech, která jsou vymezena interpunkčními pravidly (obdobou čárky v písmu je v mluvené řeči pauza). Čárka se tedy píše **mezi složky**, které je třeba od sebe oddělit.

Spojovací prostředek může mezi větami v souvětí scházet; takovému spojení se říká **bezespoječné** (asyndetické; (to) asyndeton). V souvětěném útvaru se mezi větami mohou použít dva odlišné **typy spojení**: **parataktické spojení** (parataxe) a **hypotaktické spojení** (hypotaxe).

KORESPONDENČNÍ ÚKOL

Přečtěte si kapitulu Souvětí (s. 94–101) v *Syntaktických rozborech* M. Hirschové.

10.2 Způsoby klasifikace vedlejších vět

Nejužívanější je větněčlenská klasifikace vedlejších vět, která vychází z toho, že **vedlejší věty mají platnost větných členů**, tj. že zastupují člen své věty řídící (věty na vyšší syntaktické úrovni). V našem pojetí jsme proto zachovali větněčlenský způsob třídění vedlejších vět, a to v souladu s výše uváděnou detailní charakteristikou jednotlivých větných členů, kde byly zmiňovány obě možnosti realizace každého větného členu – nevětná i větná.

10.3 Složitě souvětí

Za složitě se obvykle pokládá takové souvětí, v němž se setkávají jak věty tvořící koordinační skupinu, tak věty mluvnicky závislé (dominované), a to ve vyšším počtu a navzájem komplikovaněji propojené. Složitě souvětí obsahuje **tři a víc vět, avšak k tomuto typu se běžně neřadí takové konstrukce, které se skládají pouze z hlavních vět spjatých slučovacím poměrem**, byť by jejich počet byl i vyšší než tři. Proto **za složitě souvětí nepovažujeme** např.:

Děti odběhly na zahradu, maminky chystaly kávu, tatínkové na terase vášnivě diskutovali o fotbale a pes Alík se spokojeně vyhříval pod schodištěm.

Skutečné složité souvětí tvořené pouze třemi hlavními větami: *Hořké mandle bývaly dříve oblíbenou přísadou do těsta, avšak jejich častější požívání by mohlo případně způsobit otravu, a proto se jim raději vyhýbáme.*

Příklady jiných složitých souvětí viz níže.

Základní typy složitého souvětí (blíž viz *Čeština pro učitele*):

1. složité souvětí tvořené výhradně hlavními větami (viz poslední příklad výš);
2. složité souvětí tvořené jednou větou hlavní a alespoň dvěma větami vedlejšími téhož druhu (srov. níže);
3. souvětí tvořené jednou větou hlavní a alespoň dvěma různými větami vedlejšími, které přímo rozvíjejí větu hlavní; srov. např. *I když měl Ivo naspěch, splnil všechny své úkoly, aby ho pak netrápily výčitky svědomí;*
4. souvětí tvořené jednou větou hlavní a alespoň dvěma větami vedlejšími, které tvoří blok a jsou na ní postupně závislé (srov. níže);
5. souvětí tvořené několika hlavními větami a jednou nebo více větami vedlejšími (srov. naníže).

10.4 Pozor na vsuvku

V praxi se často stává, že omylem jsou za další větu v souvětí pokládány větné **vsuvky**. Typická vsuvka (odborně **parenteze**) má vnějškově **větnou povahu**, avšak **mluvnický** (syntakticky) **nesouvisí se svým okolím**. Za vsuvku nelze pokládat např. vložené vedlejší věty. Větné vsuvky mají povahu odboček či poznámek, které vybočují ze základního promluvového pásma a významově k němu nepatří. Vsuvku lze definovat i jako **přerušění toku řeči** jiným sdělením, jako vybočení z hlavní linie promluvy. Vsuvka sice **formálně vypadá jako další hlavní nebo vedlejší věta**, ale nechová se tak, neboť syntakticky není se sousedními větami (sousední větou) v žádném vztahu. Vsuvkami vstupuje do textu **mluvčí** a doplňuje nějaký svůj postřeh, názor, snaží se upoutat pozornost adresáta, komentuje text nebo situaci atd. V mluvené řeči se vsuvky odlišují od svého okolí tím, že jsou pronášeny o něco rychleji a nižším, téměř rovným tónem. V psaném textu je třeba větné vsuvky **oddělovat** z obou stran alespoň čárkami, popř. i výraznějšími členicemi znaménky, jako jsou pomlčky, závorky, ale i kombinace pomlček se závorkami.

Jakub, to už asi víte z našich výkladů, se přátelí s Miladou.

Jakub, jak jistě víte z našich výkladů, se přátelí s Miladou.

Jakub – znovu to pro jistotu připomínáme – se přátelí s Miladou.

SAMOSTATNÝ ÚKOL

Vyhledejte skutečné větné vsuvky.

- a) *Víme, že vsuvky, jimž se odborně říká parenteze, mluvnicky nesouvisí se svým okolím.*
- b) *Vsuvky, to už opakujeme podruhé, mluvnicky nesouvisí se svým okolím.*
- c) *Některé vsuvky, s nimiž se seznamujeme, se podobají vedlejší větě a mohly by být pokládány za větu vloženou.*
- d) *Vsuvky, jak jsme si právě vysvětlili a upřesnili, mluvnicky se svým okolím nesouvisí.*

Podívejte se na následující příklady. Jsou tam vsuvky? Posuďte interpunkci.

Tehdejší doba, jak se dalo čekat, uvedla neschopné do vysokých funkcí. Mácha měl, to chci zdůraznit, smysl pro jazyk a jeho hudebnost. Milada jim – aspoň si to vždy mysleli – chtěla pomáhat. Dnes už snad má (abych to nezakřikl) přestat pršet. Vsuvka čili parenteze – (to byste si měli zapsat) – mluvnicky nesouvisí se svým okolím.

SHRNUTÍ KAPITOLY

V této kapitole jsme vyložili pojem souvětí. Zdůraznili jsme rozdíl mezi souvětím souřadným a podřadným, poukázali na základní spojovací prostředky užívané ke spojování vět v souvětí parataktickém (souřadném) a v souvětí hypotaktickém (podřadném). Součástí kapitoly jsou i stručné poznámky ke způsobu klasifikace vedlejších vět a poznámky věnované uvedení do problematiky složitého souvětí a charakteristiky jeho typů. Je zde vysvětlen pojem vsuvka, což je útvar, který syntakticky se svým okolím nesouvisí, přesto bývá zaměňován za vedlejší větu.

11 PARATAXE A PARATAKTICKÉ (SOUŘADNÉ) SOUVĚTÍ

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Kapitola pojednává o souřadném souvětí, objasňuje jeho podstatu, ukazuje spojovací prostředky, jako jsou souřadící spojky, lexikální prostředky, složené prostředky atd. Ukazuje způsoby a prostředky vyjádření šesti významových poměrů daného typu souvětí.

CÍLE KAPITOLY

- Vysvětlit pojem souřadné souvětí.
- Ukázat spojovací prostředky souřadného spojení.
- Objasnit významové poměry daného typu souvětí.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

souvětí souřadné, spojovací prostředek, významový poměr

Parataxi se míní takový **typ spojení**, při němž **spojované členy** nebo **celky** jsou **na téže syntaktické úrovni**, tvoří tedy koordinační skupinu. Souvětí, kde jsou složky této koordinační skupiny představovány **výhradně** tzv. hlavními větami, tzn. větami, které jsou mluvnicky nezávislé, se označuje jako parataktické (**souřadné**). Je důležité, aby parataktické souvětí obsahovalo alespoň jednu takovou dvojici hlavních vět spjatých parataxi; na počtu případných vedlejších vět (= mluvnicky závislých) už nezáleží. Srov.: *Děti si hrály u domu a rodiče se posadili na terasu. Když se udělalo hezky, děti si hrály u domu a rodiče se posadili na terasu, aby si vypili kávu.*

Pozn.: Je třeba si uvědomit, že parataktický typ spojení může být realizován rovněž mezi vedlejšími větami navzájem, pokud ovšem jsou stejného druhu a stojí na téže syntaktické úrovni. Takové souvětí už však neoznačujeme jako parataktické, pokud současně není splněna výše zmíněná podmínka, že paratakticky jsou v něm spojeny alespoň ještě dvě mluvnicky nezávislé (= hlavní) věty. Srov.: *Vadilo mi, že přišel pozdě a že zapomněl na mé narozeniny.* Hypotaktický spojovací prostředek se už nemusí v druhé větě opakovat: *Vadilo mi, že přišel pozdě a zapomněl na mé narozeniny.* Tato dvě modelová souvětí nepatří mezi parataktická (jsou hypotaktická).

K typickým spojovacím prostředkům, které se používají při **parataktickém spojení vět v souvětí**, patří:

1. **souřadící** (parataktické) **spojky**, např. *a, i, ale, ba, neboť...*, popř. asyndetické připojení (bezespoječné);
2. **lexikální prostředky**, např. zdůrazňovací příslovce typu *dokonce, naopak, zatím, přesto* aj.;
3. **složené prostředky**, které vznikají kombinací souřadící spojky a příslovce: *a přece, ale naopak, ba dokonce* aj.;
4. **vícečlenné spojovací výrazy**, a to jak **opakované** (*i – i, ani – ani, jednak – jednak, hned – hned*), tak **dvojité** (*nejen – ale, sice – ale, jak – tak, buď – nebo* aj.);
5. **relativa** *což, přičemž, načež, pročez*, která jsou sice od původu prostředkem podřadicím (hypotaktickým), ale fungují nyní stejně jako prostředky parataktické a daly by se jimi nahradit: *Neomluvil se, což mě mrzelo = Neomluvil se a mě to mrzelo; Neomluvil se, čímž mě zklamal = Neomluvil se a tím mě zklamal* atd.

Pozor! Myslete na to, že **souřadící spojky nejsou součástí žádné z vět**, nejsou tedy ani jejich větným členem. Jiný charakter mají příslovce, která si aspoň zčásti podržela svůj lexikální význam. Zůstávají nadále součástí věty a ponechávají si větněčlenskou platnost příslovečných určení: *Nejprve se děti umyly, potom se převlékly do pyžama a nakonec jim maminka přečetla pohádku.*

V rámci parataxe se vymezuje obvykle těchto **šest významových poměrů** (v koordinační skupině tvořené nevětnými výrazy jich bylo vyčleněno o jeden méně, blíže u 1.4.1).

- **Slučovací poměr** se používá u vět, kde stačí vyjádřit prostou sounáležitost jejich obsahů; věty se řadí vedle sebe za použití slučovacích spojek *a, i, ani, (a)nebo, či*, popř. stejné spojky s připojenými příslovci typu *také, pak, potom* aj.;

Pro výše uvedené základní slučovací spojky platí, že nevyžadují kladení čárky mezi věty takto spojené, jsou-li dané věty v těsném sousedství. Pokud se však stane, že mezi věty spojené některou z výše uvedených spojek vstoupí věta na nižší syntaktické úrovni, případně jiný syntaktický jev, který vyžaduje kladení čárky (oslovení, vsuvka), pak se očitne čárka i před slučovací spojkou **a** (nebo dalšími základními slučovacími spojkami z řady). Srov.: *Děti si hrály na zahradě, která byla čerstvě posečená, a rodiče pili na terase kávu.*

Jako slučovací se mohou uplatnit i opakované spojovací výrazy typu *i – i, jednak – jednak, tu – tu, hned – hned, dílem – dílem, zčásti – zčásti* aj. nebo dvojité (používané u několikanásobných větných členů) *jak – tak*. Možné je rovněž připojení relativity *což, načež, čímž, přičemž* a spojení asyndetické. Všechny **tyto případy** uplatnění dalších slučovacích prostředků už **vyžadují kladení čárky**.

- **Stupňovací poměr** nastává mezi větami v případě, že obsah druhé věty má jinou míru závažnosti než obsah věty první. Druhá věta tedy stupňuje, zesiluje nebo jinak zdůrazňuje výchozí obsah první věty. Jako spojovací prostředek se používá jednoduché *ba, dokonce*, popř. zesílené *ba i, dokonce i, ba dokonce* aj. Např.: *Děti si pokojík neuklidily, ba dokonce udělaly ještě větší nepořádek*. Časté je dvojité *nejen – ale (i), nejen(že) – nýbrž (i)*. Jako stupňovací prostředek může fungovat také samostatné *i*.
- **Odporovací poměr** vyjadřuje, že mezi větnými obsahy nastal nesoulad. Typická všeobecně užívaná odporovací spojka je *ale*, s ní jsou synonymní (stylisticky už odstíněné) *však, avšak, nýbrž, jenže, jenomže*, popř. dvojité spojovací prostředek *sice – ale* nebo složené spojovací prostředky *ale zato, ale přesto, přesto však* aj. Např.: *Honzík mi (sice) slíbil pomoc při úklidu zahrady, ale/avšak/jenže/jenomže přišel pozdě ze školy*. Odporovací význam může mít i spojka *a*, popř. může být uplatněno asyndeton. Nově se prosazují v roli odporovacích spojek původní částice *ovšem* a také *nicméně*, pro konfrontaci obsahů *zatímco, kdežto*.
- **Vylučovací poměr** je charakterizován tím, že obsahy vět se navzájem vylučují: obvykle platí jen jedna z alternativ, druhá z nich platit buď vůbec nemůže, anebo platit nemusí. Spojovací prostředky jsou nejčastěji dvojité či opakované: *bud' – (a)nebo, at' – či, at' – at'*. Uplatnit se může také vylučovací *nebo* (odlišné od slučovacího), případně *jinak* umístěné ve druhé větě. Např.: *Bud' si Ivo koupí nové auto, anebo peníze investuje do bydlení*. Čárka mezi věty se klade u tohoto poměru vždy!
- **Příčinný poměr** nastává mezi větami, kde obsah druhé věty v pořadí vyjadřuje vzhledem k první větě příčinu, důvod, zkratka vysvětlení, proč nastal obsah věty první. Parataktické spojovací prostředky jsou *neboť, totiž, vždyť* (od původu jsou *neboť* a *totiž* příslovce, dnes už fungují jako spojky). Vyskytnout se může i příčinné *však*, popř. *přece*. Např.: *Lenka se rozplakala, Pavel totiž zapomněl na její narozeniny*. O významově totožných podřadicích (hypotaktických) spojkách *protože, poněvadž, jelikož* viz už výš a také níž u hypotaxe.
- **Důsledkový poměr** je opakem poměru příčinného, druhá věta v pořadí tedy vyjadřuje vzhledem k první větě důsledek platnosti obsahu první věty, to, co z obsahu první věty vyplývá, co jím bylo způsobeno jako její následek či výsledek. Typické spojovací prostředky jsou *proto, a proto, tedy, a tedy, tak, a tak*, popř. knižní *tudíž, a tudíž*. Např.: *Zapomněl na její narozeniny, a proto/a tak se rozplakala*.

SHRNUTÍ KAPITOLY

V kapitole byly shrnuty základní informace o souřadném souvětí (parataktickém), byla objasněna jeho podstata, ukázány spojovací prostředky, jako jsou souřadící spojky, lexikální prostředky, složené prostředky atd. Výklad se soustředil také na způsoby a prostředky vyjádření šesti významových poměrů daného typu souvětí – slučovacího, stupňovacího, vylučovacího, odporovacího, příčinného a důsledkového.

---

12 HYPOTAXE A HYPOTAKTICKÉ (PODŘADNÉ) SOUVĚTÍ

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Kapitola pojednává o souvětí podřadném. Věnuje pozornost hypotaktickým spojovacím prostředkům, různovětným spojovacím prostředkům, odkazovacím výrazům v rámci tohoto typu souvětí.

CÍLE KAPITOLY

- Vysvětlit pojem souvětí podřadné.
- Objasnit povahu spojovacích prostředků u podřadného souvětí.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

souvětí podřadné, hypotaktické spojovací prostředky

Hypotaxe je takový typ spojení vět, při němž se věta stává součástí jiné věty, tzn. začleňuje se do jejího rámce jako větně vyjádřený člen. Znamená to, že začleněná věta je syntakticky závislá na své (dominující) řídicí větě. Dominující (řídicí) větou může být jak věta mluvnicky zcela nezávislá (tj. hlavní), tak i věta, která je už sama závislá. Mezi závislou a řídicí větou nastává tedy syntaktický vztah dominance. Souvětí, v němž se neuplatňuje na úrovni hlavních vět koordinace, která tedy nemají víc než jednu tzv. hlavní větu a v nichž obvykle převládá hypotaktický typ spojení, se označují jako **hypotaktická** (podřadná). Za hypotaktické souvětí označíme už takové souvětí o dvou větách, z nichž jedna je vedlejší, tzn. připojená hypotakticky.

K základním **hypotaktickým spojovacím prostředkům** v souvětí patří:

1. **podřadicí (hypotaktické) spojky**, např. *že, aby, když, jakmile, protože, jelikož, poněvadž, třebaže, ačkoli* aj.;
2. **vztažná zájmena** (*který, jaký, čím, jenž, kdo, co*);
3. **vztažná příslovce** (*kam, kde, kudy, kdy, odkdy* aj.).

Tyto **podřadící (hypotaktické) prostředky patří do rámce vedlejší věty**, která je jimi připojena. Kladou se většinou na její počátek, a to i v případě, že je vedlejší věta postavena před větu řídicí: *Zatím nikdo neví, **kam** půjdeme. **Kam** půjdeme, zatím nikdo neví. Šli ven, **protože** se vyjasnilo. **Protože** se vyjasnilo, šli ven.*

Výjimku z tohoto pravidla představují tzv. **různovětné spojovací prostředky**, které se ocitají společně v jediné větě, i když je zřejmé, že každý z nich připojuje jinou z vět: *Říká se, že **kdo** pozdě chodí, sám sobě škodí = Říká se, že sám sobě škodí, **kdo** pozdě chodí.* (Při přestylování se ukáže, ke které větě patří jednotlivé spojky či spojovací prostředky; všeobecně platí, že ze dvou různovětných spojek nebo jiných spojovacích prostředků, které se setkají v téže větě, připojuje právě tuto větu až **druhá** ze spojek, kdežto první spojovací výraz v pořadí náleží k následující větě.) Podobně: *Odborníci varovali, že **pokud** se nezbrzdí globální oteplování, klesne počet ledních medvědů.*

Na podobném principu jako různovětné spojky se chovají i dvojice tvořené spojkou souřadící s podřadící, které se **zdánlivě** ocitají v jediné větě. Ve skutečnosti každý ze spojovacích výrazů funguje jinak: souřadící spojka stojí **mezi spojovanými** větami, nepatří však k žádné z nich, ale podřadící spojka je **součástí** připojované vedlejší věty: *Čekali jsme napjatě na výsledek testu, **a jakmile** jsme se ho dozvěděli, hned jsme telefonovali domů.* (= Čekali jsme napjatě na výsledek testu **a** hned jsme telefonovali domů, **jakmile** jsme se ho dozvěděli.)

Při posuzování větněčlenské platnosti hypotaktických spojovacích prostředků nezapomínáme na to, že **spojky nejsou větnými členy** příslušné vedlejší věty, avšak **vztažná zájmena a příslovce jimi zůstávají**, i když jejich větněčlenská platnost je vždy poněkud oslabena, protože funkčně už se začínají vyrovnávat spojkám.

V rámci dominující věty se mohou vyskytovat také **odkazovací slova**, zejména odkazovací zájmena a příslovce. Dají se rozdělit na tři skupiny:

- a) **odkazovací výrazy**, které naznačují pádovou formu té valenční pozice, která je obsazena následující (zvl. spojkovou) vedlejší větou; tímto **pádovým ukazatelem** bývá významově prázdné *to*, které samo neplní funkci větného členu (srov. tyto předmětné věty): *Ivo uvažoval o tom, že si koupí nový oblek /kudy pojede zítra do práce/jak stráví dnešní večer;*
- b) **odkazovací výrazy**, jimiž je upřesněna adverbialní povaha vedlejší věty připojené polyfunkční spojkou *že*, popř. *aby*; tyto pomocné výrazy vznikly z **předložkového spojení** s významově prázdným *to*, některé z nich se zatím píšou zvlášť, některé už splynuly a píšou se dohromady: *na to, za to, proto, přesto, kvůli tomu* apod.: *Neřekla mu celou pravdu proto, aby ho mohla překvapit/že ho chtěla překvapit;*
- c) charakter odkazovacích výrazů si udržela i **některá příslovce**, která buď zesilují, anebo jinak modifikují význam podřadících spojek; bývají to *hned, právě, ještě, jen* aj. Tyto výrazy se mohou ocitnout v sousedství spojky, čárka se obvykle dává před ně, ne až

před spojku: *Dávej si pozor, **jen** abys nezaspal.* (pův. odděleně: *Jen si dávej pozor, abys nezaspal.*). Podobně: *Vstal, **hned** když mu zazvonil budík.* (pův. odděleně: *Hned vstal, když mu zazvonil budík.*)

Odkazovací výrazy typu a), b) ani c) nepokládáme za větný člen.

Jak už bylo řečeno výš u výkladů o předmětu, připomínáme i zde, že odlišný charakter než odkazovací výrazy mají tzv. **korelativní výrazy**. Tato **korelativa** mohou mít podobu výrazů zájmenné povahy nebo všeobecně pojatých substantiv, popř. zájmenných příslovcí a číslovek. Jsou zařazena do řídicí věty, na níž závisí vedlejší věta připojená relativem. Korelativa pokládáme za větný člen, resp. za základ větného členu, který je dominující složkou pro připojenou vedlejší větu. Říkáme, že korelativní výraz a relativní věta vedlejší představují **komplexní pojmenovávací jednotku**. Např.: komplexní předmět: *Oslov **toho, kdo ti vyhoví.** Znal toho, kdo si vzal jeho bývalou ženu. Vzala si **prvního, kdo se namanul;*** komplexní adverbiale: *Jdi tam, kam se ti zlíbí.*

DALŠÍ ZDROJE

ADAM, R. a kol. Gramatické rozbory. Výklad a cvičení s řešeními. Praha: Karolinum 2018.

HIRSCHOVÁ, M. Syntaktické rozbory. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy 2012.

SVOBODOVÁ, J. Syntaktické rozbory v praxi. Olomouc: Univerzita Palackého 2012.

SHRNUTÍ KAPITOLY

Kapitola pojednává o souvětí podřadném (hypotaktickém). Věnuje pozornost hypotaktickým spojovacím prostředkům, jako jsou podřadicí spojky, vztažná zájmena a vztažná příslovce. Pozornost se soustředila rovněž na různovětné spojovací prostředky, které se ocitají společně v jediné větě, i když je zřejmé, že každý z nich připojuje jinou z vět, a odkazovací výrazy v rámci tohoto typu souvětí, jež však nepovažujeme za větné členy a odlišujeme je od korelativ.

13 INTERPUNKČNÍ DIKTÁTY

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Cílem této části je umožnit studentům lepší přípravu na interpunkční diktát, který bývá součástí zkoušky ze syntaxe. Hlavním přínosem bude nejen samotná možnost ověřit si znalost interpunkčních pravidel, ale i zpětná vazba v podobě přiloženého řešení, u některých větných celků navíc včetně přesného odůvodnění. V diktátech bez interpunkce je užitečné ověřit si své znalosti a pak provést kontrolu podle řešení. U diktátů k zamyšlení, kde je interpunkce už označena, se nabízí hlubší úvaha nad pravidly, která byla použita.

Tato kapitola je zaměřena jen na procvičení interpunkčních pravidel, ta byla průběžně připomínána i v předchozím výkladu. Před vlastní prací s diktáty radíme prostudovat kapitolu Členicí znaménka v *Pravidlech českého pravopisu*, případně specializovanou příručku Jany Svobodové *Průvodce českou interpunkcí* (VADE MECUM BOHEMIAE, 2003).

CÍLE KAPITOLY

- Prohloubit znalost interpunkčních pravidel.
- Prohloubit dovednosti v psaní interpunkce v české větě.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

interpunkce, interpunkční pravidla, diktát, pravopis

13.1 Interpunkční diktát č. 1 – s řešením a odůvodněním

HRST DOBRÝCH RAD O ROSTLINÁCH (vynecháno 13 čárek; pokuste se je doplnit)

1. *Staletími prověřené jsou léčivé účinky mnohých rostlin například máty heřmánku pelyňku nebo šalvěje.*

2. *Mladé keře magnolie je vhodné chránit v prvních letech po výsadbě před mrazy příkrývkou ze suchého listí a chvojí.*
3. *Řeřicha setá je velice zdravá rostlina která podporuje trávení příznivě ovlivňuje látkovou výměnu i tvorbu krve aktivizuje činnost trávicí soustavy a je močopudná.*
4. *Listy smetanky lékařské se sbírají dokud rostlina nekvete a používají se na salát mohou se v menším množství přidávat také do jarní bylinkové polévky.*
5. *Řezaným květům ve váze vyměňujeme vodu často a aby voda v nádobě nehnila vkládáme do ní kousek dřevěného uhlí nebo i kousek stříbra.*
6. *Pokožkové květiny v zimě zaléváme v nevytápěných studených pokojích jen málo úplně zaschnout ovšem nesmějí.*
7. *Při výběru řezaných květin je dobré si uvědomit pro koho kytici nakupujeme a pro jakou příležitost má posloužit.*

HRST DOBRÝCH RAD O ROSTLINÁCH – řešení s odůvodněním

1. *Staletími prověřené jsou léčivé účinky mnohých rostlin, například máty, heřmánku, pelyňku nebo šalvěje.*

Jednoduchá věta obsahuje adordinační skupinu o 2 složkách: 1. složka *mnohých rostlin*; 2. složka (zde připojená adordinačním výrazem) *například máty, heřmánku, pelyňku nebo šalvěje*. Do 2. složky adordinační skupiny je navíc začleněna i skupina koordinační (*máty, heřmánku, pelyňku nebo šalvěje*).

2. *Mladé keře magnolie je vhodné chránit v prvních letech po výsadbě před mrazy příkrývkou ze suchého listí a chvojí.*

Jednoduchá věta, všechny složky jsou těsné, nenastal důvod pro kladení čárky. Zajímavá podoba bohatě rozvítené **podmětné** části: *chránit mladé keře magnolie v prvních letech po výsadbě před mrazy příkrývkou ze suchého listí a chvojí* (k nerozvítenému slovesně-jmennému přísudku *je vhodné*).

3. *Řeřicha setá je velice zdravá rostlina, která podporuje trávení, příznivě ovlivňuje látkovou výměnu i tvorbu krve, aktivizuje činnost trávicí soustavy a je močopudná*

Hypotaktické souvětí o 5 větách, z nich jen první věta V1 je hlavní. Zbývající 4 vedlejší věty jsou na stejné úrovni a stejného druhu (navzájem spjaté parataxi), k hlavní větě jsou připojeny pomocí vztažného zájmena *která* umístěného ve V2 (to se neopakuje ve V3, V4 ani V5, ale mohlo by být doplněno). Symbol V s číslem znamenajícím celkové

pořadí zde označuje jakoukoli větu v souvětí (aniž rozlišujeme hlavní věty od vedlejších).

4. *Listy smetanky lékařské se sbírají, dokud rostlina nekvete, a používají se na salát, mohou se v menším množství přidávat také do jarní bylinkové polévky.*

Souvětí obsahuje celkem 4 věty. V1 je hlavní, po ní následuje vedlejší V2 (připojená *dokud*; musí se oddělit čárkou jak od V1, tak od další V3, která je opět hlavní). V1 a V3 jsou spolu spojeny slučovacími *a*, ovšem čárka před *a* se napíše kvůli přítomnosti věty V2 (vedlejší), která se ocitla mezi nimi (není vložena). Poslední V4 je hlavní, připojená bezspojčně (asyndeticky), proto se oddělí od V3 čárkou.

5. *Řezaným květům ve váze vyměňujeme vodu často, a aby voda v nádobě nehnla, vkládáme do ní kousek dřevěného uhlí nebo i kousek stříbra.*

První V1 je hlavní, za ní následuje V2 (vedlejší, připojená podřadicím *aby*, ovšem nikoli k V2, nýbrž až k V3!). V3 je opět hlavní, s V2 je spojena slučovacími *a*, které za normálních okolností čárku nevyžaduje (tj. spojuje-li sousedící hlavní věty). Při přestylizování a změně pořadí vět vyniknou poměry v souvětí lépe, zmizí i čárka umístěná před *a*: *Řezaným květům ve váze vyměňujeme vodu často a vkládáme do ní kousek dřevěného uhlí nebo i kousek stříbra, aby voda v nádobě nehnla.*

6. *Pokojové květiny v zimě zaléváme v nevytápěných studených pokojích jen málo, úplně zaschnout ovšem nesmějí.*

Dvě hlavní věty jsou spojeny odporovacími *ovšem*, které je včleněno v textu V2 jako příklonka (je to sekundární odporovací spojka, vyvinula se z původní přitakací částice).

7. *Při výběru řezaných květin je dobré si uvědomit, pro koho kytici nakupujeme a pro jakou příležitost má posloužit.*

Souvětí o 3 větách. V1 je hlavní, za ní následují dvě vedlejší věty (V2, V3) stejného druhu a na stejné úrovni, ty jsou navzájem spojeny slučovacími *a*, proto se mezi ně čárka neklade.

13.2 Interpunkční diktát č. 2 – s řešením a odůvodněním

DALŠÍ DIVADELNÍ SEZONA – text bez interpunkce (doplňte ji samostatně)

1. *Když se ředitel divadla toho zářijového rána dopracoval k tomu aby konečně vyšel na náměstí bylo už zalité sluncem které jako by odmítalo vzít na vědomí že prázdniny skončily a že nastal čas školáků a herců.*

2. *Uprostřed parčíku před kostelem minul několik tetek které spěchaly vyříkat si s Bohorodičkou svá pozemská trápení a pak už stanul mezi dvěma sloupy boční chrámové lodi před jedním z postranních oltářů.*
3. *Sotvaže se vrátil do své pracovny poodsunul hromádku došlé pošty a vytočil číslo Margit sekretářky referentky a provozní tajemnice v jedné osobě.*
4. *Právě jí chtěl nařídít aby mu ihned sehnala režiséra Samka novou posilu souboru ale pak si uvědomil že by to nebylo ani moudré ani taktické.*
5. *Samek včas pochopil hloubku pravdy že svoboda je poznaná nutnost a rozhodl se přijmout pohostinskou režii co nejdále od Prahy kde mu momentálně hořela půda pod nohama.*
6. *Margit si pohotově zapisovala oč byla žádána a zeptala se ještě jednou zda má skutečně ověřit kdy půjde do penze Bíbrová z účárny a kdy slaví jubileum nestor souboru Benda.*
7. *Příruční sklad kostýmů zabíral velkou část suterénu a vedla k němu dlouhá chodba podél kotelny a ladírny na jedné straně a obrovského prostoru mezi jevištěm a nestvůrnou mašinerií točny a propadel na straně druhé.*

DALŠÍ DIVADELNÍ SEZONA – řešení se odůvodněním

1. *Když se ředitel divadla toho zářijového rána dopracoval k tomu, aby konečně vyšel na náměstí, bylo už zalité sluncem, které jako by odmítalo vzít na vědomí, že prázdniny skončily a že nastal čas školáků a herců.*

Souvětí o 6 větách. Hlavní věta je až 3. v pořadí, před ní předcházejí věty vedlejší V1 (připojená *když*) a o další syntaktickou rovinu níž umístěná V2 (připojená *aby* a závislá na V1). Blok vět V1 a V2 společně rozvíjí větu hlavní V3. Další blok vedlejších vět, které rozvíjejí V3, jsou věty V4 (připojená k V3 zájmenem *keré*) a na ní závislé dvě věty stejného druhu a na stejné úrovni V5 a V6 (připojené pomocí *že*, spojka by se mohla zopakovat i v poslední větě). Věty V5 a V6 jsou spojeny slučovacím *a*, proto se mezi ně čárka neumísť. Ve všech ostatních případech patří v tomto souvětí čárka mezi dílčí věty. Čárka se naopak nenapíše mezi složky dvojnásobného větného členu na konci poslední věty *školáků a her* (spojené slučovacím *a*).

2. *Uprostřed parčíku před kostelem minul několik tetek, které spěchaly vyříkat si s Bohorodičkou svá pozemská trápení, a pak už stanul mezi dvěma sloupy boční chrámové lodi před jedním z postranních oltářů.*

Souvětí o 3 větách. Mezi 2 hlavní věty V1 a V3 se vklínila V2 (vedlejší, připojená vztahným zájmenem *keré*). Třebaže hlavní věty jsou spojeny slučovacím *a*, musí se před *a* umístit čárka, protože je nutno ohraničit větu V2 (na nižší úrovni) od vět hlavních.

Jak V1, tak V3 obsahují pouze těsné větné členy, mezi složky vět nepatří žádná další čárka.

3. *Sotvaže se vrátil do své pracovny, poodsunul hromádku došlé pošty a vytočil číslo Margit, sekretářky, referentky a provozní tajemnice v jedné osobě.*

Souvětí o 3 větách. V1 je vedlejší (připojená *sotvaže*), za ní následuje dvojice hlavních vět V2 a V3, ty jsou navzájem spojeny slučovacími *a*. V3 obsahuje skupinu adordinační (tj. s přístavkem): *Margit, sekretářky, referentky a provozní tajemnice v jedné osobě*.

4. *Právě jí chtěl nařídít, aby mu ihned sehnala režiséra Samka, novou posilu souboru, ale pak si uvědomil, že by to nebylo ani moudré, ani taktické.*

Souvětí obsahuje 4 věty. V1 je hlavní, za ní následuje V2 (vedlejší; připojená *aby*), součástí V2 je skupina adordinační *režiséra Samka, novou posilu souboru*. Třetí věta v pořadí V3 je opět hlavní, poslední věta V4 je vedlejší (připojená *že*; obsahuje koordinační skupinu čili dvojnásobný větný člen, kde jsou složky spojeny *ani – ani: ani moudré, ani taktické*.

5. *Samek včas pochopil hloubku pravdy, že svoboda je poznaná nutnost, a rozhodl se přijmout pohostinskou režii co nejdále od Prahy, kde mu momentálně hořela půda pod nohama.*

Souvětí se skládá ze 4 vět. V1 je hlavní, za ní následuje vedlejší V2 (připojená *že*), další V3 je hlavní, proto musí být oddělena od předchozí vedlejší věty čárkou, poslední V4 je vedlejší (připojená vztažným příslovcem *kde*). V1 a V3 jsou spolu sice spojeny běžným slučovacími *a*, avšak nesousedí spolu těsně.

6. *Margit si pohotově zapisovala, oč byla žádána, a zeptala se ještě jednou, zda má skutečně ověřit, kdy půjde do penze Bíbrová z účtárny a kdy slaví jubileum nestor souboru Benda.*

Souvětí o 4 větách. V1 je hlavní, za ní následuje vedlejší V2 (připojená *oč*), další V3 je hlavní, proto musí být oddělena od předchozí vedlejší věty čárkou, poslední V4 je vedlejší (připojená *zda*). Mezi větami V1 a V3 je sice slučovací *a*, před ním se však ocitla čárka, protože tyto dvě věty spolu těsně nesousedí. Poslední dvojice vět (na stejné úrovni a stejného druhu, navzájem spojená slučovacími *a*) je připojena k předcházející vedlejší větě V4, která je pro V5 i V6 řídicí. Každá z vět V5 a V6 má pro připojení k V4 svůj vlastní podřadicí spojovací prostředek, tj. vztažné příslovce *kdy*.

7. *Příruční sklad kostýmů zabíral velkou část suterénu a vedla k němu dlouhá chodba podél kotelny a ladírny na jedné straně a obrovského prostoru mezi jevištěm a nestvůrnou mašinerií točny a propadel na straně druhé.*

Souvětí o 2 větách. V1 i V2 jsou hlavní, jsou spojené slučovacími *a*, žádná čárka se neumísť ani mezi věty, ani dovnitř žádné z vět, není k tomu totiž důvod.

Podle románu *Sezona* od Františka Šece

13.3 Interpunkční diktát č. 3 – s připojeným samostatným řešením (bez odůvodňování)

O ŽIVOTĚ – text bez interpunkce

1. *Zkuste všechno co život nabízí ale držte se jen toho dobrého.*
2. *Vyhýbejte se lidem kteří jen tupě přikyvuji a hledejte takové kteří myslí.*
3. *Chybovat je v povaze každého člověka avšak pouze hlupák na svém omylu tvrdošijně trvá a vzteká se když mu ho druzí vyvracejí.*
4. *Ani cit ani vůle nejsou argumenty chybí-li rozum a není-li hlava jasná.*
5. *Pamatujte že umění nemá rádo když nečinně čekáme až nás osloví.*
6. *Problémům určitě nesvědčí jsou-li zveličovány a kdekdo se v životě na vlastní kůži přesvědčil že věřit v něco nebo někomu je blahodárné protože posilující.*
7. *Věř tomu kdo tě nezklame a nezklam toho kdo ti věří.*
8. *Jistě lze souhlasit s tvrzením že to dítě které dostatečně nezvládlo potřebný soubor vyjadřovacích prostředků je při nástupu do školy v méně výhodné situace než děti dobře jazykově vybavené.*

O ŽIVOTĚ – řešení

1. *Zkuste všechno, co život nabízí, ale držte se jen toho dobrého.*
2. *Vyhýbejte se lidem, kteří jen tupě přikyvuji, a hledejte takové, kteří myslí.*
3. *Chybovat je v povaze každého člověka, avšak pouze hlupák na svém omylu tvrdošijně trvá a vzteká se, když mu ho druzí vyvracejí.*
4. *Ani cit, ani vůle nejsou argumenty, chybí-li rozum a není-li hlava jasná.*
5. *Pamatujte, že umění nemá rádo, když nečinně čekáme, až nás osloví.*
6. *Problémům určitě nesvědčí, jsou-li zveličovány, a kdekdo se v životě na vlastní kůži přesvědčil, že věřit v něco nebo někomu je blahodárné, protože posilující.*
7. *Věř tomu, kdo tě nezklame, a nezklam toho, kdo ti věří.*
8. *Jistě budete souhlasit s tvrzením, že to dítě, které dostatečně nezvládlo potřebný soubor vyjadřovacích prostředků, je při nástupu do školy v méně výhodné situace než děti dobře jazykově vybavené.*

Pozn. Poslední souvětí obsahuje vloženou větu, zjednodušeně srov.: *Dítě, které nezvládlo soubor vyjadřovacích prostředků, je při nástupu do školy v nevýhodné situaci.* Upravené kratší souvětí by mělo jen 2 věty – do hlavní věty by byla vložena vedlejší přívlástková; čárky se musí umístit na obě místa, kde se s větou na vyšší úrovni setkává.

13.4 Interpunkční diktát č. 4 – s připojeným samostatným řešením (bez odůvodňování)

PRO ZDRAVÍ – text bez interpunkce

1. *Správné ostrosti vidění u krátkozrakých osob lze dosáhnout úpravou dioptrické mohutnosti oka pomocí brýlí nebo kontaktních čoček.*
2. *Během umělého dýchání kontrolujeme zda hrudník vykonává dýchací pohyby.*
3. *Jednou denně rozžvýkat lžiči koprového semene znamená účinně předcházet ischemické chorobě srdeční.*
4. *Hořké mandle bývaly dříve oblíbenou přísadou do těsta avšak jejich častější požívání by mohlo případně způsobit otravu a proto se jim raději vyhýbáme.*
5. *Když dostanete jarní alergickou rýmu a když vám bez ustání teče z nosu i z očí není určitě snadné vypadat jakž takž k světu.*
6. *Dva šálky kávy vypité časně ráno mohou prý zmírnit sennou rýmu na celý den.*
7. *Potěší nás dozvíme-li se o dalších užitečných radách a nápadech jak máme pečovat o své zdraví a pomůžeme-li zprostředkovat jejich distribuci mezi zájemce z řad veřejnosti.*

PRO ZDRAVÍ – řešení

1. *Správné ostrosti vidění u krátkozrakých osob lze dosáhnout úpravou dioptrické mohutnosti oka pomocí brýlí nebo kontaktních čoček.*
2. *Během umělého dýchání kontrolujeme, zda hrudník vykonává dýchací pohyby.*
3. *Jednou denně rozžvýkat lžiči koprového semene znamená účinně předcházet ischemické chorobě srdeční.*
4. *Hořké mandle bývaly dříve oblíbenou přísadou do těsta, avšak jejich častější požívání by mohlo případně způsobit otravu, a proto se jim raději vyhýbáme.*
5. *Když dostanete jarní alergickou rýmu a když vám bez ustání teče z nosu i z očí, není určitě snadné vypadat jakž takž k světu.*
6. *Dva šálky kávy vypité časně ráno mohou prý zmírnit sennou rýmu na celý den.*
7. *Potěší nás, dozvíme-li se o dalších užitečných radách a nápadech, jak máme pečovat o své zdraví, a pomůžeme-li zprostředkovat jejich distribuci mezi zájemce z řad veřejnosti.*

13.5 Interpunkční diktát č. 5

Zamyslete se nad důvody kladení čárek – kompletní text s interpunkcí

CO ŘEKLI A NAPSALI

1. *Samostatnost nespasí a neudrží žádného národa, národ si musí udržet samostatnost.*
(T. G. Masaryk)

2. *Pochopil jsem, že společnost je velmi záhadné zvíře o mnoha tvářích a skrytých potencích a že je velmi neprozíravé uvěřit vždy jen té jedné tváři, kterou nastavuje, a domnívat se, že je to ta pravá a jediná. (V. Havel)*
3. *Hledající štěstí (,) usilujeme o pocity harmonie a rovnováhy. (K. Teige)*
4. *Být šťasten sám a jiné blažit je pravý úděl člověka. (B. Bolzano)*
5. *Měla jsem neodolatelnou chuť dokázat, že hezká ženská nemusí být příslovečně hloupá, ale že může být taky chytrá a vtipná, a po Haasově vzoru jsem často trousila poznámky, které ostatní lidi zraňovaly. (A. Mandlová)*
6. *V umění neexistuje hranice mezi tím, co je vážné, a tím, co je komické. (H. von Doderer)*
7. *Dobry manžel si zaslouží větší chválu než dobry senátor. (Plútarchos)*
8. *Jsou kritikové, kteří mají svůj posudek hotový již před vstupem do divadla, a jsou kritikové, kteří nabudou názoru až po přečtení posudků ostatních kritiků. (V. Brodský)*

13.6 Interpunkční diktát č. 6

Zamyslete se nad důvody kladení čárek – kompletní text s interpunkcí

OHROŽENÁ ZVÍŘATA

1. *Pod pojmem vyhynulý zvířecí druh si většina lidí představí dinosaury nebo trilobity, avšak živočichů, kteří zmizeli nebo mizí ze světa, je celá dlouhá řada.*
2. *Mezi vážně ohrožené druhy nyní zařadili vědci i hrochy a lední medvědy, spolu s nimi přibylo letos do Červené knihy ohrožených druhů Mezinárodního svazu pro ochranu přírody a přírodních zdrojů dalších 530 druhů živočichů a rostlin.*
3. *Příčiny, kvůli nimž se může počet polární medvědu zmenšit do roku 2050 až o třetinu a proč se do nezáviděníhodné situace dostali hroši, nejsou stejné.*
4. *V prvním případě byl úbytek medvědu způsoben globálním oteplováním, rozpadem polárních ledovců a zmenšováním jejich přirozeného životního prostoru, ve druhém případě zavinily hroši zkázu růst lidské populace, ničení divoké přírody, přímý lov a pytláctví, neboť jen v Kongu vedl nekontrolovaný lov hrochů až k jejich pětadevadesátiprocentnímu úbytku.*
5. *Odborníci varovali, že pokud se nezbrzdí postup globálního oteplování, bude počet ledních medvědu nadále rapidně klesat, měření totiž opět ukázala, že růst průměrné teploty se ani v posledních letech nezmirnil.*
6. *V Červené knize lze nyní nalézt šestnáct tisíc druhů zvířat a rostlin, kterým hrozí zánik vinou člověka, a je velmi smutné, že do seznamu se dostal každý třetí obojživelník, každý čtvrtý savec a každý osmý pták.*

7. *Ve vzácných případech se stane téměř zázrak a zvíře považované dlouhé roky za vyhubené se znovu objeví, a tak nedávno vyvolalo ve Spojených státech vlnu nadšení pozorování datla knížecího, nápadného opeřence, jehož lidé spatřili po víc než padesáti letech.*
8. *O záchranu ohrožených zvířecích druhů se v posledních desetiletích cíleně snaží rovněž mnohé zoologické zahrady a potvrzují, že jejich posláním není pouze ukazovat a vystavovat exotické, neobvyklé či zvláštní druhy zvířat, ale že mají přispívat k zachování druhové rozmanitosti, pomáhat ohroženým druhům zvířat a zabraňovat jejich vymírání.*

DALŠÍ ZDROJE

Internetová jazyková příručka. <http://prirucka.ujc.cas.cz/>

PRAVDOVÁ, M., SVOBODOVÁ, I. (ed.): *Akademická příručka českého jazyka.* Praha: Academia 2014.

SHRNUTÍ KAPITOLY

V současné době například pod vlivem elektronické komunikace mezi uživateli je interpunkce problematickou součástí znalostí pravidel českého pravopisu. Speciální část studijní opory je tedy věnována právě jí. Kapitola přináší šest interpunkčních diktátů, u některých z nich je nabídnuto řešení a srozumitelný komentovaný souhrn zásad psaní interpunkce v dané ukázce. U některých z nich je aktivita ponechána na studentovi/studentce. Ti zde mají možnost ověřit si svoje schopnosti a vědomosti získané výklady v předchozích kapitolách.

LITERATURA

GREPL, M., KARLÍK, P. *Skladba spisovné češtiny*. Praha: SPN, 1986.

GREPL, M., KARLÍK, P. *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia, 1998.

GREPL, M., KARLÍK, P. *Učte se s námi skladbě češtiny*. Praha: SPN, 1992.

HAVRÁNEK, B., JEDLIČKA, A. *Stručná mluvnice česká*. Praha: Fortuna, 2002.

HIRSCHOVÁ, M. *Syntaktické rozbor*y. Praha: Pedagogická fakulta Univerzita Karlova 2012.

HUBÁČEK, J., JANDOVÁ, E., SVOBODOVÁ, J. *Čeština pro učitele*. b.m., VADE MECUM BOHEMIAE, 2002. (3. vydání)

KOL. AUTORŮ *Mluvnice češtiny (3)*. Praha: Academia, 1987.

Pravidla českého pravopisu: školní vydání včetně Dodatku. Praha: Fortuna, 1999.

SVOBODOVÁ, J. *Průvodce českou interpunkcí*. b.m., VADE MECUM BOHEMIAE, 2003.

SVOZILOVÁ, N., PROUZOVÁ, H. a JIRSOVÁ, A. *Slovesa pro praxi. Valenční slovník nejčastějších českých sloves*. Praha: Academia, 1997.

SVOZILOVÁ, N., PROUZOVÁ, H. a JIRSOVÁ, A. *Slovník slovesných, substantivních a adjektivních vazeb a spojení*. Praha: Academia, 2005.

SHRNUTÍ STUDIJNÍ OPORY

Studijní opora přináší výklad o syntaktických jevech. Jsou zde vysvětleny hlavní pojmy, jako je věta a výpověď, větné členy a souvětí. Jednotlivá témata jsou obsahem samostatných kapitol, v nichž jsou vysvětleny základní pojmy daného tématu. Každá kapitola je také opatřena cvičeními k upevnění získaných vědomostí. Cílem studijní opory je, aby student/ka získali základní informace o syntaktických jevech, aby se dokázali orientovat v teorii, ale také praxi. Součástí textu jsou tedy i interpunkční diktáty, prostřednictvím nichž jsou studenti vedeni k pochopení zásad správné interpunkce v české větě.

Student/ka by měl/a na základě prostudování studijní opory zvládnout základní popis gramatické stavby věty a na základě získaných znalostí i elementární větněčlenskou analýzu věty.

PŘEHLED DOSTUPNÝCH IKON

	Čas potřebný ke studiu		Cíle kapitoly
	Klíčová slova		Nezapomeňte na odpočinek
	Průvodce studiem		Průvodce textem
	Rychlý náhled		Shrnutí
	Tutoriály		Definice
	K zapamatování		Případová studie
	Řešená úloha		Věta
	Kontrolní otázka		Korespondenční úkol
	Odpovědi		Otázky
	Samostatný úkol		Další zdroje
	Pro zájemce		Úkol k zamyšlení

Název: **Syntax**

Autor: **prof. PhDr. Jana Svobodová, CSc.**

Vydavatel: Slezská univerzita v Opavě
Filozoficko-přírodovědecká fakulta v Opavě

Určeno: studentům SU FPF Opava

Počet stran: 100

Tato publikace neprošla jazykovou úpravou.